

Real "slusk" og barske karer

*Solidaritet og maskulinitet blant arbeiderne
på vannkraftanlegget
Nedre Vinstra 1947-1952*

Kristine Schjerpen

Mastergradsoppgave i Kulturhistorie ved Historisk
filosofisk fakultet, Institutt for kulturstudier og orientalske
språk

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2011

Real "slusk" og barske karer

Solidaritet og maskulinitet blant arbeiderne på vannkraftanlegget Nedre Vinstra 1947-1952.

Et arbeidslag på vannkraftanlegget Nedre Vinstra.

© Kristine Schjerpen

2011

Real ”slusk” og barske karer

Kristine Schjerpen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Allkopi Nedre Slottsgate, Oslo

Sammendrag

Hva kjennetegnet kulturen og identiteten til arbeiderne på vannkraftanlegget Nedre Vinstra i Gudbrandsdalen? I denne oppgaven analyseres spesielt deres solidaritet og maskulinitet.

Undersøkelsen er kvalitativ, og bygger først og fremst på innsamlet intervjumateriale.

Arbeidsforholdene og leveforholdene på anlegget ga anleggsarbeiderne et kulturelt særpreg og fikk dem til å utvikle en særegen identitet. Anleggsarbeiderne hadde ulike arbeidsoppgaver. Noen bygde veier, bruer, boligbrakker og verksteder. Andre hadde ansvar for fliskutt til landskapsmerkingen. Men de fleste var fjellspengere. Arbeidet måtte utføres med enkle boremaskiner, hakke, spade og trillebår. Etter hvert ble noe av dette verktøyet erstattet med trykkluftdrevne bor, kastelastemaskiner og vagger trukket av diesellokomotiver. Til tross for de nye redskapene forble anleggsarbeidet fysisk tungt og risikofyllt. Arbeiderne ble ikke beskyttet av lovverket, men var i stor grad ansvarlige for sin egen sikkerhet.

På anlegget både arbeidet og bodde arbeiderne sammen. De utviklet et vennskap og et fellesskap med hverandre. Dette kollektivet la vekt på solidaritet – både anleggskarene imellom og i deres forhold til arbeidsgiveren firmaet Høyer-Ellefsen. Fellesskapet garanterte arbeiderne like rettigheter, men stilte også krav til dem. Fellesskapet la spesielt stor vekt på at de skulle være ærlige og rause overfor hverandre. Arbeiderne samlet inn penger til kolleger som ble skadet og til omkomne kollegers familie. Anleggskarene var solidariske med hverandre overfor ledelsen ved å motsatte seg overtid og avslå tilbud om forfremmelse til formenn. En gang la arbeiderne på samtlige av anleggets innslag ned arbeidet for å protestere mot lønna. De som brøt med fellesskapets normer for likhet, risikerte å bli utestengt fra det. Det kunne for eksempel være en anleggskar som ble formann.

Anleggsarbeiderne var opptatt av å framstå som skikkelige mannfolk. Dette kom blant annet til uttrykk i deres risikotaking i arbeidet, i deres råbarkede ordbruk, i deres bagatellisering av fysiske smerter og i deres undertrykking av egne følelser.

I forkant av anleggets oppstart var bygdefolket i Nord-Fron svært skeptiske til arbeiderne som skulle komme til bygda. Deres fordommer mot anleggsfolk ble imidlertid endret i løpet av anleggsperioden. Dette kan ses i sammenheng med at mange av anleggskarene selv var frøninger, men kan også tolkes som et uttrykk for at de framsto bedre enn sitt rykte.

Forord

Denne oppgaven representerer avslutningen på min mastergrad i Kulturhistorie ved Universitetet i Oslo, Institutt for kulturstudier og orientalske språk, vårsemesteret 2011.

Jeg vil takke informantene som med fortellerglede, engasjement og humor formidlet sine minner fra anlegget Nedre Vinstra og skildret arbeiderne der. De ga uvurderlige opplysninger om forholdene på arbeidsplassen, men delte også sine tanker, meninger og følelser med meg. Hjertelig takk for oppfølgende svar via brev og e-post!

Jeg retter en stor takk til Institutt for kulturstudier og orientalske språk, spesielt min veileder Bjarne Hodne for hans faglige innspill til arbeidet med oppgaven. Også Kyrre Kverndokks råd har vært betydningsfulle.

Tove Nedrelid ved Norges vassdrags- og energidirektorat har vært behjelpelig med kildemateriell og nyttige kommentarer til mastergradsarbeidet. Norsk folkeminnesamling, Vinstra kraftselskap/Eidsiva energi, Norsk vegmuseum, Opplandsarkivet, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek samt Nationalbiblioteket har bidratt med kilder, litteratur og foto. En spesiell takk til Marit Hosar og Geir Paulsrud for at de har vist engasjement for mastergradsoppgaven og tilrettelagt og bidratt med kilder underveis i arbeidet.

Min takknemlighet er stor overfor Kristin, som har vært en utholdende korrekturleser og kritiker. Jeg har også hatt stor nytte av kommentarer fra mine gode medstudenter Ellen og Ida Kristine. Nevnes må også Jorun Baukhol, som tipset meg om flere av informantene og har hjulpet meg med Fronsdiakten. Min kjære samboer og min familie har løst både tekniske og praktiske utfordringer. Takk for all velvilje og støtte!

Oslo, 16. mai 2011

Kristine Schjerpen

Innholdsfortegnelse

1	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	HVEM VAR ANLEGGSARBEIDERNE PÅ NEDRE VINSTRÅ?	1
1.2	ARBEIDSFORHOLDENE PÅ ANLEGGET	2
1.3	ANLEGGSARBEID - REDSKAPER, SIKRING, HELSEFORHOLD	4
1.4	PROBLEMSTILLINGER	7
1.5	TIDLIGERE FORSKNING PÅ ARBEIDERKULTUR	7
1.6	OPPGAVENS OPPBYGGING	8
2	<u>TEORETISKE INNFALLSVINKLER</u>	10
2.1	ARBEIDERKLASSE OG ARBEIDERKULTUR	10
2.2	IDENTITET	11
2.3	SOLIDARITET	12
2.4	ARBEIDERSOLIDARITET	13
2.5	MASKULINITET	15
2.6	MASKULINITETENS SOSIALE OG SOLIDARISKE SIDER	16
2.6.1	MASKULIN KROPP OG RISIKOTAKING	17
2.6.2	MASKULINITET BLANT NORDISKE ARBEIDERE PÅ 1800- OG 1900-TALLET	18
3	<u>ANLEGGSFOLK PÅ 1800- OG 1900-TALLET</u>	21
3.1	SAMHOLD OG FAGFORENINGSENGASJEMENT	23
4	<u>KILDER OG METODE</u>	25
4.1	MUNTlige KILDER	25
4.1.1	INTERVJUER	26
4.1.2	MINNEOPPGAVER	27
4.2	SKRIFTLIGE KILDER	29
4.3	KILDEGRANSKING	29
4.3.1	DE MUNTlige KILDENE	30
4.3.2	DE SKRIFTLIGE KILDENE	35
4.4	SEKUNDÆRLITTERATUR	36
4.5	KVALITATIV OG HERMENEUTISK TILNÆRMING	37
5	<u>ANALYSE</u>	42
5.1	DEN FORLOKKENDE ANLEGGSBRANSJEN	43
5.2	ANLEGGSARBEIDERNEs IDENTITET	46

5.3 ANLEGGSARBEIDERNES KULTUR	50
5.3.1 ANLEGGSARBEIDETS BETYDNING FOR ARBEIDERNE	50
5.3.2 ANLEGGSARBEIDET	51
5.3.3 ANLEGGSARBEIDERNES HOLDNING TIL Å ARBEIDE	54
5.3.4 FORFREMMELSER	55
5.3.5 FRITID PÅ ANLEGGET	56
5.3.6 BETEGNELSER, OPPNAVN OG PERSONLIGHETER	57
5.3.7 DEN KOMPLEKSE ANLEGGSARBEIDERKULTUREN	59
5.3.8 "VI" OG "DE": ARBEIDERFELLESSKAPET OG LEDELSEN	59
5.3.9 ANLEGGSARBEIDERNES FORHOLD TIL BYGDEFOLKET I FRON	61
5.4 SOLIDARITET	62
5.4.1 UOFFISIELL SOLIDARITET	63
5.4.2 INSTITUSJONELL SOLIDARITET	67
5.4.3 SOLIDARITETENS UTTRYKK	71
5.4.4 FAGFORENING OG POLITISK ENGASJEMENT	75
5.5 MASKULINITET	78
5.5.1 KLASSE- OG YRKESBESTEMT MASKULINITET	78
5.5.2 MASKULINITET UTTRYKT GJENNOM ADFERD	80
5.5.3 MASKULINE RELASJONER	82
5.5.4 MASKULINE VARIASJONER – "VI" OG "DE"	84
5.5.5 DEN MASKULINE KROPPEN	86
5.5.6 RISIKO SOM UTTRYKK FOR MASKULINITET	91
 6 KONKLUSJON	 94
 LITTERATURLISTE	 100
 VEDLEGG	 105

1 Innledning

Rallaren er ikke lenger med. Den ”ekte” anleggsslusken er borte. Men mellom de over 400 anleggsarbeiderne som hadde sitt arbeid ved det første Vinstraanlegget, ville vi ha funnet ham. Anleggsslusken, gubben som kunne sitt fag, godlynt og renhårig, gjerne råbarka i sitt lynne, men en som også satte kameratskapet i høysetet. De fleste rolige og nøkterne, men sa heller ikke nei til å avslutte arbeidsuken med en real krangel. Sjelden laget de bråk, og vanligvis var det ikke disse som skapte uro og de store problemene. (Tøsse 1991 s. 91)

Dette sitatet skildrer arbeiderne på vannkraftanlegget Nedre Vinstra i Nord-Fron kommune i Gudbrandsdalen, der anleggsarbeidet pågikk fra 1947 til slutten av 1952. Beskrivelsen antyder at solidaritet og maskulinitet var en del av deres kultur, og at de ble betraktet som ”rallare”. Jeg har valgt å studere anleggskarene på Nedre Vinstra fordi det blant dem ennå finnes noen som kan fortelle om anleggsfolks kultur i Norge i årene etter andre verdenskrig.

Vinstra er den nest største sideelva til Gudbrandsdalslågen. I 1916 kjøpte Hedemarkens kommunale kraftselskap rettighetene til vassdraget fra og med Kamfossen. Konsernets plan var å benytte Vinstra til kraftproduksjon, og det satte i gang med å oppføre kraftstasjoner. I 1933 ble rettighetene til elva solgt til Hamar, Vang og Furnes kommunale kraftselskap. Sammen med Aker elektrisitetsverk etablerte firmaet i 1946 Vinstra kraftselskap, med den hensikt å bygge ut Vinstra-vassdraget (Øvrelid 1991 s. 261-262). Kraftverket Nedre Vinstra var et tiltak i gjenreisningen av Norge i etterkrigstida (Larssen et al. 1996 s. 13). Det ble bestemt at kraftstasjonen skulle anlegges inne i fjellet under Baukholstoppen.

1.1 Hvem var anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra?

I 1947 hadde de fleste innbyggerne i Nord-Fron tilknytning til jordbruket. Arbeid og inntekt var begrenset til oppdrag på gårdene. Mekaniseringen av jordbruket og skogbruket førte til lavere etterspørsel etter arbeidskraft i primærnæringene, og et stort antall av de sysselsatte i landbruket ble overflødig. Dessuten ønsket mange gudbrandsdøler et bedre betalt yrke enn gårdsarbeid. Etter 1945 ble en betydelig del av den ledige arbeidskraften fra landbruket overtatt av industrien (Larssen et al. 1996 s. 20-102). Mange ble anleggsarbeidere.

Arbeidskarene på anlegget Nedre Vinstra kom fra ulike deler av landet, men i hovedsak fra Østlandet (Tøsse 1991 s. 92). Oppsynsmannen for entreprenørfirmaet A/S Høyer-Ellefsen ved kraftanlegget Hol 1, utbygd fra 1940 til 1949, fikk med seg en flokk veteraner til Nord-Fron (Møst & Møst 1971 s. 87). Flertallet av anleggsarbeiderne var likevel gudbrandsdøler. Disse

drev gjerne småbruk som attåttnæring. De fleste av anleggskarene var unge og ugifte. Det fantes både erfarne og uerfarne anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra. De som hadde hatt arbeid i landbruk og skogbruk, manglet ofte anleggserfaring. Anleggskarer fra distriktet var gjerne dagpendlere, men flertallet av arbeiderne bodde i brakker på anlegget (Tøsse 1991 s. 92).

1.2 Arbeidsforholdene på anlegget

Høyer-Ellefsen fikk hovedansvaret for anleggsoppgavene på Nedre Vinstra. Først måtte tilførselsveier, jernbanespor, høyspentledninger, brakker og maskinhus bygges (Lillevold 1971 s. 28). Anleggsvirksomheten ble satt i gang i 1947, med et mannskap som med årene økte til omkring 500 arbeidere. I ett år ble arbeidet stort sett utført uten maskiner, fram til entreprenøren skaffet seg tillatelse til å importere moderne anleggsutstyr (Øvrelid 1991 s. 262). Det ble anlagt fem innslag; åpninger fra dagen inn i fjellet. Anlegget hadde også fem tverrslag; avgreininger fra dalsida til en tilløpstunnel i fjellet. Det ble bygd fordelingsbasseng, rørgate og kraftstasjon med avløpstunnel og adkomsttunnel i fjellet (Møst & Møst 1971 s. 71). Hvert innslag hadde tre arbeidslag med fem eller seks mann (Larssen et al. 1996 s. 33).

En arbeider på anlegget Nedre Vinstra hadde vanligvis ett skift à åtte timer pr. dag, seks dager i uka, med helgearbeid hver tredje uke (Tøsse 1991 s. 93). Formiddagsskiftet varte fra kl. 6 til kl. 14, ettermiddagsskiftet fra kl. 14 til kl. 22 og nattskiftet fra kl. 22 til kl. 6. Anleggskarene la inn ei pause omkring hver fjerde time. Denne ble tilbrakt i tunnelen når de ikke hadde tid til å gå til spisesalen. Anleggsarbeidernes inntekt var avhengig av deres innsats, og de fikk god betaling. I 1947 tjente en anleggskar med akkord og dyrtidstillegg¹ opptil fire kroner i timen. Dessuten mottok han 400 kroner i forskudd annenhver uke. Månedslønna kunne da bli opptil 800 kroner. I 1952 tjente en tunneldriver fra seks til ti kroner pr. time utført arbeid. Arbeid på anlegget Nedre Vinstra var populært, og arbeidsmiljøet ble opplevd som godt.

Mannskapsbrakkene var utstyrt med tomannsrom, spisesal med god mat, sentralfyr, vannklosett, tørkerom, radio og telefon. Høyer-Ellefsen arrangerte fotballkamp og dans.

---

¹ Dyrtidsbegrepet oppsto under første verdenskrig, og betegner en økonomisk situasjon der varetilbudet ikke dekker etterspørselen og prisene stiger (Furre 2000 s. 28-30). I 1917 godtok Norsk arbeidsgiverforening at deres medlemsbedrifter ga sine ansatte dyrtidstillegg. Disse var et supplement til timelønna, fastsatt etter ferdigheter og ansiennitet. Etter hvert ble dyrtidstilleggene kollektive. De måtte være gaver, ikke et resultat av forhandlinger mellom medlemsbedriftene og arbeiderorganisasjonene. Dyrtidstillegget skulle fjernes når den økonomiske tilstanden bedret seg (Bjørnson 1990 s. 489-494). Landsorganisasjonens mål etter den andre verdenskrig var å få lønningene opp på samme nivå som de hadde vært i 1940. For å oppnå lønnsøkning ble det innført indekstillegg tilpasset den offisielle levekostnadsindeksen. Etter noen år ble denne ordningen byttet ut med et indekstillegg som garanterte den enkelte arbeider forhandlinger om lønn avhengig av indeksnivået (Stoltz 1960 s. 5-6).

Velferds mannen som ble ansatt i 1948 organiserte filmkvelder, foredrag, vandrebibliotek og anleggsavis (Larssen et al. 1996 s. 35-73). Men mange goder var begrenset (Møst & Møst 1971 s. 75). Anleggsarbeiderne betalte 20 øre dagen for brakkeplass og 75 øre pr. dag for måltider. Selskapet dekket resten av utgiftene til kost og losji (Larssen et al. 1996 s. 39).

I tunnelarbeidet ble det brukt trykkluftredskaper og bor (Møst & Møst 1971 s. 75). Fjellet var vanskelig å håndtere. Anleggsarbeidet var tungt, og ga slitasjeskader (Steen 1985 s. 119). Boremaskinenes risting ødela blodårene i hendene. Hjelm kom i bruk i løpet av anleggsperioden. Arbeidsrisikoen var likevel stor. Ulykkene var forårsaket av ras i tunnelene, ueksplodert dynamitt og lokomotiver med vogner som kjørte utfor ”tippen”, der steinmassen ble tømt. Fem anleggsarbeidere omkom, og flere ble uføre (Larssen et al. 1996 s. 37-67). Våren 1950 kunne man i Aftenposten lese at det hadde skjedd ei dødsulykke på anlegget:

(NTB.) Den 20 år gamle reservelokomotivfører [...], ble i går drept under et lokomotiv på Vinstra-anlegget (sic). Han holdt på å jekke opp et avsporet anleggslokomotiv, da et tunglastet tippvogn-sett kjørte inn i lokomotivet med stor kraft. [Føreren], som lå under lokomotivet, ble drept med engang. (Drept 1950, 22. april, s. 2)

Antallet skadde og omkomne var likevel mindre enn utbyggerne hadde regnet med. I avisene ble ulykkene begrunnet med uflaks eller personlige feil. Ifølge forfatterne av *Det gror i en rallars spor* var anleggskarene tilfredse med å ha arbeid, og lite kritiske til kraftselskapets ivaretagelse av sikkerheten (Larssen et al. 1996 s. 36-38). Arbeidsgiveren hadde begrenset ansvar for de ansatte. Anleggsarbeiderne mottok støtte fra Sykekassa og Rikstrygdeverket, men hadde verken krav på uføretrygd, enkeltpensjon eller forsikring (Tøsse 1991 s. 94).

Ifølge Tryggve Tøsse, tidligere rådmann i Nord-Fron, var Nedre Vinstra-arbeidernes forhold til hverandre basert på solidaritet, vennskap, samhold og omsorg, både i arbeidet og i fritida (1991 s. 93). Veteranene beskrives som ærlige. De tok seg av dem som manglet anleggserfaring. Mange av anleggsarbeiderne organiserte seg i Vinstra Kraftanleggs Arbeiderforening som ble dannet i 1947. Foreningen etablerte sykekasse, samt bevilget penger til anleggskarene som ble uføre og til de etterlatte av dem som omkom. De fleste anleggsarbeiderne i Nord-Fron meldte seg inn i Norsk Arbeidsmandsforbund. I *Det gror i en rallars spor* forklares deres faglige og politiske engasjement med opplevelser fra verre forhold på andre arbeidsplasser. Anleggsfolket forsto hva arbeidsrisikoen kunne innebære. Fagforeningen samarbeidet med Harpefoss bonde- og arbeiderlag, men støttet ikke Norges

kommunistiske parti. De lokalfødte anleggsarbeiderne som forble uorganiserte, hadde hatt sitt arbeid i hjembygda fram til de søkte seg til anleggsbransjen (Larssen et al. 1996 s. 41-68).

Ifølge forfatterne av *Det gror i en rallars spor* viste arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra ufornuftighet i sin karslighet og pengebruk (Larssen et al. 1996 s. 52). Noen av dem var flinke til å spare, mens andre brukte lønna si på brennevin og poker (Tøsse 1991 s. 92-93).

Anleggskarenes sløseri forklares med at de var unge og uforpliktete (Larssen et al. 1996 s. 55). Dessuten hendte det at anleggsarbeiderne sloss med hverandre (Tøsse 1991 s. 92). På bygdefestene forekom basketak mellom anleggsarbeidere og bygdegutter. Men til tross for forskjellene mellom anleggsfolk og bygdefolk var de sjelden uvenner (Larssen et al. 1996 s. 41-62). Forholdet mellom dem skildres i et leserinnlegg skrevet av en innfødt skåbuing, trykket i Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer vinteren 1949:

Sist lørdag kveld hadde arbeidsstokken ved Vinstraanleggets innslag 1 fest i brakka. Til festen var innbudt mange av bygdens ”innfødte”. Vi ble mottatt i spisesalen med et veldekket kaffebord og da arbeidsformann Smørsgård ønsket velkommen, var det fullt hus. Han sluttet sin tale med å lese et dikt som var skrevet for anledningen av en ”slusk” som han sa. Det var nok mange av bygdens folk som var litt skeptiske da det for alvor ble kjent at det skulle bli et slikt stort anlegg i bygda. Det var mange som fryktet litt av hvert når det skulle komme så mange utenbygds arbeidere. Det ville bli fyll og slagsmål og litt av hvert som er mindre bra. Men disse dystre spådommer er gjort til skamme. Anleggets folk har vist at de er veloppdragne, ordentlige mennesker som både i arbeid og fritid oppfører seg på en meget pen og sømmelig måte og på ingen måte foruretter bygdens folk. Dette viste de også nå under festen. Det var fra begynnelse til ende en helt igjennom vellykket fest. Flere runder med punsjkjelen satte stemningen på topp og alle moret seg riktig godt. Alt forløp i den beste stemning til ut på morgenkvisten og alle var enige om at det var en vellykket sammenkomst. [...]. (Innfødt 1949, 25. februar, s. 5)

Dette sitatet beskriver frøningenes fordommer overfor anleggsfolk, men presenterer likevel anleggskarene i et positivt lys. Anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra var kjent for sin gode arbeidsmoral og for sin arbeidsdyktighet (Larssen et al. 1996 s. 62-77).

1.3 Anleggsarbeid - redskaper, sikring, helseforhold

Anlegg er betegnelsen på en type installasjoner, deriblant kraftverk, jernbane, veier og broer. Jeg skal presentere noen trekk ved halvmaskinell anleggsteknikk som ble brukt på arbeidsplassen Nedre Vinstra. I Teknisk ukeblad fra mars 1951 nevnes at hardmetallbor ble benyttet ved alle norske vannkraftanlegg i fjell. Lette bormaskiner og knematerer ble anvendt til boring. Til lasting ble lastemaskiner brukt, og til transport av masse ble det benyttet diesellokomotiver og selvtippende vagger. Av ventilasjon nevnes vifter og rørledninger (Heggstad 1951 s. 237). Jeg fant få beskrivelser av anleggspraksis på 1940- og 1950-tallet,

men har hentet opplysninger fra tekniske fagbøker fra 1960- og 1970-tallet. I disse beskrives også redskaper og teknikker brukt i anleggsarbeid i de første årene etter andre verdenskrig. I tillegg har jeg brukt noen vitenskapelige og populærvitenskapelige publikasjoner.

Ved anleggsarbeid måles og merkes grunnen, kalt stikning (Knudsen 1966 s. 171-172). Tunneldriving krever hjelpeanlegg, det vil si veier, montasjer for aggregater og kompressorer, verksted, lager og arbeiderbrakker. Ved boring settes det opp en slik ekstra installasjon, en rigg, og sprengningshullene merkes og bores (Johannessen 1974 s. 309-319). Fram til etter andre verdenskrig ble anleggsarbeid gjort for hånd (Steen 1985 s. 47-52). I borearbeid ble kompressor og hardmetallbor anvendt (Heltzen & Johnsen 1966 s. 496-500). De tradisjonelle stålborene måtte stadig kvesses og byttes ut. Men i 1947 ble en selvdreieende maskin med ”knemating” og et bor av hardmetall tatt i bruk. De nye redskapene effektiviserte arbeidet (Færøyvik 1989 s. 56). Knemateren var en luftsylinder festet med ledd til bormaskina (Karlsen 1974 s. 79-80). Sprengstoffet ble ladet når det ble satt i borehullet. Detoneringen skjedde utenfra med tenner eller lunte (Heltzen & Johnsen 1966 s. 471-483). Inndrift er betegnelsen på lengden som tunnelens fremre linje, ”stuffen”, forrykkes med for hver salve (Johannessen 1974 s. 308). Framdrift brukes om antallet meter sprengt i løpet av hvert skift, hvert døgn eller hver uke. Fra omkring 1940 ble håndlasting erstattet med kastelastemaskiner (Heltzen & Johnsen 1966 s. 587). Kastelastere på trykkluft ble brukt til å grave opp stein i en skuff som ble tømt i transportvogner på skinner, vagger, trukket av lokomotiver (Karlsen 1974 s. 144-151). Trallene ble tømt med en spak på ”tippen” (Johannessen 1974 s. 351).

Etter sprengningen måtte ventilasjonen fjerne røyken for å ivareta sikten og sikkerheten. Sikringsarbeidet omfattet også fjerning av løs og løsnet stein, kalt rensk. Tunnelene ble midlertidig forsterket, understøttet og stabilisert med tømmerbukker, kalt stempling. Løsstein ble fjernet fra tak og vegger med spett. Dette arbeidet var slitsomt og farlig, og burde utføres av folk med solid erfaring og bergkunnskap. I større fjellrom kunne en bukk brukes til rensk. Dessuten var det viktig at udetonert dynamitt ble fjernet, da boring på sprengstoff i gamle borehull kunne føre til ulykker (Johannessen 1974 s. 309-332). Boring, sprenging og utkjøring av masse var tungt, tok tid og innebar risiko (KINK 2006 s. 63).

Ved fjellsprengning skapte belysning, vibrasjoner, støy, støv og gasser problemer. Larm ved boring og sprengning skadet tunnelarbeidernes hørsel. Vibreringen fra redskap på trykkluft

kunne redusere blodsirkulasjonen i hender og armer, og gi såkalt ”kvitfinger”. Detonasjoner, diesellokomotiver og berg var gassprodusenter. Sprenggasser og støv kunne føre til forgiftning og sykdommer (Myran 1974 s. 483-523). Av skytegassene og den dårlige lufta fikk mange tunnelarbeidere hodesmerter og pustevansker, såkalt ”ladd” (Steen 1985 s. 52). Støvpartikler fra stein ble utviklet ved sprengning, lasting og boringsarbeid (Aas & Selmer 1966 s. 597). Støvfragmenter fra boring kunne gi lungesykdommen silikose. Støvet begrenset sikten, og kunne føre til ulykker. Spyling av salva reduserte gassen (Myran 1974 s. 486-496). Dynking av steinrøysa begrenset både gassen og støvet (Johannessen 1974 s. 309).

Ved tunneldrift satte ledelsen arbeidslagene sammen, og arbeidsoppgavene ble utført på akkord (Johannessen 1974 s. 312). Anleggsarbeidernes lønn ble vanligvis beregnet ut fra fellesakkord, det vil si arbeidslagets prestasjon (Holen 2005 s. 141). På det enkelte anlegg forhandlet lagene med entreprenøren om prisen for utført arbeid. Anleggsoverenskomsten fastsatte timelønn for ulike anleggsarbeidergrupper. Avtalen gjaldt regler for blant annet arbeidstid, tillegg for overtid og skift, brakkestandard, helligdagstillegg, sykepenger og pensjon (Aas & Selmer 1966 s. 23). Dersom partene i akkordforhandlingene ikke ble enige, skulle lønna regnes ut fra timetariff, kalt ”dagsing”. Denne var ofte under halve akkorden. Slik bidro lønningsordningen til å regulere arbeidsinnsatsen (Holen 2005 s. 142). Arbeidet på stuff forutsatte at arbeidsfolkene samarbeidet godt og holdt høy intensitet. Reparatørene vedlikeholdt redskapene. De som arbeidet bak stuffen, ble lønnet etter produksjonen og med prosenter av lønna til dem som utførte funksjoner på stuffen, beregnet ut fra kompetanse og påkjenning. Norske tunnelarbeidere var i stor grad selvstyrte, og hadde innflytelse over arbeidslaget sitt. Tunnelbasene kunne utvikle og tilpasse sprengningsplanen ut fra sin kunnskap om fjell og sprengning. Men de store omslagene i anleggsvirksomheten førte til at tunnelarbeid ofte måtte starte med mange uerfarne arbeidere (Johannessen 1974 s. 312-333).

På 1940-tallet var fjellsprengning ennå i liten grad lovregulert. Det fantes ingen planer for helse, miljø og sikkerhet. Anleggskarene arbeidet med elendig bekledning (Møst & Møst 1971 s. 84). Hjelmer ble vanlig mange år etter andre verdenskrig (Steen 1985 s. 52). Først i 1956 kom arbeidervernloven som skulle beskytte arbeidsfolk mot ulykker og helseskader (Aas & Selmer 1966 s. 21-22). Bedre bevisstgjøring på sikkerhet gjennom kurs og brosjyrer ble innført for å begrense ulykkesantallet. Et verneombud skulle formidle arbeidernes behov for forbedringer og deres protester overfor ledelsen (Heltzen & Johnsen 1966 s. 626-627). Fra

1970-tallet ble hjelm, hørselvern, vernebriller, isolerte hansker, vannavvisende antrekk og vernesko ansett som uunnværlig verneutstyr i anleggsarbeid (Myran 1974 s. 521-523).

1.4 Problemstillinger

Ved å studere anleggskarene på Nedre Vinstra, vil jeg belyse hva som kjennetegnet kulturen til arbeiderne på et norsk vannkraftanlegg i årene etter den andre verdenskrig. Dette skal jeg gjøre ved å studere deres identitet med utgangspunkt i følgende problemstillinger:

1. *Hva kjennetegnet Nedre Vinstra-arbeidernes yrkeskultur?*

Jeg vil drøfte trekkene ved deres arbeid, livsførsel og identitet som anleggsfolk.

2. *Hva betydde solidaritet for arbeiderne på Nedre Vinstra?*

Ved å analysere disse anleggskarenes opplevelse av fellesskapstilhørighet og deres samhold med hverandre, skal jeg diskutere solidaritet som en verdi i deres kultur.

3. *Hva kjennetegnet Nedre Vinstra-arbeidernes maskulinitet?*

Arbeidskarer på norske anlegg representerte en egen mannskultur. Ved å belyse Nedre Vinstra-arbeidernes mannlighet, kan jeg drøfte hvordan anleggsarbeid som et klassisk mannsyrke kan gi opphav til en bestemt forståelse og utøving av maskulinitet.

4. *Hvordan var forholdet mellom anleggsfolk og bygdefolk i Fron?*

Anlegget Nedre Vinstra var det første av sitt slag i distriktet, med tilreisende arbeidere som skulle oppholde seg der over flere år. Mange frøninger ble med dette introdusert for anleggsarbeiderkulturen som et nytt og fremmed innslag i bygda. Jeg skal finne ut hvordan anleggskarene og bygdefolket betraktet, og forholdt seg til, hverandre.

1.5 Tidligere forskning på arbeiderkultur

Forskning på arbeidere er et relativt nytt interessefelt innenfor kulturhistorien.

Arbeiderkulturen ble knyttet til den uønskede avviklingen av den ”virkelige” folkekulturen som fantes i det tradisjonelle bondesamfunnet (Eriksen & Selberg 2006 s. 26). Fram til slutten av 1970-tallet dominerte bondekulturen den kulturhistoriske forskningen. Dette kan sees i sammenheng med det norske nasjonsprosjektet fra 1800-tallet som vedvarte til etter andre

verdenskrig. Norske forskere lot seg imidlertid påvirke av endringer i skandinavisk forskning. I Sverige ble de første arbeidermemoarene utgitt på 1920-tallet, og i 1945 startet Nordiska Museet sin innhenting av arbeiderminner. Nationalmuseet i Danmark og det etnologiske instituttet ved Universitetet i Turku i Finland fulgte etter med liknende innsamlinger. På 1950-tallet startet norske kulturminneforskere, historikere og andre å samle arbeidermemoarer. Norsk Folkemuseum iverksatte et minneprosjekt med det svenske eksemplet som inspirasjon (Slettan 1981 s. 29). Et utvalg av disse memoarene er utgitt i serien Arbeidsfolk forteller 1955-1962. I 1961 publiserte Norsk Folkemuseum, ved museumsdirektør og historiker Edvard Bull, minnesamlingen *Renhårig slusk* som bygger på anleggsarbeideres beretninger.

Det er gjort lite forskning på arbeidere ved norske anlegg, spesielt på dem som har arbeidet med vannkraftinstallasjoner. De fleste publikasjonene tar for seg anleggsarbeid på veger og jernbane. Et eksempel er etnologen Inga Badi-Massouds hovedfagsoppgave fra 2000: *Veganlegg som arbeidsplass: en undersøkelse av vegarbeideryrket i mellomkrigstiden basert på vegvesenets minnesamling*. De populærvitenskaplige utgivelsene er ofte lokalhistoriske, og omhandler arbeidsfolk i Vegvesenet samt ”rallare” og andre ansatte ved den norske jernbanen. Blant disse er Frode Færøyviks *Fra feisel til fullprofil. Fjellsprengere i samfunnets tjeneste* (1989). Anne Lene Lie har skildret ei gruppe anleggsarbeidere på 1950- og -60-tallet: *De som bygde vår velstand. En fortelling om menneskene som skapte Røssåga-anleggene* (2005). Blant forfatterne av Gudbrandsdalens vannkraftshistorie er Ragnar Øvrelid som i 1991 skrev et verk til Midt-Gudbrandsdal Energiverks 75 års jubileum. I 1971 forfattet Eyvind Lillevold ei bok om Vinstra kraftselskaps 25-årige drift. I 1991 publiserte Vinstra kraftselskap *Fra Bygdin til Lågen* om bedriftens 45-årige historie, skrevet av Tryggve Tøsse. I 1996 ga selskapet ut sitt jubileumsverk *Det gror i en rallars spor. Vinstra Kraftselskap jubilerer 50 år 1946-1996*, forfattet av Steinar Larssen, Tore B. Marsøe, Per-Øyvind Sandberg og Arne F. Trønnes. I de to siste bøkene er anleggsverkene på Nedre Vinstra tildelt en sentral plass.

1.6 Oppgavens oppbygging

I teorikapittelet legges det vekt på fire hovedbegreper: arbeiderkultur, identitet, solidaritet og maskulinitet. Jeg viser hvordan de introduserte teoretiske perspektivene skal benyttes til å løse oppgavens problemstilling. Så følger et historisk tilbakeblikk over anleggsarbeidere på 1800- og 1900-tallet. Under dette punktet beskriver jeg også anleggsfolks vennskap og

fagforeningsdeltakelse. Deretter oppgis og granskes kildene som er brukt i oppgaven. Jeg viser også hvordan en kvalitativ og hermeneutisk metode kan anvendes på det innhentede intervjumaterialet. I analysen presenteres først informantene og emnene de snakket om. Deretter lanseres funnene jeg gjorde. Nedre Vinstra-arbeidernes yrkeskultur, identitet, solidaritet og maskulinitet drøftes ved hjelp av tidligere forskning, sekundærlitteraturen og sekundærkildene som er benyttet i oppgaven. Til slutt oppsummerer jeg undersøkelsens hovedmomenter, og konkluderer med hva som kjennetegnet disse anleggskarene.

2 Teoretiske innfallsvinkler

I dette kapittelet introduseres oppgavens hovedbegreper: arbeiderkultur, arbeideridentitet, solidaritet og maskulinitet. Under hvert tema presenterer jeg ulike teoretiske perspektiver, og viser hvordan de kan anvendes på intervjumaterialet jeg har innhentet. Etnologene Billy Ehn og Orvar Löfgren mener at all forskning på klasse og kjønn bør handle om på hvilke måter disse to faktorene påvirker menneskers oppfatninger og adferd i tid og rom (2001 s. 44).

Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra representerte en egen type arbeiderkultur, det vil si at deres livsførsel og identitet var preget av anleggsyrket og deres tilværelse på arbeidsplassen. Anleggskarene utviklet en egen maskulinitet som de på ulike måter ga uttrykk for gjennom sin adferd i arbeidet og i fritida. Jeg bruker solidaritetsbegrepet til å drøfte uttrykk for arbeidernes kameratskap, deltakelse i fagforeningen og forhold til arbeidsgiveren.

2.1 Arbeiderklasse og arbeiderkultur

Litteraturhistorikeren Svend Aage Andersen definerer arbeiderkultur som måten arbeidsfolk opplever, tolker og formidler sine sosiale relasjoner (1987 s. 71). Den er skapt og påvirket av andre samfunnskulturer, og arbeideres liv kjennetegnes av mangfold og kontraster (Andersen 1992 s. 23-24). Arbeiderkultur har vært forbundet med ferdigheter (Vasström 1992 s. 16).

Ifølge kulturteoretikeren Paul Willis bygger den engelske arbeiderklassens arbeidsidentitet på kyndighet tilegnet gjennom erfaring. Arbeidernes yrkesstolthet er en del av arbeiderklassekulturens ideologi (Willis 1979 s. 189-194). Etnologen Thomas Højrup hevder imidlertid at lønnsarbeidernes fokus er fortjeneste og fritid (1983 s. 171-206). Den overordnede lønnsarbeideren har en kompetanse som kan gi god inntekt og frihet. Den underordnede lønnsarbeid krever imidlertid liten kyndighet, er rutinebasert og forutsetter en egen måte å leve på (Vasström 1989 s. 212-213). Arbeiderklassens menn kan oppleve at omgivelsene betrakter dem som mindreverdige. Ifølge sosiologen Robert William Connell kompensere arbeidsfolket denne underlegenheten med individuell ytelse og pålitelighet (1999 s. 142). Med andre ord består arbeiderkulturen av kollektive forestillinger og typer adferd. Den forsvares som en egen enhet, men er i realiteten et flerkulturelt produkt med mange sider. Arbeiderkulturen handler om arbeidernes praktiske ferdigheter og levemåter. Den omfatter dessuten stigmatiseringen som arbeidsfolk har vært utsatt for, men også deres stolthet over eget yrke og deres egendefinerte positive egenskaper.

De teoretiske resonnementene presentert ovenfor kan brukes til å drøfte hva som var Vinstra-arbeidernes motivasjon for å søke seg til anleggsbransjen og bli værende der. Ved å bruke disse forskernes tilnærminger skal jeg beskrive anleggskarenes arbeid og fritid, og spesielt se på deres sosiale relasjon til hverandre. Hvordan forsto de seg selv som anleggsfolk? Jeg skal også drøfte likhetene og forskjellene anleggskarene imellom. Hvordan forholdt arbeiderne som hadde vokst opp i Fron seg til anleggs-kulturen og til bygdekulturen, og hva betydde deres sosiale bakgrunn for deres identitet? Jeg vil også studere anleggskarenes normer og deres tanker om verdien av arbeidet de utførte. Dessuten skal jeg undersøke hvilke fellestrekk de hadde med andre sosiale grupper i det norske samfunnet. Hvilken holdning hadde de underordnede arbeiderne til ledelsen og sine overordnede, og hva var deres innstilling til forfremmelse? Hvordan forholdt de seg til omgivelsenes syn på dem?

2.2 Identitet

Identitet betyr ”den samme”, og bygger på forestillinger og hypoteser om likhet (Lähdevirta 1991 s. 74). Den er en konstruksjon av forskjellige deler (Eriksen & Selberg 2006 s. 76). Etnologen Bo Nilsson nevner kjønn, klasse og yrke som slike faktorer. Sosiale grupper gir egenskaper, evner, valg og handlinger bestemte betydninger. Nilsson betrakter identitet som et produkt av dette. Han hevder at selvforståelsen bygges opp av ulike institusjonelle tenkemåter, sedvaner og standpunkter som glir over i, og støter mot, hverandre (Nilsson 1999 s. 34). Identiteten vurderes og forandres stadig ved at individet påvirkes av nye personer og kontekster. Man har ulike sosiale roller avhengig av situasjonen og dens definisjon av hvem man er og hvilket fellesskap man tilhører². Identitet bestemmes, uttrykkes, drøftes og forandres via blant annet skikk og bruk, historier og måter å snakke på (Eriksen & Selberg 2006 s. 79). Identifisering forutsetter noe å kontrastere seg mot, og skaper symbolske skiller (Hall 1996 s. 3). Identitet bygger på sosial klassifikasjon, det vil si at ”vi” utvikler sitt fellesskap med utgangspunkt i en bestemt oppfatning av ”de andre”. Denne kontrasten kan knyttes til sosiale landskap: grensene mellom ”oss” og ”dem” (Ehn & Löfgren 2001). Noen identitetstyper er tilskrevet en av andre, som definerer hvem man er eller bør være. Slike definisjoner kan komme i konflikt med hvordan man ser seg selv, slik at identiteten blir destruktiv og noe man må forsvare seg mot (Eriksen & Selberg 2006 s. 76-90). Med andre ord

---

² Nilsson diskuterer kategorier i et individs totale identitet (1999 s. 34). Folkloristene Anne Eriksen og Torunn Selberg snakker imidlertid om identitetsbytter (2006 s. 76). Min oppfatning er at en persons identitet består av mange tilhørighetsfaktorer (kjønn, klasse, yrke, bosted og så videre) som påvirker hverandre.

bygger identitet på en tanke om likhet, men i realiteten er den en konstruksjon. Identiteten kan være egendefinert, eller tillegges ei gruppe av noen utenfra. Individet veksler mellom ulike sosiale roller som utgjør dets identitet. Dette kommer til uttrykk i denne personens forestillinger og adferd. Identiteten endres i takt med forandringer i kulturen.

Disse teoretiske tilnærmingene kan brukes til å belyse hvordan arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra utviklet sin identitet som anleggsfolk innenfor fellesskapet med hverandre. Jeg skal vise hvordan anleggskarenes identitet gjenspeiles i deres normer, meninger, ytringer, fortellinger og handlinger. Hvem identifiserte anleggsarbeiderne seg med, og hvem betraktet de som ”de andre”? Jeg vil se på hvordan frøningene behersket sin doble identitet som anleggsfolk og bygdefolk. Dessuten skal jeg drøfte hvordan anleggskarene ble betraktet av bygdas fastboende, og måten de håndterte sin tilskrevne identitet.

2.3 Solidaritet

Ifølge sosiologen Michael Hechter oppstår solidaritet ut fra individers reaksjoner på sine omgivelser (1987 s. 186). Idéhistorikeren Sven-Eric Liedman hevder at den utvikles impulsivt eller politisk, og er et produkt av blant annet etikk. Solidaritet er en idé om et fellesskap og en følelse av samhørighet, og handler om gjensidig avhengighet og samhold (Liedman 1999). Ifølge politikeren og ideologen Léon Bourgeois (1851-1925) er det solidariske basert på gjensidige rettigheter og plikter (1910 s. 4). Kollektiver, det vil si grupper med sterkest solidaritet, ønsker å gi sine medlemmer like fordeler. Men godene gjelder bare for dem som inkluderes i fellesskapet. Hechter hevder at gruppesolidaritet betinges av personers avhengighet til gruppa og ”agents” evne til å kontrollere deres handlinger. Den forutsetter at hvert medlem etterkommer omfattende krav. Jo større den enkeltes bidrag til fellesskapet er, desto sterkere blir solidariteten (Hechter 1987). Liedman betrakter solidaritet som en faktor som holder yrkesgrupper sammen (1999 s. 21-22). Dette kan tolkes som at solidariteten styrker gruppe medlemmenes følelse av samhørighet og deres samhold.

Disse teoretiske tilnærmingene kan brukes til å belyse hva yrkestilhørighet hadde å si for at arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra dannet en fagforening. Perspektivene kan også anvendes til å si noe om de bakenforliggende faktorene for deres vennskap. Jeg skal se på hvilke fordeler anleggskarene oppnådde med sitt medlemskap i fagforeningen og sitt kameratskap, samt forpliktelsene dette innebar. Hva gjorde fellesskapet for å opprettholde

solidariteten mellom arbeiderne? Jeg skal også diskutere hva samhörighet og samhold betydde for anleggskarene, og hva det hadde få si for deres relasjon til arbeidsgiveren.

2.4 Arbeidersolidaritet

Sosiologen Sverre Lysgaard (1923-1994) gjennomførte på 1950-tallet en studie av A/S Moss Cellulose. Denne undersøkelsen la grunnlaget for hans forskning på arbeiderfellesskap. Lysgaard hevder at hans teoretiske innfallsvinkler kan anvendes på de fleste større og eldre bedrifter (1961 forordet). Arbeiderne har samme status som underordnede og like arbeidsforhold i form av arbeidstype, lønn, arbeidstid, redskaper, bekledning og vilkår ved sykdom og pensjon. Disse fellestrekkene får dem til å identifisere seg med hverandre, og skiller dem fra ledelsen. Arbeidere kan føle tilhörighet til vennegjengen (gruppa), kollegene i bedriften (kollektivet), eventuelt den lokale, nasjonale eller internasjonale arbeiderklassen. Arbeiderkollektivet består av uoffisielle roller som stimulerer til etablering av en fagforening (Lysgaard 1961). Arbeidernes fellestrekk og idé om å være like skaper altså avstand til arbeidsgiveren, og legger til rette for etableringen av et kollektiv og en fagforening.

Ifølge Sverre Lysgaard utvikler arbeiderne i fellesskap en forestilling om at de lider under det teknisk-økonomiske systemet benyttet av arbeidsgiveren. I denne ordningen vektlegges effektivitet og lønnsomhet som arbeiderne må innordne seg. Lysgaard begrunner konflikten mellom arbeidstakere og ledelse med bedriftens oppbygging, det vil si ledernes rett til å gi ordre og føre tilsyn med arbeidet. På grunn av dette utvikler de underordnede spontant et kollektivsystem for å forsvare seg mot arbeidsgiveren (Lysgaard 1961). Disse perspektivene illustrerer hva som kan være grunnlaget for konflikt mellom arbeidsgivere og arbeidstakere.

Arbeiderne lager regler for hvordan arbeidssituasjonen, sosial omgang og samhörighet skal forstås. Et slikt kollektivsystem krever at ingen skiller seg ut. Sverre Lysgaard mener at dette forsterker arbeidernes konformitet. En dyktig arbeider plikter å gi kollektivet æren for sine prestasjoner. Han skal ikke være overlegen, markere seg eller trakte etter forfremmelse. Ut fra disse premissene kontrollerer, belønner og straffer arbeiderne hverandre. Formannen representerer bedriften, og har myndighet over arbeiderne på gulvet. En arbeider som blir bas for sine arbeidskamerater, får en ny rolle og skifter side. Han blir en de må adlyde, og risikerer å bli utestengt fra arbeiderkollektivet. Arbeiderkollektivets kontroll virker fordi

arbeiderne identifiserer seg med kollegene, og frykter å bli utestengt fra fellesskapet med dem (Lysgaard 1961). Sosiologene Ted Hanisch, Helge Halvorsen og Gunvor Strømsheim hevder at arbeidernes solidaritet med hverandre beskytter dem mot å bli fryst ut av fellesskapet (1980 s. 169). Ifølge Lysgaard er oppslutningen om arbeiderkollektivet størst blant middelaldrende, eldre og forsørgere. Også personer som føler lokal forankring samt er klassebevisste og solidariske med arbeidere i samme yrke, har en sterk tilknytning til det. Støtten til kollektivet er betinget av arbeidernes forbindelse til hverandre på tvers av arbeidsplasser. De som har opplevd, eller frykter, arbeidsledighet er ofte sterke støttespillere av fellesskapet (Lysgaard 1961 s. 192-194). Disse perspektivene viser hvordan solidaritet uttrykkes mellom arbeidere.

Ifølge Sverre Lysgaard kan store arbeidsplasser der ansatte og arbeidsgiver har liten kontakt i arbeidet, være utgangspunktet for et arbeiderkollektiv. Dette forsterker distansen mellom ledelse og arbeidere. Arbeiderkollektivet kan presse arbeidsgiveren når det får de underordnede til å uttrykke utilfredshet med overordnede, skjule informasjon for ledelsen, bremse arbeidet og streike (Lysgaard 1961). Arbeiderne beskytter seg også mot arbeidsgiveren ved å latterliggjøre, ape etter og markere avstand til lederne. Arbeidernes minner og tradisjoner befester deres fellesskap, og understreker distansen til de overordnede (Ehn & Löfgren 2001 s. 74). Deres protest kan være en reaksjon på en hendelse, uttrykt med ergrelse eller misnøye. De underordnedes motstand gir dem makt. Noen har personlige grunner for å slutte opp om arbeiderkollektivets protest. Motstanden mot ledelsen kan imidlertid kombineres med at man samtykker med den (Collinson 2000 s. 165-187). Enkelte forskere hevder at ansatte som forsvarer seg mot arbeidsgiveren og danner en motkultur, utvikler trivsel. Noen mener at solidaritetsuttrykkene viser at arbeidstakerne har innflytelse i firmaet (Hanisch, Halvorsen & Strømsheim 1980 s. 169). Disse innfallsvinklene belyser hvordan solidaritet kan uttrykkes som motstand mot arbeidsgiveren.

Historikeren Berge Furre kaller mellomkrigsperioden i Norge ei ”sosial krisetid” med effektivisering, fallende priser på akkordene og arbeidsløshet. Han hevder at denne situasjonen kan ha samlet arbeiderne, og gjort dem mer klassebevisste. Etter andre verdenskrig inngikk Landsorganisasjonen og regjeringen en avtale om lav lønn og streikestopp for arbeiderne for å øke landets produksjon og velstand (Furre 2000). Sverre Lysgaard hevder at arbeidstakernes økende alder, erfaring med vanskelige arbeidsforhold, krav til sikkerhet, planer om å bli på arbeidsplassen samt gode forhold til kollegene påvirker

dem til å organisere seg. Slik man kan forstå Lysgaard, er de fleste som ikke organiserer seg unge, de har en løs yrkestilhørighet og de tilhører et skiftende arbeidsmannskap (1965). Dette viser at historiske forhold kan ha innflytelse på arbeidernes motivasjon for å organisere seg.

Disse teoretiske betraktningene kan brukes til å analysere Nedre Vinstra-arbeidernes fellestrekk som skilte dem fra firmaets representanter. Jeg skal drøfte hvilken betydning anleggskarenes likhet og andre faktorer kan ha hatt for at de dannet et kollektiv. Jeg skal også se på deres oppslutning om dette fellesskapet. Dette utdypes med en diskusjon om kollektivets normer og den enkeltes forpliktelser overfor det. Jeg skal også belyse hvordan fellesskapets interesser ble forsvart. Dessuten skal jeg finne ut hvem anleggsarbeiderne identifiserte seg med og var solidariske med. Omfattet fellesskapet kollegene på arbeidsplassen Nedre Vinstra, arbeidsfolk på alle anlegg i landet, eller arbeidere generelt? Resonnementene presentert ovenfor kan også brukes til å drøfte etableringen av en fagforening på anlegget, og til å undersøke anleggskarenes interesse av å organisere seg. Perspektivene er dessuten viktige for å forstå hvorfor noen av dem valgte å stå utenfor fagforeningen. Jeg skal også studere anleggsarbeidernes holdninger og adferd overfor ledelsen og de overordnede. Hvilken holdning, og hva slags forhold, hadde anleggskarene til formennene?

2.5 Maskulinitet

Anne Eriksen og Torunn Selberg betrakter maskulinitet som kulturelt skapt (2006 s. 87). Jeg velger å ta utgangspunkt i en slik tilnærming. Pedagogen Daniel Ekman påpeker at mannlighet er sosial og psykologisk, og at den bygger på ideer. Han hevder at alle samfunn har maskuline stereotyper, det vil si prinsipper for hvordan man skal være for å bli vurdert som en ”ekte” mann. Menns sameksistens kommer til uttrykk i maskuline forbilder, forutsetninger og ritualer. En mann vurderer sin mannlighet ved å sammenlikne seg med menn i sin omgangskrets, og får sin maskulinitet bedømt av andre (Ekman 1995). Ifølge kjønnsforskerne David L. Collinson og Jeff Hearn må maskulinitet stadig skapes, velges og forhandles om via identifisering og differensiering, forestillinger om likhet og forskjell (2005 s. 304). Filosofen Élisabeth Badinter hevder at mannlighet bekreftes med handlinger (1995 s. 20). Enkelte forskere skiller mellom to maskuliniteter: De tenker seg at arbeiderklassen praktiserer en ”tradisjonell”³ variant der styrke og hissighet vektlegges, og at middelklassen

---

³ Begrepet ”tradisjonell” kan tolkes som forestillinger om hva som kjennetegnet førindustriell maskulinitet.

representerer en ”moderne”⁴ type basert på disiplin og suksess (Ekman 1995 s. 71). I ”tradisjonell” maskulinitet er mannens økonomiske forpliktelser overfor familien av vesentlig betydning (Nilsson 1999 s. 153-154). Ifølge Ekman har menn av arbeiderklassen vektlagt både selvstendighet, likhet og rettferdighet i sin identitet (1995 s. 118). Perspektivene presentert ovenfor viser at maskulinitet er en kulturell konstruksjon som bygger på ulike definisjoner av hvordan en mann skal være, og at mannlighet demonstreres med handlinger.

Disse teoretiske resonnementene skal jeg bruke til å se på hvilke måter arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra var påvirket av det norske etterkrigssamfunnets forestillinger om maskulinitet. Jeg skal også undersøke hva som ble betraktet som maskulint i anleggsarbeiderkulturen. Jeg vil studere disse anleggskarenes forståelse av mannlighet og deres idé om et maskulint ”vi” kontra et ”dem” som de betraktet som mindre maskuline. Hvordan uttrykte anleggsarbeiderne sin maskulinitet? Hvilke trekk hadde deres mannlighet som kan oppfattes som ”tradisjonelle”, og hvilke elementer hadde den som kan betraktes som ”moderne”? Hva betydde arbeidsinnsats og forsørgerrolle for anleggskarenes maskulinitet? Hvordan forholdt anleggsarbeiderne seg til frihet, og på hvilken måte kombinerte de sine maskuline prinsipper med andre normer og verdier som var viktige i anleggsfolkets yrkeskultur?

2.6 Maskulinitetens sosiale og solidariske sider

Arbeidsplassen er et av stedene der maskulinitet dannes og uttrykkes (Kimmel 2003 s. xi). Daniel Ekman hevder at mannen bygger sin selvforståelse på arbeiderfellesskapet eller arbeidslaget han er en del av (1995 s. 72). Ifølge R. W. Connell skapte industrialiseringen maskulinitetsvarianter basert på forbrødring mellom arbeidere (1999 s. 196). I noen yrker betraktes solidaritet som en maskulin uttrykksform (Morgan 2005 s. 168-169). Arbeidere utvikler maskulin adferd og maskulin identitet for å gi mening til sin tilværelse som underordnede (Collinson & Hearn 2005 s. 294). Ifølge sosiologen John Beynon tilegner de seg en machoidentitet for å veie opp for sin begrensede formelle myndighet (2002 s. 20). Machobegrepet viser til en maskulin kultur bygd på dominans, maktbruk, trusler og vold (ibid. s. 163). Arbeidere kan skape en forestilling om lederne og andre arbeidere som ”de andre”, samt utvikle en klassebasert mannlighet og en maskulin motkultur som gir dem identitet og verdighet (Collinson 1992 s. 77-102; Collinson 2000 s. 168). Disse perspektivene

---

⁴ ”Moderne” mannlighet kan knyttes til det industrialiserte samfunnets betraktninger om hva en mann er.

belyser hvordan arbeidere kan utvikle maskulinitet, samt gir eksempler på hvordan den praktiseres overfor kolleger, arbeidsgiver og overordnede på arbeidsplassen.

Noen forskere hevder at vennskap mellom menn i dagens samfunn kjennetegnes av distanse, handlinger og rivalisering (Karlsen 2001 s. 93). Ifølge sosiologene Stephen Ackroyd og Paul Thompson kan mannlige arbeidere spøke med hverandre, men også plage og såre hverandre. Ackroyd og Thompson tolker dette som maskulin adferd (1999 s. 62, 134). Etnologen Ella Johansson hevder at menns fornærming av hverandre markerer et hierarki, samtidig som det stadfester deres samhörighet og kameratskap (1996 s. 93). Det hierarkiske mannsfellesskapet godtar verken dem det vurderer som ”dårlige” menn, eller dem som framhever seg (Ekman 1995 s. 180). Også den enkelte maskulinitet kan inneholde motsetninger. Det vil si at den både kan bekrefte og undergraver makt og identitet (Collinson & Hearn 2005 s. 303). Disse eksemplene belyser hvordan maskulinitet uttrykkes sosialt mellom menn.

Disse teoretiske innfallsvinklene kan benyttes til å undersøke hva Vinstra-arbeidernes yrkestilhörighet og tilværelse på anlegget i arbeidet og i fritida hadde å si for maskuliniteten de utviklet. Jeg skal undersøke hvem anleggskarene identifiserte seg med blant sine kolleger, samt hvem som var deres maskuline forbilder og hvilke egenskaper disse personene hadde. Jeg vil også analysere Vinstra-arbeidernes vennskap og solidaritet med hverandre som elementer i deres maskulinitet. Hvordan rangerte anleggsarbeiderne hverandres mannlighet? Dessuten skal jeg diskutere på hvilke måter anleggskarenes underordnede rolle påvirket deres adferd overfor overordnede og overfor deres kolleger på arbeidsplassen.

2.6.1 Maskulin kropp og risikotaking

R. W. Connell hevder at kroppen anvendes til å skape mannlighet. Mannens adferd i sosiale sammenhenger styres av forestillinger om kroppens maskuline egenskaper og hva den symboliserer. Mannskroppen betraktes og brukes som et redskap, for eksempel i fysisk tungt arbeid som krever at man er sterk, innbitt, utrettelig og barsk (Connell 1999 s. 72-94). Daniel Ekman påpeker at arbeidere forsvaret sin maskulinitet med fysisk og psykisk styrke (1995 s. 116). Ifølge Paul Willis vektlegger den engelske arbeiderklassekulturen ”the task”, utföringen av hardt, ubehagelig og farlig arbeid, som et kriterium for maskulinitet (1979 s. 196).

Sosiologen Don Sabo tror at menn forbinder risikotaking⁵ med mannlighet, og beskriver voldelighet som en måte å utøve maskulinitet (2005. s. 331-335). Ifølge John Beynon viser arbeiderklassens menn fysisk makt gjennom å slåss (2002 s. 20). Forskerne hevder med andre ord at menn på ulike måter bruker kroppen til å uttrykke sin maskulinitet.

Élisabeth Badinter påpeker at en mann forutsettes å ”ta det som en mann” (1995 s. 19). Med dette kan forstås forventningen om at han oppfyller de maskuline adferdsidealene når det gjelder å kunne tåle fysiske og psykiske påkjenninger. Psykologene Cynthia D. Myers, Joseph L. Riley og Michael E. Robinson hevder at den mannlige kjønnsrollestereotypen vektlegger smerteutholding. Det innebærer at en mann forventes å tåle fysiske plager for å bli betraktet som maskulin (Myers, Riley & Robinson 2000 s. 43). Historikeren Marianne Berg Karlsen hevder at menn i dagens samfunn må beherske sine følelser og vise tapperhet. Årsaken til det er at følelsesuttrykk forbindes med kvinnelighet, altså fravær av mannlighet. Gråt oppfattes som et tegn på svakhet, mens aggressivitet har vært definert som mer maskulin oppførsel og i større grad enn andre følelsesytringer akseptabelt for en mann (Karlsen 2001). Dette viser at maskulinitet blant annet måles i mannens evne til å kontrollere egen kropp.

Disse teoretiske tilnærmingene kan brukes til å drøfte hvilke egenskaper arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra vurderte som maskuline. Hva betydde fysisk styrke i deres maskulinitet? Hvilken innstilling hadde anleggskarene til å vise sinne, og hvordan kom deres aggresjon til uttrykk? Hva var deres holdning til å ta risiko i arbeidet, og hvordan kan denne innstillingen forstås? Hvordan reagerte anleggsarbeiderne på smerte, frykt og depresjon?

2.6.2 Maskulinitet blant nordiske arbeidere på 1800- og 1900-tallet

Ella Johansson har gjort en studie av nordiske arbeideres mannlighet i perioden fra 1840 til 1940. Anleggsarbeiderne i denne undersøkelsen bodde sammen i rene mannssamfunn over lengre tid. Der dannet de et fellesskap, stengte omverdenen ute, dyrket en ungkarstilværelse, samt utviklet en egen ungkarssmaskulinitet⁶. Anleggsarbeidernes mannlighet bygde blant annet på taleferdighet, sviring og slåsskamper. De ble forventet å håndtere sine vanskeligheter på

---

⁵ Risiko er betegnelsen på de negative konsekvensene valg kan medføre. Risikoviljen avhenger av troen på egen evne til å håndtere vanskelige situasjoner. Risikoen utgjør en fare for dem som rammes, og er da noe man utsettes for som kan føre til skade (Luhmann 1993)

⁶ Johansson anvender betegnelsen ”ynglingmaskulinitet”. Yngling betyr tenåring eller ungdom. Når det gjelder arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra er jeg imidlertid av den oppfatning at ungkarssmaskulinitet passer bedre. Begrepet markerer tydeligere denne mannligheten som en kontrast til karmaskuliniteten som sivilstand.

egen hånd. Helten var selvstendig, og hadde egenartede indre kvaliteter. Anleggsarbeiderne ble skildret som troverdige. En person med bestemte egenskaper som av anleggsfolket ble vurdert som spesielt positive, fikk tittelen ”renhårig”⁷. I de ugifte anleggsarbeidernes maskulinitet var det en verdi å utføre hardt arbeid og bragder for å oppnå høyest mulig lønn. I anleggsarbeidet var de eldre og erfarne ”karene”⁸ forbilder. ”Karmaskuliniteten” bygde på evnen til å forholde seg rolig og være handlekraftig, samt vise ferdigheter, ansvarlighet og nøysomhet. Ifølge Johansson tilpasset og innlemmet anleggsarbeiderne disse verdiene i sin klasseidentitet. Mellom basene og arbeiderne forelå et hierarki (Johansson 2006 s. 112-126). Disse perspektivene gir et innblikk i hva som kjennetegnet nordiske anleggsfolks maskulinitet i første halvdel av 1900-tallet, og antyder at den var mangfoldig på flere måter.

Ella Johansson omtaler nordiske arbeideres ferdighet, arbeidsomhet, edruelighet og ærlighet som en ”folkelig” mannlighet. Denne sammenlikner hun med småbrukernes maskulinitet, der pågangsmot, mangfoldig kyndighet og teknisk kreativitet var viktig. Forskere på arbeiderhistorie hevder at 1900-tallets arbeidsfolk utviklet en ”skötsamhetskultur”. Med dette begrepet forstår jeg normen å framstå som skikkelig, ordentlig og pliktoppfyllende - både i sosiale sammenhenger og på det personlige plan. Ifølge Johansson har ”skötsamheten” røtter i den tradisjonelle bondekulturens maskulinitet. Noen arbeidere så selvstendighet som et forsvar mot et borgerlig krav om respektabilitet. Andre la vekt på plikt overfor fellesskapet fordi de betraktet individualitet som en trussel mot klassebevisstheten. Johansson påstår at begge disse kulturene forekom blant Nordens mannlige arbeidere. Hun hevder at arbeiderens yrkestilhørighet og klassebevissthet, eventuelt tilknytning til flere yrker og klasser, avgjorde om han la mest vekt på å være selvstendig eller ”skötsam” (Johansson 2006 s. 121-130). Sosiologen Philip Lalander har forsket på hvordan svenske ungdommer på 1930-tallet brukte alkohol i sin identitetsskaping. Lalander fant at de godtok drikking dersom forpliktelsene man hadde i forbindelse med arbeidet ble ivaretatt (1998 s. 111). Disse perspektivene viser at 1900-tallets arbeidere kan ha hatt ulike verdier og normer for akseptert oppførsel.

Hvordan var Vinstra-arbeidernes maskuline trekk sammenliknet med arbeiderne i Ella Johanssons undersøkelse? Hva kjennetegnet anleggskarenes maskulinitet i forhold til norske

---

⁷ Det svenske adjektivet ”renhårig” kan oversettes med ærlig (Nordstedts skandinaviska ordbok 2006 s. 81). På norsk anvendes det også som et synonym til karakteristikkene real og grei.

⁸ Johanssons betegnelser ”karl” og ”karlmaskulinitet” har jeg brukt på de voksne, gifte anleggsarbeiderne. I studiet av arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra har jeg oversatt begrepene til kar og karmaskulinitet.

bygdefolks mannlighet? Hvilken betydning hadde arbeidsinnsats og lønn i anleggskarenes maskulinitet? Hva var deres holdning til alkohol? Hvordan forholdt anleggsarbeiderne seg til individualitet og forpliktelser, og på hvilken måte kan dette tolkes?

3 Anleggsfolk på 1800- og 1900-tallet

Mange av de første anleggsarbeiderne i Norge på 1800-tallet var svensker (Bull 1961 s. 110). Disse bygde jernbanen før og etter 1900 (Steen 1985 s. 47). Ifølge Edvard Bull førte industriens oppfangning av arbeidskraftoverskuddet i Akershus, Østfold og Vestfold til at majoriteten av de norske anleggskarene ble hentet fra Gudbrandsdalen. Mange kom fra bygdene nær anleggene. Flertallet av anleggsarbeiderne var sønner av husmenn og bønder fra lavere sosiale lag. De var ofte avhengige av flere typer arbeid, som jordbruk, skogsarbeid og industri (Bull 1961 s. 114-116). Slik tolker Bull anleggskarenes egenskaper og yrkesmotiver:

De som valgte å bli anleggsarbeidere framfor å holde seg til jordbruket, søke seg inn til en fabrikk eller slå seg på et annet fast og regelmessig yrke, var rimeligvis ofte mennesker av en særskilt sort. Yrket måtte vel helst trekke til seg gutter som var mer ”eventyrlystne” enn vanlig, og som la større vekt på ”frihet” og rask fortjeneste enn på ”trygghet” og jevn inntekt. (Bull 1961 s. 113)

I dette sitatet gis det uttrykk for at de som ble anleggsarbeidere var motivert av utferdstrang, uavhengighet og lett oppnåelig inntekt. Ifølge sivilingeniør Hallvard Holen var anleggsyrket populært fordi det var godt lønnet (2005 s. 144). Bull skriver at anleggsfolk bodde i enkle og overfylte brakker. I deres kultur var hyppige bytter av arbeidsplass et ideal. Bull begrunner dette med anleggsarbeidernes rotløshet og trang til variasjon (1961). På 1930-tallet økte anleggsvirksomheten, og mange anleggskarer begynte med fjellarbeid. Ifølge Øyvind Steen beholdt disse flere kulturelementer fra rallartida (1985 s. 47). På 1950-tallet losjerte de fleste arbeidere på kraftanlegg fremdeles i brakker på arbeidsplassen (Holen 2005 s. 139).

Det svenske ordet ”rallar” og det norske ordet ”slusk” er ærefulle betegnelser på menn som utførte anleggsarbeid i tunneler og på veger i Sverige og Norge (Kvingan & Thomessen 2005 s. 167). Edvard Bull anvender betegnelsen slusk om de profesjonelle anleggsarbeiderne fram til første verdenskrig som var omvandrende hele sitt yrkesliv (1961 s. 5). Begrepet var opprinnelig et skjellsord som anleggsarbeiderne tok som yrkesnavn og var stolte av (Steen 1985 s. 47). ”Renhårig” har omtrent samme betydning som ”real”. Anleggsfolket anvendte denne betegnelsen på dem de ønsket å rose for å være direkte, ærlige og gavmilde (Bull 1961 s. 5). ”Renhårig slusk” var den hederligste tittelen man kunne få (Aas 2002 s. 6). Slik ble anleggsarbeidere skildret i Norsk Arbeidsmandsforbunds fagblad Arbeidsmanden:

Da anleggsarbeidet etter sytti-årene [1870-tallet] sto på sitt høyeste, kom det jo inn i bygdene store flokker av arbeidere som hadde et atskillig friere livssyn enn de fastboende. De siste kalte de innvandrede arbeidere for slusk, disse kvitterte med å kalle bøndene for nakker, og tok sluskenavnet med begeistring. (Strøm 1951 s. 17)

Ifølge Bull har begrepet ”bus” samme mening som ”slusk”, og betyr folkelig og real (Bull 1961 s. 5). En av minneoppgaveforfatterne i Norsk folkeminnesamling (NFS) hadde vært med og bygd Otta-Dombåsbanen som åpnet i 1913. Denne informanten skriver at anleggsfolket var stolt av titlene rallar og slusk (MO.81, OPL 60, 30 m.f. 1892). Bull hevder imidlertid at anleggsfolk i liten grad brukte rallarbegrepet (1961 s. 5). På anlegget Nedre Vinstra fikk en populær oppsynsmann i stedet oppnavnet ”Dovregubben” fordi han var ”[...] myndig, solid og ruvet i landskapet der oppe under Dovre” (Møst & Møst 1971 s. 87).

Fjellsprenkning krevde kyndige fagfolk som visste hvordan de ulike bergtypene reagerte på dynamitt. Karene som bygde Rjukanbanen som sto ferdig i 1909, definerte seg som fagarbeidere, og hadde yrkesstolthet. De tok det ille opp å bli kritisert for arbeidet de utførte, og kunne si opp hvis de følte at deres ære ble krenket. Mekaniseringen av anleggsarbeidet fra og med 1930-tallet gjorde imidlertid at anleggsarbeidernes kunnskap ble mindre påkrevd, og etter hvert forsvant den gamle basen helt (Færøyvik 1989). Anleggskaren ved Otta-Dombåsbanen beskriver sine arbeidskamerater på følgende måte:

[...] med det arbeidstempo som disse vante arbeidsbaser førte, så var det sandelig ingen lek og holde [?] med fullvoksne vante annløgskarer. Jeg var 20 år og regnet får å vere for ung til så hardt arbei. Jeg var rådd til, og vere forsiktig, av mine arbeidskamerater, ellers kunne jeg risikere helsa, lure unna var et ukjent begrep i den tid, en kunne også risikere å få ”svart katt”, som det hette på opsigelsessproket den tid, og den skam, var det ingen som hadde lyst på. (MO.81, OPL 60, 3 m.f. 1892)

Dette sitatet skildrer anleggskarenes arbeidsmoral (kultur), konkurranse (maskulinitet) og omtanke for hverandre (solidaritet). En anleggsarbeider på Nedre Røssåga på 1950-tallet skal ha fortalt til Norges vassdrags- og energidirektorats blad Fossekallen at arbeidslagene konkurrerte om inndriften (Færøyvik 1989 s. 63). De gamle anleggskarene ble tilskrevet styrke og ”jernhelse” (Møst & Møst 1971 s. 84). I sitt håndskrevne manuskript *Fra Norge. En dag i tunnelen ved Rjukan. Tunnelarbeidere i virksomhet* (u.å.) skildrer rallar Kristofer Uppdal (1878-1961) sine kolleger på Rjukanbanen: ”Men en tunnel-arbeider blir ikke bange om en sten stor nok til at dræbe en elefant, falder ned der han for et sekun siden stod. Det er med ’fjeldarbeiderne’ som med sjømanden, jo større faren er, jo dristigere blir han” (Uppdal u.å. s. 3-4). Denne beskrivelsen viser at anleggskarene var fryktløse og tok risiko.

I materialet Edvard Bull samlet inn, fant han at brennevin og slagsmål preget anleggsmiljøet (1961 s. 225-234). Ifølge Hallvard Holen kan brakkefyll og slåsskamper ha forekommet på kraftanleggene på 1950-tallet, uten at det skapte større problemer (2005 s. 140). Den pensjonerte ingeniøren Thorleif Hoff minnes fra Hol 1 at poker var anleggskarenes hobby og

store lidenskap. Men uredelighet tolererte de ikke (Hoff 2007 s. 117-118). Brennevin, slåsskamper og kortspill framstår altså som sentrale trekk ved anleggsarbeidernes kultur. Men anleggskarene la vekt på ærlighet, og hadde ikke til hensikt å lage oppstyr på arbeidsplassen.

I en av minneoppgavene i NFS beskriver en gudbrandsdøl født i 1902 en nabos karakteristikk av ”slusken” som skulle komme til bygda for å bygge jernbanen: ”Han hadde allerede sett noen av sorten han. De var både på Dombås og Åndalsnes, og vi kunne snart vente dem over oss også”. Informanten forteller videre: ”En dag kom et par pene menn og spurte om de kunne få leie seg hus hos oss – og det fikk de. Da de var gått igjen, spurte jeg mor: ’Var det slusk?’ ’Nei, det var pene arbeidere dette’, sa hun” (MO.81, OPL 69, 17 m.f. 1902). En minneoppgaveforfatter i NFS, født i 1911, framstiller anleggsfolket på følgende måte:

Det kom mange rallarer gjennom bygdene i gamle dager da jernbanen ble bygget. [...]. Dette var noget nytt som kom inn i bygdemiljøet og bygdefolket var sjektiske til disse fremmede. De kom på festene og de danset og drakk og tøiset med jentene. Og hvis de la sin elsk på gårdmannsdøtrene ble det ikke sett på med blide øyne av fedrene og det kunne bli konfrontasjoner. Enkelte av disse rallarne ble igjen og fant seg en kone og slog seg tilro i bygda og gled etter hvert inni bygdemiljøet og ble aksepterte. (MO.81, OPL 81, 7 m.f. 1911)

Denne framstillingen viser at de innfødte dølene hadde sterke fordommer overfor anleggsfolk. Disse forestillingene kan ha blitt opprettholdt i bygdesamfunnet utover på 1900-tallet.

3.1 Samhold og fagforeningsengasjement

Arbeiderne på Bergensbanen, som åpnet i 1909, ble oppfattet som snille og rause mot sine yrkesbrødre. Deres motto var: ”Den som har gir den som intet har. I dag deg, i morgen meg” (Færøyvik 1989 s. 22). Norsk vegmuseums årbøker inneholder artikler om solidaritet blant anleggsfolk på 1940- og 1950-tallet. Solidaritetsuttrykk finnes både i deres holdninger og i deres handlinger: En arbeider på kraftanlegget i Høyanger skal ha uttrykt: ”Der treffe eg anleggsfolk av den gamle garde, og då lærde eg kva solidaritet og samhald betydde” (Medhus 2006 s. 86). Thorleif Hoff forteller om tunnelarbeid ved Svartisen: ”Det som preger et sånt brakkelag er at den enes sorger og gleder er felles, og at alle forsøker å få mest utav det som er” (2005 s. 158). Disse sitatene forteller om anleggsfolks sterke vennskap og samhold.

Anleggsarbeiderne var blant de første til å organisere seg da de i 1895 meldte seg inn i Det Norske Vei- og Jernbanearbeiderforbund, senere omdøpt til Norsk Arbeidsmandsforbund. Det hadde mange ufaglærte medlemmer, og ble viktig innen arbeiderbevegelsen.

Ifølge Edvard Bull følte anleggsarbeiderne en forpliktelse til å engasjere seg i fagforeningen eller å etablere en egen på arbeidsplassen. Disse foreningene var preget av anleggskarenes lynne og spontanitet, deres utålmodighet og manglende vilje til å inngå kompromisser (Bull 1961 s. 275-278). Bull hevder at anleggskarer gjerne handlet individuelt og impulsivt når de var utilfredse. De kunne svare kvast, legge ned arbeidet og reise fra anlegget. Ifølge Bull var anleggsarbeidere dårlige til å vurdere situasjonen før de handlet, noe han mener at kanskje ville ha gjort det lettere for dem å få igjennom krav. Ei heller var innsamlinger i tilfelle streik, sykdom eller arbeidsløshet deres ”stil”. Fagforeningsarbeid var krevende å organisere, og ble forvansket av anleggsarbeidernes mobilitet. Fagforeninger hadde sjelden et langt liv, da drivkreftene flyttet til andre anlegg. Mange opplevde også at knapp tid og manglende erfaring med, og innsikt i, organisasjonsvirksomhet hindret dem i å engasjere seg.

Anleggsarbeiderne hadde likevel enkelte fortrinn i forsvaret mot sine arbeidsgivere: Deres store antall forenklet ofte organiseringen, deres mobilitet ga dem frihet til å skifte arbeidsplass og overordnede, og de var vant med arbeidsvandring (Bull 1961 s. 275-285).

Fagopposisjonen som ble opprettet i 1911, hadde til hensikt å radikalisere fagbevegelsen (Furre 2000 s. 35). Den fremmet arbeiderkamp på arbeidsplassene. Enkelte anleggsarbeidere støttet syndikalistenes bruk av aksjoner og streik framfor organisasjoner og politiske forhandlinger. Lønnsøkning var fagforeningens viktigste sak, men den skapte sjelden uoverensstemmelser. I tider med lav etterspørsel etter arbeidskraft, som på 1920- og 1930-tallet, ble anleggsarbeiderne presset til å holde seg på anleggene (Bull 1961 s. 276-294).

4 Kilder og metode

I dette kapitlet presenteres kildeutvalget jeg har foretatt og hva som kjennetegner det. Deretter granskes kildene ved at jeg diskuterer fordeler og utfordringer med dem. Jeg viser dessuten hvilke metoder som er brukt på kildematerialet og hvordan det metodiske er gjort.

I historisk forskning brukes levning om en rest fra fortida, og kilde om en levning som kan gi svar på spørsmål i en problemstilling. Man skiller mellom skriftlige kilder, trykte eller utrykte, og muntlige kilder (Kjeldstadli 2000 s. 152-169). Som primærkilder har jeg anvendt egne intervjuer. Minneoppgavene i Norsk folkeminnesamling fra 1981 er benyttet som muntlige sekundærkilder. Oppgaven bygger dessuten på skriftlige kilder. Blant disse er Kristofer Uppdals manuskript *Fra Norge. En dag i tunnelen ved Rjukan. Tunnelarbeidere i virksomhet* (u.å.) som finnes i Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling. Jeg har også benyttet trykte kilder. To av dem er artikler hentet fra tidsskriftene Teknisk ukeblad fra mars 1951 og Norsk Arbeidsmandsforbunds fagblad Arbeidsmanden fra april/mai 1951. Dessuten har jeg benyttet en melding fra Norsk telegrambyrå publisert i Aftenposten 22. april 1950 samt et leserinnlegg i Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer fra 25. februar 1949.

4.1 Muntlige kilder

Muntlige kilder har eksistert som tale (Rosander 1981 s. 11). De er skapt av enkeltpersoner, men formidlet mellom mennesker (Eriksen 1988 s. 69). Etnologen Asbjørn Klepp foretrekker å kalle slike kilder ”initierte” fordi de er innhentet og ivaretatt for å lage et materiale tiltenkt analyse eller gjengivelse. Informantenes muntlige opplysninger dokumenteres, for eksempel på lydbånd eller som tekst (Klepp 1988b s. 7). Muntlige kilder inneholder opplysninger om både historiske og sosiale forhold (Eriksen 1988 s. 69). De kan anvendes til å bekrefte en bestemt type informasjon eller sammenhenger (Rosander 1981 s. 19). Informanten forteller noe om samfunnet og kulturen på mikronivå. De muntlige kildene er et resultat av et samspill mellom enkeltmennesket og fellesskapet eller kulturen det er en del av. Miljøets oppfatninger og holdninger gjenspeiles i informantens beskrivelser. Representerer vedkommende ei gruppe med lav status i samfunnet, formidler han ”historie nedenfra”. Innenfor et fellesskap kan det imidlertid forekomme ulike oppfatninger. De muntlige kildene formidler også noe ut fra et ”innenfraperspektiv”. Dette handler om informantens personlige forståelse av, og holdning til,

sosiale og kulturelle saker (Eriksen 1988 s. 69-81). Enkelte erindringer er formidlet direkte, det vil si ikke fortalt i noen sosial sammenheng før de ble dokumentert (B. Hodne 1981 s. 36).

Både intervjuene og minneoppgavene er initierte. Innholdet i disse kildene forekom i en muntlig sosial kontekst før det ble dokumentert. Intervjuene er lagret på lydbånd, mens minneoppgavene finnes som tekstmateriale. Disse kildene forteller noe om hva som kjennetegnet anleggsarbeiderkulturen i Norge for over hundre år siden og fram til etter andre verdenskrig. Hver av informantene og minneoppgaveforfatterne gir sin versjon av anleggsarbeiderkulturen og samfunnets syn på anleggsfolk. Samtidig gjenspeiler de normer og verdier i sitt sosiale og kulturelle miljø. Intervjuene og minneoppgavene skal jeg bruke til å forske på anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra. Informasjonen jeg har funnet i disse kildene skal jeg anvende til å finne ut noe om disse anleggskarenes yrkeskultur, solidaritet og maskulinitet. De fleste av intervjuenes og minneoppgavenes opphavsmenn kommer fra grupper med lav samfunnsinnflytelse, som småbrukere og arbeidere. Mange, men ikke alle, av deres beskrivelser avspeiler de kulturelle prinsippene og tolkningsrammene de deler med andre medlemmer av fellesskapet de tilhører. Noen av minnene kan imidlertid være fortalt for første gang, og være upåvirket av respons fra tilhørere. Dessuten gir informantene og minneoppgaveforfatterne uttrykk for egne tolkninger og meninger.

4.1.1 Intervjuer

Når kildeutvalget er mangelfullt, må opplysninger innhentes fra informanter. Et intervju er en verbal formidling av opplysninger (Klepp 1988a s. 31). Både opptak av, og notater fra, intervjuer regnes som muntlige kilder. Lydopptak anses som kopier av de verbale utsagnene som ble formidlet under intervjuet. Muntlige beskrivelser, innspilt eller nedskrevet, er dokumentasjon på det som ble sagt av informanten og intervjueren (Rosander 1981 s. 11-13). Intervjuer utføres altså til å skape et kildemateriale når det fra før ikke foreligger tilstrekkelige kilder som behøves for å foreta en undersøkelse av et bestemt tema. De er muntlige, og kan derfor i tillegg til å gi informasjon om forhold i fortid brukes til å studere intervjusituasjonen.

Fordi kildematerialet om arbeiderne på Nedre Vinstra er begrenset, har jeg gjort intervjuer og brukt dem som primærkilder. Flere av informantene fikk jeg kontakt med via en bekjent og en annonse i Gudbrandsdølen Dagingen. Disse tipset meg om de øvrige. Fra høsten 2006 til våren 2008 gikk turen til Gudbrandsdalen og Arendal for å utføre intervjuer. Jeg intervjuet i

alt ni personer i alderen 75 til 91 år. Av dem var sju anleggsarbeidere og to bygdefolk som traff anleggskarene ved ulike anledninger. I tillegg er utsagnet til kona til en av anleggsarbeiderne med i materialet. Informantene formidlet sine opplysninger muntlig. Intervjuene ble dokumentert på lydbånd og som tekst, fem er transkribert og tre oppsummert. Både opptakene, transkriberingene og sammendragene kan kalles muntlige kilder.

Jeg stilte informantene utvalgte spørsmål for å innhente deres minner fra arbeidet på anlegget Nedre Vinstra eller deres erfaringer med anleggsfolk på denne arbeidsplassen. Dessuten ønsket jeg å oppnå en bestemt kunnskap som kunne belyse deres tanker, holdninger og følelser. Informantene bygde sine beskrivelser på både egne og andres opplevelser. Jeg ville danne meg et bilde av arbeidernes tilværelse på anlegget, samt finne ut hvordan de så på sine leveforhold, seg selv og sine kolleger. Informantenes beskrivelser åpner for å betrakte anleggsmennene ”innenfra” ved å tolke deres forståelse av omgivelsene. Anleggskarenes skildringer er et bidrag til historie ”nedenfra”, det vil si hvordan deres tilhørighet til arbeiderklassen påvirket deres tanker, holdninger og meninger. Informantenes framstillinger gir innblikk i hvordan møtet mellom bygdekultur og industriarbeiderkultur kunne arte seg. Beskrivelsene illustrerer de innfødte anleggskarenes veksling mellom ulike sosiale roller. Bygdefolkets skildringer gir et innblikk i hvordan anleggsarbeiderne ble betraktet av andre. Informantenes beretninger om situasjoner der anleggskarene var aktører, som de selv hadde vært vitne til eller var fortalt av andre, ble formidlet muntlig både av dem selv og blant bygdefolket. Disse historiene avspeiler holdninger i anleggsarbeidernes miljø.

Informantene var i all hovedsak tidligere anleggsfolk fra Fron som var unge og uerfarne da de ble ansatt på arbeidsplassen Nedre Vinstra. Jeg hadde håpet å komme i kontakt med noen tilreisende anleggskarere med flere års anleggserfaring da de begynte på anlegget. Deres skildringer kunne ha tilført flere viktige faktorer til analysen av Nedre Vinstra-arbeidernes kultur og identitet. Dessverre lyktes det meg ikke å finne noen slike veteraner. Av den grunn er ingen som tilhørte denne gruppa benyttet som muntlige kilder i oppgaven.

4.1.2 Minneoppgaver

Minneoppgaver inneholder vanlige folks selvbiografiske og personlige beretninger, og kalles gjerne autobiografier. Slike erindringsnedtegnelser kan handle om noe forfatteren selv har opplevd, eller være et produkt av det sosiale miljøet de har vært formidlet i (B. Hodne 1988 s.

41-43). Det skilles da mellom førstehånds beretninger om hendelser som vedkommende selv var vitne til, og andrehånds beretninger der han refererer noe andre har fortalt (Langholm 1973 s. 103). Autobiografier kan gi opplysninger om materielle, sosiale og kulturelle situasjoner. Men de skildrer også ofte individuelle biografiske opplevelser av kollektive forhold. Dessuten kan autobiografiene inneholde minneoppgaveforfatterens skildringer av seg selv (Johnsen 1988 s. 103-110). Minneoppgaver er altså autobiografiske og kan skildre noe som gjelder faktiske forhold, forfatteren selv, fellesskapet han tilhørte eller andre personer.

Henvendelsen om bidrag til minneinnsamlingen i 1981 ble sendt ut til en bestemt aldersgruppe, der respondentene bestemte kildeutvalget. Hensikten var å samle deres livsløpsminner. De skulle forholde seg til en generell spørreliste, men fikk ellers stor frihet til å fortelle hva de husket fra livet sitt (B. Hodne 1988 s. 55-56). Mange av minneoppgavene tar for seg konkrete elementer ved fortellerens liv, basert på den veiledende temaoversikten som etterspør beskrivelser av, og tanker om, hverdagslige begivenheter. Noen av opplysningene er faktaframstillinger, andre bygger på fortellerens oppfatninger. Informasjonen gjenspeiler enten allmenne synspunkter eller informantens egne erfaringer (Johnsen 1988 s. 110-111). Minneoppgavene inneholder med andre ord beskrivelser på flere nivåer.

Minneoppgavene fra 1981 beskriver personer som levde samtidig med anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra. Ut fra registeret over respondenter valgte jeg besvarelsene som handlet om anleggsarbeid. Jeg begrenset meg til informantene bosatt i Oppland, da det var mest sannsynlig at de ville nevne arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra. De utvalgte besvarelsene inneholdt imidlertid ingen beskrivelser av anleggskarene der. Likevel vurderer jeg dem som relevante kilder for min oppgave fordi de inneholder informasjon om anleggsarbeiderkulturen. Flere av minneoppgaveforfatterne forteller om seg selv. Mange av dem gjengir egne opplevelser som anleggskarere, eller skildrer sine møter med anleggsfolk. Disse beskrivelsene kan karakteriseres som førstehåndsberetninger. De øvrige autobiografiene gjengir framstillinger av anleggsarbeidere som de var blitt fortalt. Sitatene i historiene kan tyde på at de tidligere har vært formidlet mellom mennesker i et sosialt miljø. Disse kan betegnes som andrehåndsberetninger. Mye av innholdet i minneoppgavene var for generelt til å være relevant for min problemstilling. Men jeg fant utsagn av enkeltpersoner som uttalte seg på vegne av ulike sosiale grupper, og som ga uttrykk for fellesskapets syn på anleggsfolk. Dessuten inneholder minneoppgavene personlige tanker, meninger og følelser.

Dersom jeg hadde lest igjennom alle minneoppgavene med beskrivelser av anleggsarbeid, hadde jeg fått en oversikt som hadde dekket det meste av landet. Flere av dem kan ha opplysninger om anleggsarbeiderkultur og beskrivelser av anleggsfolkene på Nedre Vinstra. Å gå igjennom samtlige av disse besvarelsene ville imidlertid tatt mye tid, og gitt en usikker gevinst. Som en sjekk leste jeg igjennom 23 minneoppgaver fra henholdsvis Hedmark, Nord-Trøndelag og Oslo funnet i stikkordsregisteret. Ingen av disse tekstene inneholdt beskrivelser av anleggsarbeideres solidaritet eller maskulinitet med relevans for min undersøkelse.

4.2 Skriftlige kilder

Det er også brukt skriftlige kilder i denne oppgaven. Disse er to artikler i to tidsskrifter, en nyhetsmelding, et leserinnlegg samt et håndskrevet manuskript. Artiklene er hentet fra Teknisk ukeblad og Arbeidsmandsforbundets fagblad Arbeidsmanden. Nyhetsmeldingen sto trykket i Aftenposten, mens leserinnlegget stammer fra Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer. Manuskriptet *Fra Norge. En dag i tunnelen ved Rjukan. Tunnelarbeidere i virksomhet* er forfattet av rallar Kristofer Uppdal. I de skriftlige kildene brukt i denne oppgaven gis en innføring i anleggsarbeid og risikoen forbundet med det. Anleggsfolk beskrives generelt og arbeidsfolkene på anlegget Nedre Vinstra spesielt. Disse tekstene er valgt fordi de kan brukes til å analysere Vinstra-arbeidernes maskulinitet og solidaritet, og belyse bygdefolks holdninger til anleggsfolk. Dette skal jeg se nærmere på under kildegransking.

4.3 Kildegransking

Kildekritikk, eller kildegransking, er prinsippene for håndtering av kilder som sikrer at informasjonen de gir brukes nøytralt. Et vilkår er at kildevalget er representativt for problemstillingen, og at det inneholder pålitelige opplysninger. Dessuten skal kildens budskap tolkes, og man må vurdere hvilken funksjon den har hatt i konteksten den ble skapt i (Kjeldstadli 2000 s. 169-170). Kulturhistorikerne benytter kildegransking til å finne ut hva som påvirker informanternes opplevelsesskildringer, og hvorfor kilden har de karaktertrekkene den har. Forskeren bruker denne kunnskapen til å belyse hva disse personenes erfaringer kan si om miljøet og kulturen de lever i og tilpasser seg (B. Hodne 1988 s. 44). Man kan si at kildekritikk er å sette kilden under lupen, belyse dens ulike sider og problematisere den.

4.3.1 De muntlige kildene

Muntlige kilder har flere fordeler. Etnologen Göran Rosander hevder at kildemateriale som stammer direkte fra vitner til historiske begivenheter, kan brukes til å komme fortida nærmere. Muntlige kilder inneholder opplysninger fra alminnelige mennesker som ellers ville ha etterlatt seg få spor. Ved å undersøke det informantene forteller, er det mulig å tolke hans meninger. Muntlige kilder gir informasjon som annet kildemateriale mangler, og øker forskerens innsikt (Rosander 1981 s. 15-21). De gjør det mulig å studere tema som ikke tidligere er utforsket (Thompson 1978 s. 7). Kildeinnhenting kan lede en til flere kilder, og åpne for nye problemstillinger. Muntlig kildemateriale brukes dessuten til å utfylle, og avsløre feil i, andre kilder og litterære tekster (Rosander 1981 s. 18-21). De muntlige kildenes styrke ligger med andre ord i at de er første ledd i en minneoverføring, gir små grupper en stemme, kan belyse ukjente forhold, og kan brukes til å finne, supplere og teste annet materiale.

Intervjuene og minneoppgavene som jeg har anvendt i min undersøkelse, inneholder personlige fremstillinger og gjengir personlige opplevelser som ikke finnes i de skriftlige kildene jeg har benyttet. Via informantenes og minneoppgaveforfatterens beskrivelser opplevde jeg å komme nær dem og menneskene de skildret. De ga meg mulighet til å finne ut hvordan anleggsarbeidere så på seg selv, og hvordan de ble betraktet av andre. Ut fra informantenes og minneoppgaveforfatterens utsagn har jeg forsøkt å analysere deres synspunkter. Dessuten har beskrivelsene i intervjuene og minneoppgavene vært brukt til å nyansere og problematisere informasjonen i de øvrige kildene og sekundærlitteraturen som er anvendt i denne oppgaven. Så langt er det ikke kjent at noen av arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra har skrevet ned sine minner derfra. Om opplysningene jeg har hentet fra intervjuene og minneoppgavene ikke hadde vært dokumentert, ville det vært betydelig mer krevende å finne tilstrekkelig materiale til å kunne foreta en undersøkelse av anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra. Dessuten ville den vært fattigere på detaljer og mindre nyansert.

Ifølge historikeren Knut Kjeldstadli avhenger erindring av om man klarer, eller ønsker, å huske noe og formidle det. Han hevder at hukommelse et resultat av hva man fanget opp da man opplevde noe, bestemt av behov, interesser, humør, forestillinger, betraktninger, synspunkter og innstillinger. Disse faktorene skaper en tolkningskontekst som kontrollerer minnet. Ifølge Kjeldstadli endres dessuten forståelsen av minnene over tid. Den personlige virkelighetsoppfatningen er ensidig, og må suppleres med andre beskrivelser av temaet som

viser ulike perspektiver (Kjeldstadli 1981 s. 66-71). Etnologen Susan Barr hevder at erindringens troverdighet er betinget av informantens engasjement for, og kunnskap om, temaet det spørres om (1979 s. 16). Ifølge Edvard Bull er det man tenkte og følte for mange år siden vanskelig å erindre og gjengi, og derfor et upålitelig grunnlag for analyse. Ut fra erfaringsskildringer kan tanker og følelser imidlertid tolkes (Bull 1958 s. 11).

Enkelte av informantenes og minneoppgaveforfatternes skildringer er detaljerte og personlige, andre svært generelle. Beskrivelsene er resultater av deres forståelse av noe de opplevde for mange år siden. Informantene og minneoppgaveforfatterne kan mer eller mindre bevisst ha ”silt” ut elementer som interesserte dem, som de var motiverte for å huske og som engasjerte dem. De detaljerte framstillingene vurderer jeg som mest troverdige, fordi jeg tolker dem som uttrykk for fortellerens kunnskap, engasjement og vilje til å huske. Jeg vurderer det også som sannsynlig at informantene og minneoppgaveforfatterne har bearbeidet sine minner i løpet av årene som har gått fra de opplevde noe og fram til det ble beskrevet. Jeg må dessuten ta høyde for at de med overlegg kan ha holdt tilbake enkelte opplysninger. I analysen av Vinstra-arbeidernes kultur legger jeg størst vekt på skildringene til informantene og minneoppgaveforfatterne som selv har vært anleggsskarer. De utenforståendes beskrivelser anvender jeg som perspektiver på hvordan anleggsfolk ble betraktet av sine omgivelser og samfunnet. Ut fra informantenes og minneoppgaveforfatternes beskrivelser analyserer jeg også deres tanker og følelser. Den enkeltes framstilling anser jeg som en av flere mulige versjoner av en hendelse, og har derfor supplert den med andre skildringer.

Intervjuene

Asbjørn Klepp framhever at intervjuer ofte inneholder mye informasjon, selv når forskerens kunnskap er begrenset. De kan lokke fram informantens minner, og belyse menneskers adferd i sosiale sammenhenger. Klepp påpeker imidlertid at forskeren møter flere utfordringer når intervjuer skal brukes som kilder. Informanten kan ha problemer med å gjengi den kulturelle innsikten vedkommende har tilegnet seg gjennom deltakelse. Informasjon som bevisst ikke gis, kan være forbundet med normbrudd og tabuer (Klepp 1988a s. 33-36). I slike tilfeller kan det være vanskelig å få informanten til å fortelle, det vil si at intervjueren møter informasjonsbarrierer (jamfør Gustavsson 2005 s. 11). Intervjuene bedømmes kildekritisk ved en evaluering av årsakene til at informanten gir svar som ikke stemmer med virkeligheten, eventuelt unngår å svare på bestemte spørsmål. Han kan også glemme å nevne forhold som

framstår selvsagte for han (Klepp 1988a s. 36-38). Å bruke intervjuer som kilder har altså flere fordeler, men omfatter også noen problemaspekter som forskeren må forholde seg til. Til tross for å ha lite kunnskap om anleggsarbeid og anleggsfolk i tidlig etterkrigstid, fikk jeg mye ut av intervjuene. De la et grunnlag for min forståelse av Nedre Vinstra-arbeidernes kultur som jeg kunne bygge videre på. Når informantene fikk mulighet til å assosiere rundt noe de hadde opplevd i fellesskap med andre, kom de på nye ting som de ikke hadde tenkt på. Særlig gjaldt dette dem jeg intervjuet parallelt, som kunne snakke og mimre sammen. Noen av informantene kan ha hatt problemer med å huske klart det som skjedde eller ble sagt i situasjonene de mimret om. Enkelte av deres begreper og forklaringer av anleggsarbeidet som ble utført på Nedre Vinstra var vanskelige å forstå. Disse opplysningene ble forståelige etter at jeg hadde tilegnet meg mer kunnskap om anleggsvirksomhet. Jeg tar høyde for at flere av informantene hadde opplysninger som de ikke kom på eller med hensikt unngikk å nevne, fordi de anså dem som lite viktige. Dessuten ga flere av informantene uttrykk for at visse tema, slik som følelser og kjærlighetsforhold, ikke var blant emnene de ville snakke om. En årsak til at de tiet om disse opplevelsene, kan være at de var flaue eller skamfulle over dem.

Minneoppgavene

En fordel med autobiografier er at personene som forfattet dem har hatt tid til å reflektere rundt sine minner og tenke over hva de kan fortelle. De autobiografiske beskrivelsene gir dessuten innsikt i hvordan noen opplevde fortida. Denne opplevelsen er imidlertid påvirket av forhold i samtida da minnene ble skrevet ned. Forfatteren har lagt vekt på noe framfor noe annet, og fortolket det han opplevde. Vedkommende har gjort et utvalg av sin forståelse av omgivelsene og hvordan han forstår andres måte å se verden på. Autobiografiene er et produkt av samfunnets og ulike miljøers forventninger og forfatterens reaksjoner på disse. Vedkommende beskriver forhold som betyr noe for han, og formidler et budskap. Forfatteren kan presentere seg selv i et positivt lys, og framstille andre på en negativ måte (B. Hodne 1988 s. 45-66). Når autobiografier brukes som kilder, må disse perspektivene vurderes.

Minneoppgaveforfatterne har hatt mulighet til å tenke igjennom minnene sine før de skrev dem ned. Slik har de kunnet fortelle mye, og gi detaljerte beskrivelser. Forfatterne har valgt ut deler fra sine opplevelser. De kan dessuten ha endret sine erindringer i løpet av årene fram til de skrev dem ned. Deres framstillinger kan derfor ikke betraktes som autentiske gjengivelser av hendelsene som fant sted. Forfatternes beskrivelser har vært påvirket av samfunnet og

miljøet de var en del av. Anleggskarers skildringer kan ses som preget av arbeiderfellesskapet de var en del av, mens bygdefolks syn på anleggsfolk har vært karakterisert av bygdemiljøets holdninger. Den enkelte forteller kan ha hatt en agenda med sin skildring, å gi uttrykk for sine meninger. Forfatterne som har likt anleggsfolk kan ha understreket deres gode egenskaper, mens de som mislikte dem kan ha omtalt dem på en lite fordelaktig måte.

Bjarne Hodne hevder at autobiografiens opplysninger er troverdige dersom informasjonen de inneholder er representativ. Forutsetningen for et utvalgs representativitet er at de utvalgte faktorene gjelder flere mennesker. Man må foreta en sannsynlighetsutvelging. Med dette forstår jeg at utvalget må skje ut fra visse kriterier. Analysens problemstilling bestemmer hva som velges ut. Ut over dette er utvelgingen enten tilfeldig eller systematisk. Ved alle måter å foreta utvalg, bygger framstillingen av sammenhengen på en skjønnsmessig vurdering. Utvalget må samsvare med ellers tilgjengelige relevante og generaliserbare opplysninger. Disse kriteriene er imidlertid ingen garanti for et representativt utvalg (B. Hodne 1988 s. 53-57). Ørnulf Hodne mener at autobiografiens nyanser og individuelle perspektiver likevel gjør de historiske sammenhengene de presenterer troverdige (1988 s. 88-90). Med andre ord foreligger det visse kriterier for at biografier skal kunne godkjennes som pålitelige.

Ifølge Bjarne Hodne er spørrelista som forfatterne av minneoppgavene fra 1981 har forholdt seg til for generell. Jeg tolker dette som problematisk fordi det kan innebære at beskrivelsene mangler viktige opplysninger. Dessuten er utvelgingen gjort ut fra ikke-sannsynlighet og selvseleksjon. Det vil si at utvalget er bestemt av dem som hadde mulighet til, og ønske om, å skrive ned sine erindringer. Minneoppgavene er med andre ord ikke samlet inn for å være representative. Forskeren risikerer dermed at innholdet i minnebeskrivelsene ikke samsvarer med problemstillingen hun har utarbeidet. Man må da vurdere om informasjonen autobiografiene gir, er relevant for det man forsker på (B. Hodne 1988 s. 55-59). Å bruke minneoppgaver som kilder forutsetter derfor at man er kritisk til deres representativitet.

Bjarne Hodne hevder at minneoppgavene likevel kan være representative hvis de vurderes ut fra bestemte kriterier. Når flertallet av informantene gir uttrykk for det samme, kan det forstås som at de formidler noe som angår ei gruppe mennesker. Respondenter som har samme opphav eller lever under like forhold, har ofte felles oppfatninger. Mange erindringer har vært fortalt i et sosialt miljø før de ble skrevet ned. Gjennom sine beskrivelser uttaler

autobiografiforfatteren seg som representant for et fellesskap, og gir uttrykk for dets kollektive forståelse. Ifølge Hodne kan slike faktorer i beskrivelsene tilskrives representativitet. Han mener at kilden er representativ om opplysningene den gir stemmer med annen informasjon som forskeren har tilgang til (B. Hodne 1988 s. 60-62). Minneoppgavene i NFS kan altså anses som representative hvis de oppfyller visse kriterier.

Jeg valgte ut minneoppgaver fra registeret over emnene de inneholdt. Jeg tok for meg tekstene oppført under ordet ”anleggsarbeid”, da dette temaet var relevant for min problemstilling. Utvalget var likevel tilfeldig, da jeg på forhånd ikke visste om de inneholdt beskrivelser av anleggsarbeideres kultur, solidaritet og maskulinitet, samt oppfatninger av anleggsfolk. Gjennomgående uttaler minneoppgaveforfatterne seg på vegne av flere personer. De skildrer deres handlinger og synspunkter, også ved å gjengi det de har sagt. Dette kan tolkes som et uttrykk for at fortellingene har vært formidlet muntlig i en sosial kontekst før de ble skrevet ned. Faktorene jeg plukket ut fra minneoppgavene, virker å gi en framstilling av anleggsfolk som gruppe og omgivelsenes utbredte syn på dem. Anleggskaren som skildrer sine kolleger, presenterer anleggsarbeidere på sin måte. Den innfødte gudbrandsdølen som gjengir bygdefolkets oppfatninger av anleggsfolk, skisserer et annet bilde. Den enkelte minneoppgaveforfatter gir sin versjon av virkeligheten. Eksempelene jeg plukket ut, har jeg tolket og plassert i en annen kontekst enn den hendelsene opprinnelig ble skapt i. Min bruk av minneoppgavenes forskjellige perspektiver har tilført min framstilling av anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra flere faktorer enn den ellers ville hatt. Budskapet i autobiografiene som jeg valgte ut, underbygger opplysningene i de andre kildene og litteraturen jeg har brukt. Disse minneoppgavene kan av den grunn betraktes som representative kilder.

Bjarne Hodne forholder seg til minneoppgavene som muntlige kilder. Dette kan ses i sammenheng med den sosiale konteksten de ble skapt og formidlet i. Betegnelsen ”muntlige” kilder på minneoppgavene er imidlertid problematisk. Forfatterne av disse beskrivelsene kan ha gjengitt egne minner som ikke har vært formidlet som muntlige fortellinger mellom mennesker. Dessuten er ikke minneoppgavene muntlige i egentlig forstand, de er skrevet ned og foreligger som tekster. Det innebærer at deres form og innhold er låst. Man kan ikke spørre forfatteren om å forklare eller utdype det han forteller, stille oppfølgingsspørsmål samt tolke hans kroppsspråk og måte å uttale seg på, slik man kan med informanter under intervjuer.

4.3.2 De skriftlige kildene

Når en kilde brukes som beretning, legger man vekt på hva den forteller om fortida. Den må være beskrivende for å kunne godkjennes som en framstilling av virkeligheten. Ifølge Knut Kjeldstadli stammer de mest informative, relevante og pålitelige kildene fra øyenvitner, siden beretninger forandres når de formidles mellom mennesker. Kilden må tidfestes for at eksemplene den inneholder skal kunne vurderes i forhold til andre opplysninger. Offisielle tekster som mange har tilgang til, anses som troverdige. Selvstendige kilder som hevder det samme men har ulik funksjon, øker framstillingens pålitelighet. Forfatteren kan imidlertid tro at han så eller hørte noe annet enn det som virkelig skjedde. Eventuelt kan han ha misforstått andres beretninger. Kildeskaperens pålitelighet avhenger også av hvilke grunner han har til å framstille en hendelse på en bestemt måte. Dessuten må forskeren oppgi sin forståelse, da kilden kan tolkes på flere måter (Kjeldstadli 2000 s. 173-180). Å bruke tekster som kilder har altså flere fordeler, men medfører også at forskeren må forholde seg til noen problemstillinger.

De skriftlige kildene brukt i denne oppgaven er benyttet som beretninger, som gjengivelser av hendelser som har funnet sted. Disse tekstene ble skapt uavhengig av hverandre for å fylle ulike formål. Artikkelen i Teknisk ukeblad henvender seg til et teknisk fagmiljø, og gir en teoretisk innføring i bygging av vannkraftverk i fjell. Olav Strøms artikkel i Arbeidsmanden var tiltenkt medlemmer av Norsk Arbeidsmandsforbund. Teksten gir uttrykk for at anleggsfolk ble stigmatisert, men også at de svarte på dette ved å være stolte av sin kultur og sin identitet. Nyhetsmeldingen i Aftenposten rettet seg mot et bredt nasjonalt publikum, og viser at ulykkene på anlegget Nedre Vinstra vekket nasjonal oppmerksomhet. Leserinnlegget i Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer var i hovedsak tiltenkt innbyggerne i Gudbrandsdalen. Teksten formidler at arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra var bedre enn frøningenes fordommer mot dem skulle tilsi. Kristofer Uppdals manuskript ble skrevet for publikasjon, men ble aldri utgitt. I teksten skildrer han sine egne erfaringer med anleggsarbeid og anleggsarbeidere. Nyhetsmeldingen, leserinnlegget og artiklene ble offentliggjort, og lest av et bredt publikum. Framstillingene de gir kan også være akseptert av mange i samfunnet. På bakgrunn av Knut Kjeldstadlis argumenter kan opplysningene i disse kildene festes lit til.

Flere av de skriftlige kildene benyttet i denne oppgaven inneholder beskrivelser av anleggsarbeiderkultur flere tiår før arbeidet på anlegget Nedre Vinstra kom i gang. Disse skildringene formidler forhold som kan ha endret seg fram til slutten av 1940-tallet. Innlegget

i Arbeidsmanden, Kristofer Uppdals manuskript og artikkelen i Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer består av detaljerte øyenvitneskildringer. På bakgrunn av Knut Kjeldstadlis argument kan disse tekstene ses som troverdige. Øyenvitneskildringene kan imidlertid være påvirket av innspill som tilhørerne av beskrivelsene har kommet med. Tekstforfatternes gjengivelse av noe de har opplevd eller blitt fortalt, er også merket av deres personlige oppfatninger og tolkninger. Enkelte av dem kan dessuten ha hatt til hensikt å formidle et bestemt budskap. I undersøkelsen av anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra har jeg brukt beskrivelsene i disse tekstene i en ny sammenheng, og vist hvordan jeg har forstått og anvendt dem.

4.4 Sekundærlitteratur

Som sekundærttekster har jeg blant annet benyttet Ragnar Øvrelids bok om Midt-Gudbrandsdal energiverks historie (1991) og Tryggve Tøsses bok om Vinstra kraftselskaps historie (1991). I den første publikasjonen skildres arbeidet og arbeidsforholdene på anlegget i Nord-Fron. Også i det andre verket legges det vekt på arbeidssituasjonen på denne arbeidsplassen, men hovedfokus er på arbeidernes kultur og identitet. *Det gror i en rallars spor* er en hyllest til anleggskarene på Nedre Vinstra og et bidrag til Nord-Frons bygdehistorie (Larssen, Marsøe, Sandberg & Trønnes 1996 s. 7). Dessuten har jeg benyttet A/S Høyer-Ellefsens jubileumsbok forfattet av Annemor og Aage Møst (1971), der norske anleggsfolks kultur og identitet, også på anlegget Nedre Vinstra, skildres. I NVE-rapporten *KINK* (2006) presenteres denne arbeidsplassen som viktig i norsk vannkraftshistorie. I boka omtales også dem som utførte anleggsarbeidet. Opplysninger om anlegg, anleggsyrket og anleggsarbeidere er hentet fra flere tekster. I *Anleggsteknikk* (1966) og *Fjellsprengningsteknikk* (1974) forklares utføring av anleggsarbeid og utviklingen fra håndredskaper til maskiner. I disse bøkene belyses også sikkerhet og helse på anlegg. *Byggende krefter* (1985) handler om utviklingen fra manuelt til maskinelt anleggsarbeid. I *Fra feisel til fullprofil* (1989) beskrives teknologiseringen av norsk fjellsprenging og fjellsprengernes kultur. *Norsk historie 1914-2000* inneholder opplysninger om den norske fagbevegelsen og fagopposisjonen. I artikkelen ”Rallarens velmaktsdagar – myte og realitet” (2002) skildres rallarkulturen i Norge på begynnelsen av 1900-tallet. *Renhårig slusk* (1961) bygger på arbeideres nedskrevne minner fra deres erfaringer fra anlegg i starten av forrige århundre, supplert med forfatterens kommentarer til, og tolkninger av, materialet. I Norsk vegmuseums årbøker fra 2005, 2006 og

2007 forteller ulike ingeniører om sine opplevelser. fra anlegg. De gir et innblikk i anleggsfolks kultur og identitet i årene etter den andre verdenskrig.

4.5 Kvalitativ og hermeneutisk tilnærming

Min studie av arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra er kvalitativ. Ifølge sosiologen Karin Widerberg er hensikten med den typen metodiske undersøkelser å utdype egenarten til, og meningen med, noe. I kvalitative avhandlinger betraktes mennesket som enestående. Et vilkår for at en slik studie holder mål, er at forskeren vurderer sin egen kunnskap samt bruker etikk og analyse på en god måte. Metode anvendes som analytisk redskap, og empirien avgjør metodevalget. Forskeren utvider sin kunnskap ved å prøve ut forskjellige metodiske verktøy. Widerberg framhever at den kvalitative metoden krever at den som forsker er upartisk og troverdig ved å oppgi valgene hun har gjort og hvordan hun har forstått fenomener. Via slik undersøkelser erverver forskeren seg innsikt både i dem hun har studert og i seg selv som medlem av et fagfellesskap og som privatperson. Før samtalene med informantene må hun derfor avklare sin egen erfaring og forutinntatthet (Widerberg 2001). Den kvalitative forskningsmetoden innebærer altså at man gjør dybdestudier av utvalgte fenomener. En slik måte å gjøre analyse på, forutsetter at man forholder seg til materialet på en bestemt måte.

Ifølge Billy Ehn og Orvar Löfgren handler kulturanalyse om å studere menneskets adferd, tanker og verdier. Et eksempel er forestillinger om hva som er mannlig og kvinnelig, et annet hvordan individet betraktes i forhold til andre mennesker. Forskeren prøver ut forskjellige presentasjoner av samme fenomen, samt finner synonymer og nye betegnelser. Hun tolker gjenstanders, handlingers og begrepers ulike kulturelle mening, sammenlikner og oppdager likheter og forskjeller. Unntak understreker prinsipper, normer blir tydelige når de brytes, og mennesker fra andre grupper markerer grenser. Forskeren kan betrakte personer som utøvere av ulike roller, som enkeltindivider, som talsmenn for ei gruppe, som medlemmer av ei klasse eller representanter for et kjønn, eventuelt som helter eller ofre (Ehn & Löfgren 2001).

Kulturanalyse dreier seg med andre ord om å tolke menneskers handlinger og forestillinger. Karin Widerberg hevder at hermeneutiske forskningsteorier er elementære for analysemetoden (2001 s. 24). Disse går ut på at betydning skapes og er forståelig i en sammenheng. Innsikt i helheten forutsetter innsikt i delene, og omvendt. Et tilfelle tolkes ut

fra en forståelseskontekst, for eksempel en teori. Forskerens tolkning bygger dessuten på hennes oppfatninger eller antakelser (Barbossa da Silva & Wahlberg 1994 s. 59). Hun må teste ut ulike tanker og betrakte studieobjektet som noe fremmed, men også prøve å forstå det på dets egne premisser (Ehn & Löfgren 2001 s. 160-161). En ”idealtipe” er en konstruksjon som omfatter alle informantenes karaktertrekk (Widerberg 2001 s. 124). Antropologen Clifford Geertz’ metode ”thick description” går ut på å beskrive sammenhengen den menneskelige adferden inngår i, slik at den gir mening for utenforstående (1973 s. 5-10). Forskerens hensikt med denne metodemodellen er å forhindre forhastede konklusjoner, og sikre at flere kulturelle trekk blir med i vurderingen. Denne typen beskrivelser skal også avsløre flertydigheter og motpoler (Ehn & Löfgren 2001 s. 16). Oppsummert handler hermeneutikk altså om å tolke fenomener i lys av konteksten de er en del av.

Karin Widerberg hevder at intervjumetoden egner seg best når man vil oppnå innsikt i personers oppfatninger. Intervjueren bruker dialogen med informanten til å tilegne seg hans informasjon om, samt forståelse og versjon av, et emne (Widerberg 2001 s. 16-17). Spørsmålene må være tilpasset vedkommendes opplevelser, erindring, motivasjon, syn, sinnsstemning og svar. Oppfatningen som partene i intervjuet danner seg av hverandre, påvirker intervjuerens spørsmål og informantens respons på dem. Den som intervjuer styrer kildedanningen, og har mulighet til å tilpasse stoffet slik at det gir det budskapet hun ønsker. Informantens respons under intervjuet kan føre til at spørsmålene må tillempes, samt frambringe nye problemstillinger og felle teorier. Hvis den intervjuede føler seg misforstått, kan han understreke sin mening. Dessuten har forskeren mulighet til å be informanten om å nyansere sine svar. Slik får hun testet, og eventuelt endret, sine tolkninger (Klepp 1988a s. 33-34). Med andre ord kan intervjuer brukes som verktøy til å innhente opplysninger som belyser informantens tanker. Dessuten lar de seg tilpasse forskerens kunnskapsbehov.

Jeg utviklet lister med spørsmål som ble tilpasset den enkelte informant. Jeg spurte arbeiderne om deres opplevelser fra arbeidsplassen Nedre Vinstra og hvordan de så på sine kolleger, på sine yrkesbrødre og på seg selv. De som representerte bygdefolket i Fron, fikk spørsmål om sine oppfatninger av arbeidsskarene på anlegget. Jeg lot den enkelte informant i størst mulig grad fortelle om det som interesserte vedkommende. Noen av de intervjuede var opptatt av å beskrive arbeidsforholdene på arbeidsplassen, andre engasjerte seg mest i anleggsarbeidernes normer og verdier. Informantene hadde ulike minner. Erindringsvariasjonene kan ses i

sammenheng med hva de hadde opplevd og hva de vurderte som betydningsfullt å huske. Enkelte av informantene fortalte om sine opplevelser på andre anlegg. Dette medførte at jeg måtte omdefinere noen av spørsmålene slik at deres svar ble relevante for hva jeg ønsket å vite om forholdene og arbeiderne på arbeidsplassen Nedre Vinstra. Enkelte spørsmål kan ha blitt tolket på flere måter og gitt ulike svar. Dette åpnet for mer kunnskap om anleggskarene, men krevde også problematisering. Noen ganger måtte jeg be informanten om å forklare hva vedkommende mente for å være sikker på at vi oppfattet hverandre rett. Jeg ville imidlertid unngå å bryte for mye inn i den intervjuedes beskrivelser for å ikke avlede han. Det kan ha ført til at enkelte betydningsfulle tilleggsspørsmål kan ha blitt glemt. Av den grunn kan intervjumaterialet mangle noen opplysninger og inneholde enkelte uklarheter. De intervjuedes beskrivelser krevde endringer i problemstillingen. Informantenes rolle som enten anleggsarbeidere eller bygdefolk i Fron, eventuelt begge deler, påvirket deres oppfatning av anleggsfolket på Nedre Vinstra. Innfødte som betraktet anleggskarene utenfra, forsto dem annerledes enn hvordan de oppfattet seg selv. Hvordan opplevdes det å være anleggsarbeider og samtidig frøning? Dette krevde en problematisering av anleggskarenes identitet.

Asbjørn Klepp foretrekker lydopptak for å dokumentere samtlige opplysninger framskaffet under intervjuet. Dette er viktig når man i starten av et forskningsprosjekt behøver å danne seg oversikt over et tema, og når man ønsker å tolke den intervjuedes personlige betraktninger og følelser (Klepp 1988a s. 39). Dessuten registrerer lyddokumentasjon både informantens og forskerens reaksjoner under intervjuet (Barr 1979 s. 16). Fordi lydopptaket er en levning etter intervjusituasjonen og kan undersøkes på nytt i ettertid, tilskrives den større kildeverdi enn intervjuet bevart som tekst (Rosander 1981 s. 14). Samtalen dokumentert på bånd regnes som den primære førstehåndskilden. Transkripsjonen anses som andrehåndskilde, sekundær til den lydbaserte. En transkribert versjon av intervjuet gjør det håndterbart (Klepp 1988a s. 37-38). Men når en lydsamtale omdannes til tekst, fjernes sporene etter kommunikasjonen mellom intervjuer og den intervjuede samt intervjusituasjonens påvirkning på andre forhold. Informantens språklige og kroppslige uttrykk som kunne ha vært brukt til å tolke hans standpunkt elimineres. Dialekt som skrives ned kan føre til feiltolkninger (Rosander 1981 s. 15-16). Når intervjueren omgjør muntlige opplysninger til tekst, preger hun informasjonen med sine oppfatninger (Borchgrevink 1981 s. 85-87). Det er derfor en fordel at lydbåndet bevares slik at tekstutgaven av intervjuet kan kontrolleres med opptaket (Klepp 1988a s. 38). Lydopptak har altså klare fordeler når det gjelder dokumentasjon av informasjon.

Intervjuene jeg gjorde er bevart på cd-plater som primærkilder. Jeg forholder meg til transkripsjonene og sammendragene av samtalene som sekundære til lydopptakene. Jeg har undersøkt opptakene for å høre hvordan informantene uttrykte seg. Slik har jeg kunnet kvalitetssikre mine transkripsjoner og etterprøve mine tolkninger. Jeg har vurdert informantenes reaksjoner på spørsmålene jeg stilte dem. Jeg var påvirket av det jeg hadde lest og hørt om anleggsfolk både på anlegget Nedre Vinstra og andre steder. Det kan ha gjenspeilt seg i hva jeg spurte informantene om. De fleste svarte villig på det jeg ønsket å vite noe om, men enkelte var forsiktige med hva de fortalte. Dette kan ses i sammenheng med deres tiltro eller mangel på tiltro til meg som en fremmed. Informantene kan ha gitt svar som de antok at jeg ønsket. Noen av dem kan ha forestilt seg at jeg hadde til hensikt å forsvare anleggsarbeiderne, andre at jeg ville få fordommene om dem bekreftet. Enkelte av informantene kan ha argumentert for det motsatte av det de trodde var min oppfatning. Spørsmålene jeg stilte måtte justeres underveis, avhengig av hvordan jeg forsto det fortalte. Dette kan ha fått informantene til å forsterke sin støtte til, eller kritikk av, anleggsarbeiderne. For å ivareta intervjuenes autenticitet, har jeg forsøkt å gjengi deres formuleringer mest mulig nøyaktig. Men på grunn av målføre og utydelige ord er transkripsjonene ikke identiske med lydopptakene. Derfor kan deler av teksten tolkes annerledes enn det den enkelte informant ønsket å meddele. Når intervjuopptakene blir tilgjengelige hos NVE, gis allmennheten mulighet til å stille seg kritisk til mine transkripsjoner, sammendrag og tolkninger.

Autobiografier benyttes til å innhente informasjon om kulturelle faktorer. De kan også vurderes som personlige tekster som formidler kollektive og individuelle oppfatninger og meninger. Ifølge Ørnulf Hodne må autobiografiforfatterens kjønn, miljø og arbeid tas i betraktning når man vil finne årsakene til vedkommendes forståelse (1988 s. 84-93). Birgit Herzberg Johnsen hevder at måten fortelleren beskriver sine opplevelser av kollektive forhold kan gjenspeile hans kjønn, alder og sosiale miljø. Forfatterens opplysninger kan brukes til å si noe generelt når de sammenliknes med andre personers erfaringer. Denne informasjonen kan brukes til å belyse fortellerens opplevelser og følelser samt hans holdning til det allmenne. Dessuten kan opplysningene vurderes som eksempler på sosialt og kulturelt mangfold (Johnsen 1988 s. 106-110). Ved tekstanalyse må forskeren imidlertid forholde seg til et på forhånd skapt stoff som hun ikke kan bearbeide (Widerberg 2001 s. 17). Autobiografier kan med andre ord brukes til å oppnå innsikt i enkeltpersoners og gruppers kulturelle trekk.

Jeg valgte minneoppgavene med beskrivelser av anleggsarbeid fordi det var sannsynlig at de kunne si noe om hva som kjennetegnet anleggsarbeiderkultur i Norge på 1900-tallet. De utvalgte autobiografiene kunne også gi opplysninger om trekk ved anleggsfolks identitet. Det viste seg at minneoppgavene som jeg hadde plukket ut formidlet både enkeltpersoners og sosiale gruppers forestillinger og holdninger. Samtlige av autobiografiene jeg har benyttet er skrevet av menn. Det er mulig at kvinnelige forfattere ville lagt vekt på andre ting. To av autobiografienes opphavspersoner hadde vært anleggsarbeidere, mens den tredje betraktet dem utenfra med bygdefolkets øyne. Jeg sammenliknet minneoppgavene med hverandre og med det øvrige kildematerialet jeg hadde samlet inn. Autobiografienes opplysninger var i overensstemmelse med beskrivelsene i de andre kildene. På bakgrunn av dette kan man tolke at minneoppgaveforfatterne formidlet allmenne oppfatninger og holdninger. Deres beskrivelser kunne brukes til å analysere hva de hadde opplevd og følt. De tidligere anleggsarbeiderne ga en positiv framstilling av sine yrkesbrødre, mens representanten for bygdefolket bekreftet omgivelsenes skepsis til anleggsfolk. En ulempe med minneoppgavene var at jeg ikke kunne stille den enkelte forfatter spørsmål til teksten han hadde skrevet.

5 Analyse

I dette kapittelet presenteres resultatene fra intervjuene jeg foretok. Funnene fra feltarbeidet drøftes i forhold til forskningen gjengitt i teorikapittelet, opplysningene i minneoppgavene, de skriftlige kildene samt sekundærlitteraturen introdusert tidligere. Informantene har fått fiktive navn, og opplysninger som kan knyttes til deres egentlige identitet er utelatt. Informantene bakgrunn er ulike: Sju hadde selv vært anleggskarer, en var kona til en anleggsarbeider og en annen en slektning av en anleggsarbeider. Den første jeg intervjuet hadde en offentlig stilling i Nord-Fron. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra hadde ulike funksjoner. Noen av dem bygde brakker samt anla veier og jernbanespor for vaggene, andre var ansatt på anleggets verksteder eller assisterte stikningsformannen. De fleste var imidlertid tunnel drivere. Jeg starter med å presentere informantenes bakgrunn og temaene for intervjuene med dem.

Informant 1, som jeg har kalt Ingvald, var innflyttet til Fron. Han hadde et yrke som medførte at han kom i kontakt med anleggsfolket og lærte dem å kjenne. Informant 2, omtalt som Anton, var ekte frøning og i slekt med en av anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra. Informant 3, kalt Gunnar, var født, oppvokst på et småbruk i Sør-Fron. Tidligere på 1940-tallet hadde han arbeidet på et vannkraftanlegg i Sogn og Fjordane. På Nedre Vinstra deltok han først i vegbygging, og fortsatte deretter med tunnel driving. Informant 4, han jeg omtaler som Johannes, var opprinnelig fra et småbruk i Kvikne i Nord-Fron. Før han ble tunnel driver på Nedre Vinstra, hadde han arbeidet ved dampsga i Lillehammer, der han lastet grus og la jernbanespor. Informant 5, kalt Laurits, var født og oppvokst på et småbruk i Nord-Fron, og hadde vært gårdsarbeider. På anlegget Nedre Vinstra var han ansatt på et av verkstedene, med ansvar for å holde redskapene ved like. Informant 6, omtalt som Jakob, var småbrukersønn fra Skjåk. Han hadde erfaring fra damanlegg, og var tunnel driver på Nedre Vinstra. Også informant 7, som har fått det fiktive navnet Håkon, vokste opp på et småbruk i Skjåk. Før han ble fjellsprenger i Fron, arbeidet han på et vannkraftanlegg i Nordland og i gruver i Hedmark. Informant 8, som jeg kaller Karl, kom fra en fiskerfamilie i Midt-Norge. Han hadde to års erfaring fra anlegg da han ble ansatt på et av verkstedene på Nedre Vinstra. Informant 9 var kona til en av arbeiderne på anlegget. Også informant 10, omtalt som Torkjell, var født og oppvokst på et småbruk i Nord-Fron. Han var bare 16 år da han ble ansatt på anlegget for å assistere stikningsformannen. Også Torkjells bror fikk arbeid på anlegget.

Som grunnlag for samtalene med informantene utarbeidet jeg en intervjuguide. Denne var i utgangspunktet tilegnet personene som hadde vært arbeidere på anlegget Nedre Vinstra. Spørsmålene måtte derfor justeres i forhold til de øvrige som ble intervjuet. Jeg spurte informantene om anleggskarenes alder og om deres sosiale og yrkesmessige bakgrunn, samt om det totale antallet arbeidere på anlegget. Jeg ønsket også å vite hvorfor disse mennene søkte seg til anleggsyrket, og hvor lenge de ble på arbeidsplassen i Nord-Fron. Videre ble informantene bedt om å beskrive anleggsarbeidet, redskaper, maskiner, opplæring og hvordan arbeidsdagen var organisert. De skildret også det fysiske arbeidsmiljøet, overtidsarbeid og arbeidsbelastning. Informantene fortalte om bruk av verneutstyr og om sikkerheten på anlegget. Jeg spurte om hva de syntes om lønna og om å være anleggsfolk. Derne st ilte jeg spørsmål om arbeidernes boforhold, fritidstilbud og trivsel. Informantene beskrev anleggskarenes sosiale miljø, samhørighet og samhold, deres forhold til ledelsen og overordnede samt deres deltakelse i fagforeningen og deres politiske engasjement. Anlegget Nedre Vinstra var en mannsdominert arbeidsplass, og anleggsarbeidet krevde både fysisk og psykisk styrke. Jeg spurte informantene om hvordan disse forholdene påvirket anleggsarbeiderne. De beskrev også anleggsfolkets forhold til bygdefolket. Jeg starter med å presentere den sosiale bakgrunnen og klassetilhørigheten til arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra, før jeg diskuterer kulturen de utviklet på denne arbeidsplassen i Nord-Fron.

5.1 Den forlokkende anleggsbransjen

Ifølge Karl var etterspørselen etter anleggsfolk stor i årene etter andre verdenskrig (nr. 8 M 91). Ingvald hevdet at flinke anleggsarbeidere var en mangelvare (nr. 1 M 80). Jakob og Karl påsto dessuten at mange var på leting etter jobb (nr. 6 M 82; nr. 8 M 91). I Gudbrandsdalen var gårdsarbeid eneste inntektskilde for de fleste (nr. 4 M 77). Ifølge Anton søkte mange seg til Vinstra-anlegget fordi det lå i nærheten av hjemstedet deres (nr. 2 M 82). Folks behov for lønnsarbeid og anleggsbransjens etterspørsel etter arbeidskraft kan med andre ord betraktes som årsaker til at arbeidsføre menn strømmet til anlegget Nedre Vinstra. Denne arbeidsplassen kan ses som et eksempel på at den økte satsingen på bygging av vannkraftverk i bygdene etter andre verdenskrig rekrutterte nye grupper til anleggsyrket. Stadig flere bygdefolk trådte inn i anleggsbransjen, og ble moderne industriarbeidere.

Den eldre ”rallaren” ble etter hvert erstattet av en ny generasjon anleggskarer som kalte seg for ”slusk”. I motsetning til anleggsfolket i Edvard Bulls *Renhårig slusk* hadde ingen av arbeiderne på denne arbeidsplassen i Nord-Fron svensk opphav (nr. 3 M 83). Karl uttrykte at de heller ikke identifiserte seg med ”rallarne” (nr. 8 M 91). På bakgrunn av dette kan man tolke at det blant dem ikke forekom representanter for den gamle ”rallarkulturen”. Ifølge Bull kom de fleste anleggsfolk på 1800-tallet fra Gudbrandsdalen. Dette kan tolkes som et uttrykk for at mange gudbrandsdøler var kjent med anleggs-kulturen da anleggsarbeidet på Nedre Vinstra startet opp. Bull hevder at de fleste anleggsarbeiderne kom fra bygdene omkring anleggene. Ifølge Håkon ble anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra ble rekruttert fra hele landet, men mange kom fra Rjukan (nr. 7 M 81). Jakob oppga både nordlendinger, trøndere, sørlendinger og hedmarkinger blant sine kolleger (nr. 6 M 82). Gunnar påsto at noen anleggsfolk reiste til Nedre Vinstra på grunn av innskrenkinger på Løkken verk i Trøndelag (nr. 3 M 83). Mange av anleggs-karene kom fra Kvinesdal, Røros og Oslo (nr. 4 M 77). Ifølge Anton, Johannes, Laurits og Jakob var likevel de fleste av arbeiderne fra Gudbrandsdalen (nr. 2 M 82; nr. 4 M 77; nr. 5 M 85; nr. 6 M 82). Johannes nevnte spesielt anleggsfolk fra Nord-Fron, Sør-Fron, Sel og Dovre (nr. 4 M 77). Disse opplysningene viser at mange av karene som søkte arbeid på anlegget Nedre Vinstra var lokale folk. Hvilken betydning hadde denne tilhørigheten til lokalsamfunnet for arbeiderfellesskapet på anlegget og for forholdet mellom anleggsfolk og bygdefolk? Disse spørsmålene skal jeg komme tilbake til senere i analysen.

Ifølge Edvard Bull kom de fleste anleggsfolk fra lavere sosiale kår. Dette gjaldt også arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra. Johannes hevdet at flertallet av dem var fra småbrukermiljø (nr. 4 M 77). Både Gunnar, Johannes, Laurits, Jakob, Håkon og Torkjell hadde vokst opp på småbruk (nr. 3 M 83; nr. 4 M 77; nr. 5 M 85; nr. 6 M 82; nr. 7 M 81; nr. 10 M 75). Ifølge Laurits og Håkon arbeidet også menn fra gårder på anlegget (nr. 5 M 85; nr. 7 M 81). Håkon uttrykte at: ”Det fæinst itte någgå anna eill småbruk å kammå ut efrå. Det fæinst itte anna arbeidsplass eill gale og småbruk” (nr. 7 M 81). Ifølge Bull var mange anleggsarbeidere avhengige av flere typer inntektsgivende arbeid. Dette gjaldt også for en del av anleggs-karene på Nedre Vinstra. Gunnar fortalte at menn fra lavere kår var avhengige av å reise ut for å ta seg arbeid (nr. 3 M 83). Flere av anleggs-karene drev småbruk i tillegg til å være anleggsarbeidere, deriblant Gunnar og Laurits (nr. 3 M 83; nr. 5 M 85). Dette kan tolkes som et uttrykk for at det var vanlig å kombinere anleggsyrket med landbruk.

Ifølge Anton, Johannes og Håkon besto arbeidsstokken på Nedre Vinstra både av ungdom og voksne, ugifte og etablerte menn (nr. 2 M 82; nr. 4 M 77; nr. 7 M 81). Jakob påsto at mange av anleggsarbeiderne var ugifte (nr. 6 M 82). Gunnar, Laurits og Jakob hevdet at de fleste var eldre (nr. 3 M 83; nr. 5 M 85; nr. 6 M 82). Laurits mente at det i alle fall var tilfelle da anlegget startet opp, og at flertallet av anleggskarene var etablerte (nr. 5 M 85). Ifølge Gunnar var det vanlig at både far og sønn var anleggskarer på arbeidsplassen samtidig (nr. 3 M 83). Torkjell hadde både faren og sine to brødre som kolleger (nr. 10 M 75). I likhet med mennene i *Renhårig slusk* kan anleggsarbeiderne som valgte å leve som ungkarer ha verdsatt friheten det innebar. En tolkning av dette er at de har hatt et frihetsideal. Aldersvariasjonene blant anleggskarene kan ha representert en utfordring for deres fellesskap på arbeidsplassen. Familiebåndene mellom flere av dem kan imidlertid ha styrket deres samhold med hverandre.

Ifølge Gunnar, Laurits og Jakob hadde de fleste av arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra erfaring med anleggsarbeid fra andre steder (nr. 3 M 83; nr. 5 M 85; nr. 6 M 82). Johannes påsto imidlertid at anleggsyrket var ukjent for en god del av dem (nr. 4 M 77). Karl uttrykte: ”Det va my tå di folka som bynte her på Nere Vingstra som itte va anlæggsarbeidere i det hæle tatt” (nr. 8 M 91). Torkjell hevdet: ”Det va vel oerfare folk stort sett alt som va ansatt frå Gudbrandsdala” (nr. 10 M 75). Arbeiderne på anlegget utgjorde altså en blanding av drevne og uøvde utøvere av yrket. De fleste av anleggskarene fra Gudbrandsdalen hadde ingen erfaring fra anleggsbransjen. I likhet med anleggsarbeiderne i *Renhårig slusk* var en del av anleggsfolket på Nedre Vinstra omreisende. Dette gjaldt særlig veteranene som hele sitt yrkesliv hadde vært på arbeidsvandring. Mange av de yngre anleggsarbeiderne, og de fleste av dem jeg intervjuet, startet sin karriere som omreisende anleggsfolk på Nedre Vinstra.

I likhet med anleggskarene i *Renhårig slusk* kan Nedre Vinstra-arbeiderne ha oppsøkt frihet og eventyr. Karl fortalte om da han på 1930-tallet kom til Gudbrandsdalen: ”Det va e og en kamerat som ræste ut. E va æinogtjuge år, og oss tænkte at oss sku sjå oss om her e væln” (nr. 8 M 91). De unge og uetablerte som ble anleggsarbeidere på Nedre Vinstra kan ha hatt en utferdstrang, drevet fram av et behov for nye opplevelser og erfaringer. Mange innfødte frøninger begynte på anlegget da arbeidet startet tidlig høsten i 1947. Gunnar og Johannes var blant disse (nr. 3 M 83; nr. 4 M 77). Johannes var ansatt på anlegget helt fram til jula i 1952, og uttrykte at han trivdes godt som anleggsarbeider (nr. 4 M 77). Til tross for bygdefolks skepsis til anleggsfolk, virker det ikke som om de trengte lang tid på å venne seg til

anleggskulturen før de gikk inn i anleggsyrket. Frøningene som ble anleggskarer på Nedre Vinstra, virker å ha hatt en tolerant holdning til anleggsarbeidere. Dette kommer fram i Håkons beskrivelse av anleggskarene som sammensveiste (nr. 7 M 81). En årsak til det kan være at de hadde vært gårdsarbeidere eller at de tidligere hadde vært ansatt i anleggsbransjen.

Ifølge Hallvard Holen var anleggsyrket populært fordi man kunne oppnå god lønn som anleggsarbeider. Edvard Bull hevder at anleggsfolk foretrakk rask fortjeneste framfor jevn inntekt og forutsigbarhet. Dette perspektivet må nyanseres når det brukes på anleggskarene på Nedre Vinstra. Ifølge Ingvald var anleggsarbeid populært (nr. 1 M 80). Laurits, Håkon og Karl begrunnet frøningenes motivasjon for å bli anleggsarbeidere med at de ønsket fast og godt betalt arbeid (nr. 5 M 85; nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). Ifølge Johannes var arbeidsoppdrag på gårdene dårlig lønnet (nr. 4 M 77). Jobb på anlegg kan ha betydd større frihet for de tidligere gårdsarbeiderne. Dessuten gjorde anleggsarbeidet det mulig for dem å oppnå ei betydelig bedre inntekt enn de hadde hatt for å utføre arbeid for bøndene. Dette kan tolkes som et uttrykk for at mange av anleggskarene betraktet anleggsarbeidet som en måte å skape seg en økonomisk mer forutsigbar tilværelse enn de hadde vært vant med som gårdsarbeidere. Karl gir følgende forklaring på hvorfor anleggsarbeid framsto som attraktivt for mange:

Det va tu år ette krigen dette her. Det va lite anlæggsfolk. Så det va masse folk som søkte jobb på anlægg. For det va itte så my arbei rett ette krigen. Det va jo blokkert omtrent alt sammen e fæm år ette krigen. Så kom det stort arbei, så va jo folk interessert ti å kåmmå e jobb. (nr. 8 M 91)

Karl gir med andre ord to forklaringer på hvorfor anleggsarbeid var så populært: For det første var behovet for arbeid stort i etterkrigsårene. Dessuten var anleggsarbeidere etterspurte. Dette la forholdene til rette for at mange arbeidssøkende begynte i anleggsbransjen. Karl påsto at den store etterspørselen etter arbeidskraft var årsaken til at Høyer-Ellefsen ansatte mange anleggsarbeidere ukvalifiserte (nr. 8 M 91). Behovet for anleggsfolk kan med andre ord være en årsak til at et stort antall av dem var ufaglærte og uerfarne i yrket.

5.2 Anleggsarbeidernes identitet

Vinstra-arbeidernes identitet var en del av deres kultur, Den forekom som anleggskarenes forestillinger og normer, som kom til uttrykk gjennom deres handlinger og adferd. Bo Nilsson hevder at kjønn, klasse og yrke er viktige bestanddeler i menneskets identitet. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra utviklet sin yrkesidentitet gjennom sitt arbeid, sitt daglige liv og

sameksistens på arbeidsplassen samt via sine felles forestillinger. Anleggskarene hadde forskjellige funksjoner: Noen var ansvarlige for bygging og vedlikehold av brakkene, verkstedene, vegene og skinnene på anlegget. Andre var verkstedsarbeidere som vedlikeholdt redskapene og maskinene som ble benyttet i anleggsarbeidet. De øvrige arbeiderne utførte tunnelsprenging. Anlegget ble drevet via fem innslag. Disse var Eneren i Skåbubaklia ovenfor Olstappen, Treeren i Graupsand i Tverrbygda i Skåbu, Fireren i Kviknebaklia nedenfor Feforkampen, Femeren i Gudbrandslia i Ruste og Sekseren på Baukholshaugen på Harpefoss (nr. 4 M 77)⁹. Ved hvert innslag arbeidet flere arbeidslag, med seks mann på hver (nr. 3 M 83). Anleggskarene på det enkelte arbeidslag kan ha opplevd seg som en enhet, eller følt seg som en del av et fellesskap med de øvrige arbeiderne på innslaget.

I likhet med anleggsarbeiderne i Hallvard Holens artikkel bodde de fleste av anleggskarene på Nedre Vinstra i brakker på arbeidsplassen (nr. 8 M 91). I hver av brakkene losjerte omkring 50 mann. Anleggsarbeiderne var derfor en del av ulike brakkefellesskap (nr. 3 M 83).

Innenfor denne sosiale konteksten utviklet de sin egen variant av en yrkesidentitet som anleggsarbeidere. Torkjell følte samhørighet med sine arbeidskamerater på verkstedet. Dette begrunnet han med at han var ung og hadde liten kontakt med de øvrige arbeiderne på anlegget og med anleggsfolk ellers i landet (nr. 10 M 75). Karl uttrykte imidlertid at: "Oss følte at oss slekta te fellesskapet" (nr. 8 M 91). Dette kan tolkes både som en tilknytning til kollegene på anlegget og som et nasjonalt yrkeskollektiv. Et uttrykk for at anleggsarbeiderne identifiserte seg med sine yrkesbrødre er Karls utsagn at: "Du kunn ræse frå eitt anlægg og kåmmå åt e anna eit, og treffe att kompise og kamerate" (nr. 8 M 91). Dette utsagnet kan tolkes som et uttrykk for at landets anleggsfolk opplevde seg som et fellesskap.

Som utøvere av et fysisk arbeid kan anleggskarene på Nedre Vinstra betraktes som arbeidere i tradisjonell forstand. De hadde sin egen plass i det norske samfunnet ved å representere arbeiderklassen og anleggsbransjen. Dessuten opplevde de fleste av anleggsarbeiderne seg som medlemmer av arbeiderklassen. Dette kommer blant annet til uttrykk i Håkons påstand: Mesteparten tå døm som va ute på anlægg og Nere Vingstra her, det va arbeidere (nr. 7 M 81). Både anleggsveteraner og gårdsarbeidere, det gamle bondesamfunnets arbeiderstand, hadde en sosial bakgrunn som kan ha påvirket dem til å føle tilhørighet til arbeiderklassen.

---

⁹ I e-post 02.05.2011 fra Helge Bueie i Eidsiva Energi oppgis at innslag 2 og 3 er støpt igjen og brukt til reservebasseng for drikkevannsforsyning. Det har altså også vært et innslag 2 som ble lukket.

Torkjell hadde vokst opp i et miljø som støttet Arbeiderpartiet, og var selv medlem av AUF (nr. 10 M 75). Dette kan tolkes som et uttrykk for at han også sympatiserte med arbeidere ellers i landet. Men ifølge Karl identifiserte ikke anleggskarene på Nedre Vinstra seg med arbeidsfolk i andre bransjer (nr. 8 M 91). En årsak til at flere anleggsarbeidere var lite opptatt av yrkesgrupper bortsett fra sin egen, kan være at de manglet tilhørighet til arbeiderklassen. I likhet med mennene i Bo Nilssons studie var mange av anleggskarene på Nedre Vinstra tilknyttet flere sosiale grupper. Enkelte av anleggsarbeiderne var i tillegg selvstendig næringsdrivende som småbrukere på egne bruk eller bønder på egne gårder. Det gjaldt blant annet Gunnar og Laurits (nr. 3 M 83; nr. 5 M 85). Anleggskarene fra Fron var både anleggsfolk og bygdefolk. Anleggsarbeiderne byttet sosiale roller mellom arbeidsplass og bosted. Laurits påsto: ”En gikk inn e såmmå miljøe da’n kom att frå anlægget som en hadde før” (nr. 5 M 85). Håkon understrekte: ”Da va oss sambygdinge med døm” (nr. 7 M 81). Frøningene som arbeidet på anlegget, ble altså betraktet som bygdefolk når de kom tilbake til hjembygda. Ifølge Laurits ble de også gjenopptatt i arbeiderfellesskapet når de returnerte til anlegget (nr. 5 M 85). Man kan si at disse anleggskarene hadde en dobbel identitet. Vi har sett at arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra kom fra flere kanter av landet, hadde forskjellig sosial bakgrunn, tilhørte ulike aldersgrupper og hadde varierende anleggserfaring. Disse variablene gjorde dem til en mangfoldig gruppe med en sammensatt yrkesidentitet. I analysens siste kapittel skal jeg drøfte anleggskarene som menn, det vil si deres maskulinitet.

Anne Eriksen og Torunn Selberg forbinder identitet med personers felles normer, historiefortelling og uttrykksmåter. Bo Nilsson knytter identitetsskaping til at sosiale grupper tildeler visse karaktertrekk, normer og handlinger en egen verdi. Vinstra-arbeidernes identitet kan ses i sammenheng med hvordan de opplevde, tenkte om, og uttrykte forholdet til hverandre og til andre grupper. Anleggskarene ervervet seg felles erfaringer gjennom sin tilværelse sammen på anlegget. Gjennom opplevelsene anleggsarbeiderne delte med hverandre, utviklet de en kollektiv forståelsesramme og en opplevelse av å utgjøre et fellesskap. På bakgrunn av dette dannet anleggskarene en kollektiv identitet. Denne bygde på bestemte forestillinger og verdier som tilskrev utvalgte egenskaper og handlinger betydning innenfor arbeiderfellesskapet. Disse faktorene påvirket anleggsarbeidernes etikk og moral. Anleggsarbeiderfellesskapets holdninger kom til uttrykk i anleggskarenes handlinger. Et eksempel er anleggsarbeidernes uttrykksmåter og historier. Håkon hevdet at: ”Ute på anlægg e det nokså frittålånes”. ”Ke du ga kjeft eill fekk kjeft, det va likt. Det friska opp berre” (nr. 7

M 81). Anleggsarbeiderne underholdt seg med å fortelle historier om hverandre. Disse formidles i flere av sitatene brukt i denne oppgaven. Historiene var ofte humoristiske, og kommenterte anleggskarenes positive eller negative trekk. I *Renhårig slusk* kommer det fram at anleggsarbeiderne brukte adjektivet ”renhårig” som en betegnelse på kolleger som var reale, det vil si direkte, ærlige og rause. Også Håkon benyttet denne betegnelsen i sin beskrivelse av sine eldre kolleger på Nedre Vinstra: ”Gamle anlæggsfolket [mye gamlare eill oss] er det rænhårigaste folket som ha vore” (nr. 7 M 81). Informantene ga flere eksempler på normer som gjaldt innenfor anleggsarbeiderfellesskapet. Håkon og Karl hevdet at de satte ærlighet høyt. Dessuten var anleggsarbeiderne hjelpsomme og gavmilde (nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). Disse beskrivelsene av anleggskarene viser at de la vekt på å være respektable og rause. Dessuten oppfattet Ingvald anleggsarbeiderne som redelige (nr. 1 M 80). Dette utsagnet formidler at de også av utenforstående ble ansett som pålitelige folk.

Anne Eriksen og Torunn Selberg hevder at identitet stadig endres. Ifølge Edvard Bull byttet anleggsarbeidere ofte arbeidsplass fordi de ønsket forandring og hadde vanskelig for å slå seg til ro på et sted. Arbeidsstokken på Nedre Vinstra gjennomgikk ofte utskiftninger. Nye arbeidere kom til, andre sluttet i løpet av anleggsperioden. Johannes påsto at gjennomtrekken av anleggskarer var stor (nr. 4 M 77). Håkon beskrev arbeidernes mobilitet på følgende måte: ”Det skifta fort, detta der. Det skifta like fort som oss skifta skjurte nesten, det” (nr. 7 M 81). Ifølge Johannes, Jakob og Håkon forlot mange av arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra arbeidsplassen i løpet av anleggsperioden (nr. 4 M 77; nr. 6 M 82; nr. 7 M 81). Dette kan begrunnes med deres behov for frihet, det vil si muligheten til å forflytte seg fra anlegg til anlegg. Dette kan forstås som et behov for å være minst mulig bundet til arbeidsgiveren. Ifølge Laurits ble likevel de fleste av arbeiderne værende på anlegget fra arbeidet tok til i 1947 fram til det ble avsluttet ved nyttår i 1952 (nr. 5 M 85). At de trivdes på arbeidsplassen kan ha hatt stor betydning for at de valgte å bli værende. Utskiftingene av anleggsarbeidere førte til at arbeidsstokken endret sammensetning. Veteranene kan ha ivaretatt trekk ved rallarkulturen, og videreført dem til de yngre arbeiderne. Utover i anleggsperioden kan den nye generasjonen anleggsfolk ha erstattet den eldre, og innført andre kulturelle elementer. Slik kan arbeidernes identitet ha endret seg i løpet av anleggstida på Nedre Vinstra.

Svend Aage Andersen påstår at arbeidere påvirkes av andre samfunnslag. Anne Eriksen og Torunn Selberg hevder at identitet berøres og endres av impulser utenfra. Bo Nilssons studie

handler om at identitet består av forestillinger, meninger og adferd som blandes eller utgjør kontraster. Vinstra-arbeidernes identitet må betraktes som et produkt av dem som til enhver tid utgjorde arbeiderfellesskapet på denne arbeidsplassen. Menn fra distriktene som reiste til Nedre Vinstra for å bli anleggsarbeidere, tok med seg kulturelementer fra miljøet de kom fra, enten de hadde vokst opp på mindre bruk eller på gårder i ulike deler av landet.

Anleggskarenes yrkesidentitet kan derfor ha vært påvirket av kulturelle trekk fra flere sosiale grupper. Siden de fleste av anleggsarbeiderne var gudbrandsdøler, kan faktorer fra kulturen de brakte med seg ha preget arbeiderfellesskapets identitet. Samtidig var anleggsarbeiderkulturen og bygdekulturen ulike på flere områder. Dette gjenspeiles også i anleggskarenes identitet. Disse forholdene skal jeg belyse i drøftingen av anleggsarbeidernes kultur.

5.3 Anleggsarbeidernes kultur

Slusken videreførte trekk fra rallarkulturen, men bidro også til å endre anleggsarbeiderkulturen. Uerfarne anleggsfolk erstattet de fagkyndige anleggskarene. Mekaniseringen av anleggsarbeidet førte dessuten til at veteranenes fagkunnskap ble mindre betydningsfull og etter hvert forsvant. Vinstra-arbeidernes kultur ble utformet, opprettholdt og forandret av dem som til enhver tid inngikk i deres fellesskap på arbeidsplassen. Anleggskarenes yrkeskultur var betinget av deres stilling som underordnede på arbeidsplassen. Anleggsarbeidernes kulturelle særpreg kom til uttrykk i deres brakketilværelse og livsførsel på anlegget samt i deres forestillinger, normer, verdier og holdninger.

5.3.1 Anleggsarbeidets betydning for arbeiderne

Johannes syntes at det var stort å få oppdrag på anlegg i 1947, da tilbudet på jobber var begrenset. Det viktigste for han var å ha arbeid (nr. 4 M 77). Behovet for fast jobb fikk Karl til å søke seg til anlegget på Vinstra (nr. 8 M 91). Disse utsagnene kan tolkes som uttrykk for at det var tilfeldig at arbeidssøkende valgte anleggsbransjen. Det virker som om flere var mindre bevisste på sitt yrkesvalg. Hva var så forlokkende med anleggsarbeid? Thomas Højrup, Edvard Bull og Hallvard Holen hevder at arbeidere er motiverte av arbeidets økonomiske gevinst. Denne holdningen forekom også blant anleggskarene på Nedre Vinstra. Gunnar begynte med anleggsarbeid fordi utbyttet av småbruket han drev ble for lite (nr. 3 M 83). Laurits ble anleggsarbeider for å tjene penger (nr. 5 M 85). Torkjell ønsket seg anleggsarbeid fordi det var godt betalt (nr. 10 M 75). Ifølge Håkon var det på anlegg at

fortjenesten var best (nr. 7 M 81). Anleggskarene var stort sett fornøyde med lønna. Johannes fortalte at anleggsarbeid ga betydelig bedre inntekt enn gårdsarbeid (nr. 4 M 77). Laurits uttrykte at: ”En hadde itte vore vant med så stor lønn heroppover før dæin tia” (nr. 5 M 85). God lønn var med andre ord et argument for å søke seg til anleggsbransjen.

5.3.2 Anleggsarbeidet

Blant anleggsarbeiderne arbeidet flere med bygging og vedlikehold av veger, jernbaneskiner, bruer og brakker. Noen sto med fliskutting til bruk i stikningen. Karene som arbeidet på verkstedene hadde ansvar for å holde redskapen som ble benyttet i anleggsarbeidet i stand. De fleste av anleggsarbeiderne var imidlertid fjellspengere som lagde tunnelene. Inne i fjellet var seks seks mann i virksomhet på hvert arbeidslag. Tunneldrivernes arbeid besto i å bore sprengningshull, plassere dynamitten og gjennomføre sprengninger, samt transportere ut steinmassen og sikre tunnelveggene. Fjellspengerne boret og lastet med trykkluftdrevne bormaskiner og lastemaskiner. En fast lokfører kjørte ut og tømte vaggene (nr. 4 M 77). Anleggsarbeidet besto med andre ord av mange ulike arbeidsoppgaver.

Anleggsarbeiderne hadde åtte timers arbeidsdag, men kunne bli tilkalt utenom den faste arbeidstida dersom det var behov for det. Tunneldrivernes arbeidsdag var delt inn i tre skift på åtte timer (nr. 3 M 83; nr. 6 M 82). Fjellspengerne arbeidet vanligvis ett skift om dagen (nr. 4 M 77). Etter hver sprengning ble arbeidet avbrutt med ei matpause i påvente av at røyken skulle slippe ut av tunnelrommet. I starten av tunneldrivingsfasen gikk fjellspengerne til spisebrakka i pausene. Da de var kommet flere kilometer innover, tok det imidlertid for lang tid å gå ut av tunnelen for å spise. Det ble da satt opp ei bu inne i fjellet hvor arbeiderne kunne tilbringe pausene sine (nr. 6 M 82). De tok med mat på skiftet. Nede i tunnelen kokte de seg kaffe (nr. 3 M 83). Mellom formiddagsskiftet og ettermiddagsskiftet ble det servert middag i spisebrakka (nr. 4 M 77). Dette var et tilbud arbeiderne selv måtte betale for.

Annette Vasström hevder at lønnsarbeid blant underordnede ofte er basert på rutiner. Anleggskarene på Nedre Vinstra utførte et rutinepreget arbeid. Det foregikk ingen rotering av arbeiderne slik at de fikk varierte arbeidsoppgaver. Det vil si at de ble stående med det samme arbeidet dag ut og dag inn. Gunnar sto med kastelastemaskin i seks måneder uten avveksling, noe han opplevde som en belastning (nr. 3 M 83). For mye statisk bevegelse i arbeidet kan dessuten ha ført til at flere arbeidere pådro seg slitasjeskader og belastningsskader.

Anleggskarene brukte dongeridresser, gummistøvler og gummiregntøy. Verneutstyret var begrenset til hjelm. Det fantes verken hørselvern, støvmaske eller vernesko. Som belysning brukte arbeiderne karbidlykter som de holdt i hånden (nr. 4 M 77). Sikten var derfor dårlig. Disse eksemplene viser at arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra utsatte seg for både helsefare og risiko. Dette skal jeg komme tilbake til i kapittelet om anleggskarenes maskulinitet. Paul Willis og Annette Vasström har forsket på arbeiderkultur i forhold til erfaring og kyndighet. Anleggsarbeidet forutsatte at arbeiderne tilegnet seg bestemte kunnskaper og ferdigheter. Det krevde et solid håndlag samt en unik kjennskap til fjellet og hvordan det best kunne håndteres og sikres. I starten av anleggsperioden, da redskapene fremdeles var enkle, måtte det meste av arbeidet utføres for hånd. Gunnar framhevet mangelen på utstyr, spesielt bormaskiner (nr. 3 M 83). Karl beskrev situasjonen slik: ”Det va pinadø itte så my som en bulldoser. Oss bygde brue, oss bygde væje og alt sammen. Det gjekk med spade og hakke. Så det va utført my arbei på fæm år” (nr. 8 M 91). Maskinene gjorde anleggsarbeidet mindre slitsomt (nr. 2 M 82). Ifølge Gunnar opparbeidet anleggskarene seg raskt erfaring da arbeidet ble mekanisert. Han understrekte imidlertid at man måtte læres opp, og at jobben var hard til tross for de nye hjelpemidlene (nr. 3 M 83). Maskinene krevde andre ferdigheter enn de tradisjonelle håndredskapene. Ifølge Johannes tok det tid å lære å håndtere det nye utstyret, og de som var vant med det gamle verktøyet kunne få problemer med å henge med (nr. 4 M 77). Disse opplysningene viser at anleggsarbeidet krevde både godt håndlag og en bestemt innsikt. De indikerer imidlertid at den eldre generasjonen anleggsfolk som arbeidet med hendene var i ferd med å bli erstattet av en ny generasjon unge anleggskarer som håndterte maskiner.

Fordi anleggskarene jobbet som lag, hadde de en gjensidig interesse av å utveksle kunnskap med hverandre. Jacob fortalte at han lærte mye av anleggsarbeidet av kollegene (nr. 6 M 82). Veteranene hadde mest erfaring og den beste kunnskapen om tradisjonell redskapsbruk. De kyndige anleggsarbeiderne sto derfor for opplæringen (nr. 4 M 77; nr. 5 M 85). Johannes hevdet at anleggskarene lærte å håndtere maskinene av basene som hadde tilsvarende erfaring fra andre anlegg (nr. 4 M 77). Likevel måtte anleggsarbeiderne tilegne seg en del innsikt og ferdigheter på egen hånd. Karl uttalte: ”Det [va] my du lerde de sjøl” (nr. 8 M 91). Håkon framhevet at: ”Du måtte stort sett lere de sjøl” (nr. 7 M 81). På bakgrunn av intervjuene jeg gjorde av tidligere anleggskarer, oppfatter jeg Vinstra-arbeiderne som stolte av å være egenlærte. Håkon og Karl hevdet dessuten at arbeidet de utførte var av høy kvalitet (nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). I likhet med de ukvalifiserte arbeiderne i Anette Vasströms studie hadde

anleggskarene på Nedre Vinstra imidlertid varierende håndlag. Dette kan ses i sammenheng med at mange av dem hadde begrenset erfaring i anleggsyrket. Håkon fortalte om en bas som begikk en feil som kunne ha fått alvorlige konsekvenser dersom ingen hadde grepet inn:

Hæin visste itte nol og sør, og itte visste'n någgå. Og hæin vart sett te bas. Døm kjende'n ikkje, folka. Og så va'n dåle te å sjå, låg der og sku tenne lunta. Te slutt kom det æin og greip'n e ræva. Døm såg det da, at det kvesa i luntun. Og da si'n det at, 'næmen fan' sa'n, 'e fekk o jo itte te å bræinne, sa'n. Døm trudde at o sku åvbræinne da. Hæin hadde skote ihæl se hæin, hadde itte æin fått tak ti jakka og dri'n onna. (nr. 7 M 81)

Denne beskrivelsen viser at ikke alle var like kompetente for arbeidsoppgavene de ble satt til å utføre, eller at de i for liten grad tok hensyn til sikkerheten. Deres feiltakelser kunne skape risikosituasjoner, og i verste fall føre til ulykker og skader eller dødsfall. Basens rolle som arbeidslagets leder og ansvarlig for sprengningsarbeidet innebar at arbeiderne måtte stole på at beslutningene han tok ivaretok deres sikkerhet på best mulig måte. Sitatet ovenfor viser imidlertid at ikke alle baser hadde innsikten som trengtes til å fylle ansvaret de hadde.

Anleggskarene fikk grunnlønn og dyrtidstillegg (nr. 7 M 81). De som arbeidet på verkstedet mottok timebetaling (nr. 5 M 85). Gunnar husket at timelønna ved anleggets oppstart var to kroner og tjuetre øre, men at det med akkordarbeidet var mulig å tjene omtrent det dobbelte (nr. 3 M 83). Både vegbyggerne og tunneldriverne arbeidet på akkord. Det vil si at deres lønn var bestemt av hvor effektivt de utførte arbeidet (nr. 4 M 77). Jo raskere arbeidet ble utført, desto større ble avkastningen (nr. 3 M 83). For tunnelarbeid ble akkordlønnen regnet ut etter antallet meter framdrift. Inntekten ble fastsatt på grunnlag av fellesakkord, det vil si det arbeidslaget presterte på hvert skift (nr. 4 M 77). Fortjenesten ble da delt likt mellom arbeiderne (nr. 7 M 81). Anleggskarene fikk utbetalt tillegg for kveldsarbeid og helgedager. Dersom de ikke ble enige med firmaet om akkorden, var alternativet timelønn, kalt ”dagsing”. Utbyttet av dette timelønnsarbeidet var betydelig dårligere enn for akkordarbeid. Anleggskarene betalte selv for ammunisjon og eksplosiver som trengtes i tunneldrivingen (nr. 4 M 77). Tunnelarbeiderne aksepterte akkordbetalingen, som innebar at de kunne tjene godt på kort tid dersom fjellet var medgjørilig og de klarte å holde høy intensitet i arbeidet. Akkorden kunne imidlertid være en ulempe dersom fjellmassen var tung å håndtere slik at anleggskarene ikke maktet å opprettholde progresjonen i arbeidet.

5.3.3 Anleggsarbeidernes holdning til å arbeide

Minneoppgaveforfatteren født i 1892 skildrer anleggsarbeidere som ikke aksepterte unnaluring fra arbeidet. Håkon ga uttrykk for at folks arbeidsmoral var bedre ”den gangen” enn ”i dag” (nr. 7 M 81). Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra hadde ord på seg for å være pliktoppfyllende: Karl uttrykte at de var opptatt av å utføre arbeidet sitt (nr. 8 M 91). Karl mente at få skiftet arbeidet (nr. 8 M 91). Håkon fortalte at anleggskarene dro på jobb selv om de var dårlige: ”Dæin gongen va det itte så populært å vera sjuk. En arbeidde my om en va sjuk” (nr. 7 M 81). Disse utsagnene kan tolkes som uttrykk for at anleggsarbeiderne var positive til å arbeide, og at terskelen for å skulke var høy. Unnaluring var et brudd på deres prinsipper. Anleggskarenes arbeidsvilje kan tolkes som et uttrykk for at de tilskrev arbeidet en egenverdi. Men man må også ta i betraktning de begrensede velferdsgodene disse anleggsarbeiderne hadde krav på. Var de borte fra arbeidet, ville de forlise inntekt. Dette kan ha motivert anleggskarene til å stille opp på arbeidet så lenge de var i stand til å utføre det.

Jakob tenkte på at anleggsarbeidet han var med på å utføre hadde betydning for utbyggingen av elektrisiteten i Norge (nr. 6 M 82). Ifølge Ingvald og Håkon reflekterte anleggsarbeiderne imidlertid lite over at de bidro i denne utviklingen (nr. 1 M 80; nr. 7 M 81). Håkon uttalte at: ”Det e klart at oss va med og bygde landet når det gjeill kraft. Oss va fyrigongsmenneskje tå di”. Han vedgikk imidlertid at ”desse tankeinn der kjem mær ette at du e gammål” (nr. 7 M 81). Disse utsagnene kan tolkes som uttrykk for at arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra i mindre grad var engasjerte i anleggsfagets betydning for samfunnsutviklingen i landet etter andre verdenskrig. Likevel var de stolte over å være anleggsfolk. I likhet med arbeiderne i Paul Willis’ studie kan anleggskarene på Nedre Vinstra sin vektlegging av dyktighet i utføringen av arbeidet og deres arbeidsmoral tolkes som uttrykk for yrkesstolthet.

Sammenliknet med arbeiderne i Thomas Højrup’s studie, virker det som om anleggskarene på Nedre Vinstra la varierende vekt på fritid. Ifølge Håkon arbeidet tunneldriverne vanligvis ikke overtid (nr. 7 M 81). Jakob jobbet sjelden mer enn de ordinære skiftene, med unntak av når han utførte sikringsarbeid (nr. 6 M 82). Johannes fortalte at arbeiderne som hadde ettermiddagsskift på lørdagene, påtok seg et ekstra skift natt til søndag for å sørge for sikring av fjellet, såkalt ”rensk” (nr. 4 M 77). Dersom en kollega var fraværende og arbeidslaget manglet en person, kunne man påta seg et ekstra skift (nr. 4 M 77). Flere av informantene arbeidet mer enn et skift i døgnet. Gunnar hadde ofte flere enn 60 arbeidstimer på ei uke (nr. 3

M 83). Johannes kunne arbeide opptil 192 timer i løpet av en måned (nr. 4 M 77). Ifølge Håkon var det først og fremst anleggsarbeidere med repareringsoppdrag som ble tilkalt etter ordinær arbeidstid (nr. 7 M 81). Reparatøren Karl var vant med overtid: ”Om en satt på brakka, og det kom beskjed om at e maskin va kjørd i stykker... Du måtte ut om det va natt eill dag for å få det e orden. Om du va reparatør og sku hæille drifta ved like, så va du nødt” (nr. 8 M 91). Også Laurits, som arbeidet på et av anleggets verksteder, hadde mye overtid (nr. 5 M 85). Torkjell opplevde at firmaet forventet at han tok på seg ekstra arbeid (nr. 10 M 75). Men fordi anleggsarbeiderne ble spurt om å overtid, ville ikke Karl kalle det tvang (nr. 8 M 91). Flere av informantene aksepterte altså overtidsarbeid, men det gjaldt ikke alle.

5.3.4 Forfremmelser

Laurits og Jakob hevdet at anleggsarbeidernes mulighet for å stige i gradene var avhengig av deres ansiennitet (nr. 5 M 85; nr. 6 M 82). Hvert arbeidslag ble ledet av en bas. Han var gjerne valgt av anleggsarbeiderne, og var helst en eldre anleggskar som hadde lang erfaring med tunneldrift (nr. 6 M 82; nr. 8 M 91). Basen fordelte arbeidsoppgavene på hvert skift, og bestemte hvordan sprengningsarbeidet skulle gjennomføres. Han rapporterte også skriftlig til formannen om hvordan arbeidet hadde gått. Rapportene kunne handle om avsporinger, dårlig salve, ødelagt ventilasjon, samt ødelagte bormaskiner og lastemaskiner. Dessuten representerte basene anleggsarbeiderne i akkordforhandlingene med firmaet (nr. 4 M 77). Gunnar og Johannes hadde begge vært baser på anlegget Nedre Vinstra (nr. 3 M 83; nr. 4 M 77). Johannes ble forfremmet etter et år, da han hadde lært å anslå fjellsikkerheten (nr. 4 M 77). Formennene var ikke spesialister, men ble oppnevnt blant anleggskarene av ledelsen (nr. 8 M 91). Ifølge Johannes hadde de erfaring fra andre anlegg og god kunnskap om anleggsmaskiner. Formannen var bindeleddet mellom arbeiderne og ledelsen. Han organiserte og tilrettela for driften, og bestilte varer fra lageret. Formennene foretok hver uke målinger av tunnelforlengelsen. De hadde oppsyn med at arbeiderne møtte opp på skiftene, behandlet rapporter fra basene, og tok imot arbeidernes timelister (nr. 4 M 77). Ifølge Torkjell måtte formennene ha administrative evner. De skulle også kunne håndtere ulike typer arbeidere, prate med dem og si dem et alvorsord om de hadde gjort noe kritikkverdig (nr. 10 M 75). Stillingen som formann var en mulighet for arbeiderne til å avansere på yrkesstigen. En forfremmelse kunne imidlertid medføre problemer for deres forhold til de underordnede.

Ifølge Annette Vasström ønsker arbeidere en høyere stilling for å oppnå bedre lønn og større frihet. Men ikke alle anleggskarene på Nedre Vinstra som jeg intervjuet, opplevde forfremmelse som en fordel. Laurits nevnte bedre lønn som et gode ved avansement (nr. 5 M 85). Ifølge Torkjell var fordelene med å være formann at man fikk jobbe dagtid, og at man slapp å være så mye i tunnelen (nr. 10 M 75). Håkon betraktet imidlertid formannsstillingen som en ulempe: ”E, for min del, såg itte någgå nytte tådi [...]. Lønna vart dårlegare, og så fekk du my mær kjeft”. Håkon hevdet dessuten at formennene arbeidet mer og hadde mindre frihet enn de underordnede arbeiderne (nr. 7 M 81). Han kan ha ment at en anleggsskar som arbeidet på akkord hadde mulighet til å oppnå bedre lønn enn en formann. Det Håkon omtaler som formennenes begrensede frihet, kan tolkes som at deres relasjon til ledelsen var tettere og mer forpliktende enn de underordnede anleggsarbeidernes forhold til firmaet. Formennene kunne dessuten gjøre seg upopulære blant de underordnede anleggskarene fordi de stakk seg fram. Dette skal jeg komme nærmere inn på i drøftingen av anleggsarbeidernes solidaritet.

5.3.5 Fritid på anlegget

Gunnars erfaring var at anleggskarenes tilværelse på arbeidsplassen først og fremst handlet om arbeid og søvn. Selv bodde han på anleggsbrakkene på hverdagene, og reiste hjem i helgene (nr. 3 M 83). De som hadde større avstand til hjemstedet, måtte bo på anlegget over lengre perioder om gangen. Håkon beskrev og begrunnet brakkelivet på følgende måte:

Det va mange som bodde i brakkun sjøl om døm va frå bygd. Det va itte no pendling dæin gongen. Da måtte’n bo i bygd, og nokså nere au. Det va itte någgå å kammå hæmat åt. Langt å gå. I de ti’n som e [...] starta, va det slik at om en ræste på anlægg, så va’n borte frå jul te påske. (nr. 7 M 81)

Dette sitatet illustrerer at flere anleggsskarer bodde på anlegget i brakke, selv de som kom fra Nord-Fron. Ifølge Karl lå arbeiderne på innslag en og tre på brakke hele anleggsperioden (nr. 8 M 91). Få av anleggskarene eide egen bil, og kollektivtilbudet på bygda var begrenset. Arbeiderne måtte derfor bruke sykkel eller ta beina fatt når de skulle komme seg til og fra anlegget. Med andre ord var det for de fleste av anleggskarene vanskelig å forlate arbeidsplassen mellom skiftene, slik at de også måtte tilbringe fritida der.

Svend Aage Andersen har forsket på arbeiderkulturens sosiale aspekt. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra fungerte som et fellesskap både i arbeidet og i fritida, på og utenfor arbeidsplassen. I brakkene møttes de for å drikke, røyke, prate, samt fortelle og høre historier (nr. 10 M 75). Håkon uttrykte: ”Fritida, det vart nå mesteparten å sitja og drikke kaffe og

spelle kort” (nr. 7 M 81). Ifølge Thorleif Hoff var anleggsfolk begeistret for poker. Gunnar fortalte: ”Det va my kortspell. Oss spelte poker. Oss spelte om pæng, væt du. Det va et hardt spell. En kunne tape mye. En kunne tape alt en tente. Og det va enkelte som gjol det.” (nr. 3 M 83). Gunnar fortalte at brakka ble brukt til lek. En av formennene var med på moroa: ”Det kunne byne ved bordet at en skvetta en vannkopp eller noe slikt i fleisen på’n. Og da starta det opp, slik at vi vart gjennombløte hæle gjengen” (nr. 3 M 83). Jakob bodde på arbeidsplassen i helgene, og festet sammen med kollegene i brakka eller på forsamlingslokalene (nr. 6 M 82). Festene foregikk i Ruste (nr. 5 M 85), på Vinstra, på Harpefoss, i Skåbu og i Kvam (nr. 7 M 81). På anlegget ble det avholdt en fotballkamp mellom arbeiderne på Nedre Vinstra og Hallingdal (nr. 6 M 82; nr. 7 M 81). Dessuten arrangerte firmaet skirenn (nr. 3 M 83; nr. 5 M 85; nr. 7 M 81). Disse eksemplene viser at anleggsarbeidernes kultur også var preget av deres brakketilværelse, deres fritidsaktiviteter og deres sosiale forhold til hverandre.

Hvordan disponerte anleggsarbeidene inntekten sin? Ingvald hevdet at flere av anleggskarene var løsslupne med pengene sine (nr. 1 M 80). Dette bekreftes delvis av anleggsarbeiderne jeg intervjuet. Gunnar skildrer anleggskarenes pengeforvaltning på følgende måte: ”Det va enkelte som spara og va så forsiktige at dem ikke hadde råd til å kjøpe se såpe. Og andre brukte alt dem tente og mær enn det. Dem lånte tå andre” (nr. 3 M 83). Johannes’ oppfatning var at anleggskarene tenkte lite på å opparbeide seg et økonomisk grunnlag (nr. 4 M 77). Til tross for at enkelte av anleggsarbeiderne tapte mye penger på pokerspill, mente Gunnar at de stort sett var ”nøkterne” folk som var opptatt av å øke velferden (nr. 3 M 83). Anleggskarene hadde med andre ord ulike holdninger til penger, og forvaltet dem forskjellig. Deres livssituasjon kan ha påvirket deres pengedisposisjoner. De som var enslige uten økonomiske forpliktelser overfor andre enn seg selv, kan ha vært mindre forsiktige med måten de brukte pengene sine enn dem som hadde ansvar for å forsørge en hel familie.

5.3.6 Betegnelser, oppnavn og personligheter

Ifølge minneoppgaveforfatteren født i 1892, Finn Kvigan og Rolf Thomessen brukte anleggsarbeidere ”rallar” og ”slusk” som positive titler på hverandre. Anleggsarbeiderne beskrevet i *Renhårig slusk* omtalte ikke hverandre som ”rallare”. Karls utsagn at anleggskarene på Nedre Vinstra ikke identifiserte seg med ”rallarne” viser at dette også var tilfelle for arbeidergruppa jeg har studert. I artikkelen i Arbeidsmanden og i Øyvind Steens bok kommer det fram at ”slusk” opprinnelig var en negativ betegnelse som ble tilskrevet

anleggsfolk, men som de selv tok i bruk og bar med verdighet. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra ble omtalt med titler av sine omgivelser. Dessuten tildelte de hverandre økenavn. Ifølge Karl var ”slusk” en fellesnevner på anleggskarene (nr. 8 M 91). Anton hevdet at dette økenavnet ble brukt av bygdefolk på anleggsfolket. Selv kalte han dem ikke ”slusk” fordi han anså dem som ”alminnelige” folk (nr. 2 M 82). Dette utsagnet kan tolkes som at han betraktet denne betegnelsen som negativt ladet. I likhet med anleggsfolket i Edvard Bulls bok benyttet imidlertid arbeiderne på anlegget i Fron ordet ”slusk” som en hederstittel på hverandre: Karl beskrev sluskenavnet som en god og flott betegnelse, og knyttet det til anleggsarbeidernes ærlighet (nr. 8 M 91). Ifølge Bull betydde også ”bus” hederlig. Jakob hevdet imidlertid at ”bus” ble anvendt om ”lassiser”, hvilket kan forstås som landstrykere. Jakob mintes at to menn av denne typen fikk seg arbeid på anlegget Nedre Vinstra, og kalte arbeidsplassen det siste busanlegget i landet (nr. 6 M 82). Disse beskrivelsene antyder at rallarbegrepet ikke ble brukt blant anleggsfolk i vannkraftbransjen, men at de omtalte seg som ”slusk”. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra distanserte seg også fra ”busen”. Denne gruppen kan forstås som ufaglærte anleggskarer som kunne være hjemløse, omvandrende løsarbeidere.

Flere av arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra hadde tilnavn. Blant disse var ”Røroskallen” og ”Oslonisse” (nr. 4 M 77). Håkon fortalte om friskusen ”Rjukansvarten” og ”Originalen” som var en ”harding” (nr. 7 M 81). At han ble betraktet som original av de andre arbeiderne, kan ha betydd at han skilte seg ut som annerledes på grunn av sin væremåte. Betegnelsen harding kan tolkes som et synonym til barsking i betydningen en som tåler, og utsetter seg for, smerte. Laurits fortalte om ”Bossen” som ble oppfattet som en spesiell type (nr. 5 M 85). Disse tilnavnene kan oppgi hvor anleggsarbeiderne hadde sitt geografiske opphav eller stedet de hadde arbeidet tidligere. De kan også ha vært betegnelser på anleggskarenes personlige trekk. At man fikk et klengenavn kan ha vært en bekreftelse på at man var tatt opp i arbeiderfellesskapet på anlegget. Nomenene kan forstås som uttrykk for arbeidernes vennskap og maskulinitet, som vil bli drøftet i de to neste kapitlene i denne oppgaven. Laurits og Karl avviste imidlertid at bruken av tilnavn var utbredt på arbeidsplassen (nr. 5 M 85; nr. 8 M 91). Gunnar understrekte at han ikke ønsket å snakke om nomenene som anleggskarene omtalte hverandre med (nr. 3 M 83). En årsak til at han unnlot å omtale appellativene, kan være at anleggsarbeiderne bruke dem til å mobbe hverandre. Noen av betegnelsene kan ha blitt benyttet til å henge ut dem som ikke oppfylte arbeiderfellesskapets normer.

5.3.7 Den komplekse anleggsarbeiderkulturen

Ifølge Svend Aage Andersen er arbeiderkultur mangfoldig. Han hevder at den er skapt, og påvirket, av andre kulturer, og at den må studeres både i forhold til arbeiderklassen og til samfunnet som helhet. Vinstra-arbeidernes kultur var en del av norsk anleggsarbeiderkultur, en delkultur innen norsk arbeiderkultur. Deres kulturelle trekk var påvirket av anleggsfolket som bygde jernbanen samt 1800-tallets og 1900-tallets bygdefolk. Selv om anleggskarene på Nedre Vinstra ikke identifiserte seg med rallarne, kan deres kultur ses som en utvikling av den jernbanebyggerne skapte og som ble videreført i anleggsbransjen. Fordi mange av arbeiderne på denne arbeidsplassen i Fron kom fra landets distrikter, kan man gå ut fra at de hadde kulturelle fellestrekk med gårdsarbeidere, småbrukere, husmenn, fiskere og bønder. Frøningene blant anleggsarbeiderne brakte med seg kulturelementer fra bygdemiljøet de kom fra til anlegget. De tilreisende anleggskarene var fra ulike sosiale miljø, og hadde varierende kulturell bakgrunn. Disse arbeiderne var fra forskjellige kanter av landet – noen av dem var bygdefolk uten anleggserfaring, andre kom fra arbeiderfamilier og kunne være anleggsveteraner. Sammensetningen av anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra viser at de utvekslet kulturelementer med flere samfunnsgrupper. Disse anleggskarenes kultur kan derfor ses som et produkt av et samspill mellom anleggsarbeiderkulturen og andre kulturelle trekk som den enkelte brakte med seg inn i arbeiderfellesskapet på anlegget. Vinstra-arbeidernes kulturelle utvekslinger med hverandre viser at deres kultur var sammensatt og variert.

5.3.8 "Vi" og "de": Arbeiderfellesskapet og ledelsen

Riitta Lähdevirta hevder at identitet er framstilt av tanker om likhet. Vi har sett at arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra utviklet en identitet basert på en idé om at de utgjorde et fellesskap, et "vi" (nr. 8 M 91). Kollektivets omfang var avhengig av om anleggskarene følte tilhørighet til sine kolleger på arbeidsplassen i Fron, eller om de også identifiserte seg med andre arbeidere i anleggsbransjen. Anleggskarene hadde kriterier for hvem som var en av "oss", hvem som kunne godkjennes som et medlem av deres fellesskap. Stuart Hall, Billy Ehn og Orvar Löfgren viser hvordan et fellesskap kan etableres ved at dets medlemmer kontrasterer seg mot noen de oppfatter som annerledes. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra skapte sin identitet ved å understreke forskjeller mellom seg selv og "de andre", det vil si dem de ikke identifiserte seg med. Ifølge Ingvald og Gunnar aksepterte de underordnede anleggsarbeiderne ikke folk som ville være finere eller bedre enn dem (nr. 1 M 80; nr. 3 M 83). Håkon hevdet at

anleggskarene ikke godtok personer som framhevet seg (nr. 7 M 81). Også anleggsarbeiderne selv ble vurdert etter disse kriteriene. Torkjell uttrykte: ”Hvis det va nån som prøvde å jekke se, så tru e itte at det vart godti” (nr. 10 M 75). Særlig satte arbeiderfellesskapet strenge krav til formennes adferd overfor de underordnede arbeiderne. Ved å la seg forfremme valgte man å heve seg over kollegene sine. Jakob ga uttrykk for at han ikke identifiserte seg med busen fordi han forbandt dem med hjemløse og omflakkende arbeidere (nr. 6 M 82). Gunnar ga dessuten uttrykk for at han mislikte at eldre anleggsarbeidere fikk bli på anlegget som brakkegutter. Han mente at de tjente bedre enn de fortjente i forhold til de øvrige anleggskarene (nr. 3 M 83). Disse utsagnene er uttrykk for at formenn, ”busen” og enkelte eldre anleggskarer kan ha blitt holdt utenfor arbeiderfellesskapet. Arbeiderfellesskapet utviklet en konformitetsnorm, en type jantelov, som anleggskarene måtte følge. Hensikten kan ha vært å ivareta anleggsarbeidernes likhet for å beskytte fellesskapet og samholdet dem imellom. Dette skal jeg komme tilbake til i kapittelet om anleggsarbeidernes solidaritet.

Arbeiderfellesskapet på anlegget Nedre Vinstra opplevde sin arbeidsgiver, firmaet Høyer-Ellefsen, som ”den andre”. Dette kan knyttes til anleggskarenes rolle som underordnede på arbeidsplassen. Man bør dessuten ta i betraktning at det på anlegget var fysisk avstand mellom arbeiderne og ledelsens representanter. Mens de fleste av anleggskarene bodde i brakker på anlegget, bygde ingeniørene seg privathus i bygda (nr. 3 M 83; nr. 8 M 91). Anleggsarbeiderne hadde derfor liten kontakt med dem utenom arbeidstida. Mellom anleggskarene og ingeniørene var det dessuten et kulturelt skille. Mens de fleste av anleggsarbeiderne var uskolerte småkårsfolk, var ingeniørene representanter for en akademisk elite. Anleggskarene reiste med tog og buss eller brukte sykkel og gikk til og fra arbeidsplassen (nr. 8 M 91). Ingeniørene hadde egne biler med privatsjåfører (nr. 5 M 85). Disse eksemplene viser klasseforskjellene mellom anleggsarbeiderne og ledelsen.

Det virker som om arbeiderne var positivt innstilte til ingeniørene på anlegget. Karl beskrev sin relasjon til dem på følgende måte: ”Va det någgå gale, så sång døm ut. Og du kunn gjera det du au, uta å få nån strek i regninga. E diskuterte me insjinøre. Det gjol ingen ting, når du gjol det på’n orntle måte”. Karl oppfattet ingeniørene som greie og omgjengelige, og beskrev sitt forhold til dem som godt (nr. 8 M 91). Dette kan tolkes som at anleggsarbeiderne respekterte ingeniørene som var ”reale” i likhet med dem selv. Karl mente at hans gode tone med ingeniørene førte til at han i ettertid lett fikk seg arbeid på andre anlegg: ”Når du kjende

forholdæin, kjende insjinøræinn, ledelsen i firma kjende de. Fårmæinn på verkste bortover. Hvis døm kjende de, så va det ja med en gong” (nr. 8 M 91). Dette utsagnet gir uttrykk for at arbeiderne og ingeniørene hadde tillit til hverandre. Dette var betinget av at ingeniørene forholdt seg til anleggskarene på deres premisser, som deres likemenn.

5.3.9 Anleggsarbeidernes forhold til bygdefolket i Fron

Anne Eriksen og Torunn Selberg har forsket på tilskrevet identitet som en kontrast til egenopplevd identitet. Arbeiderne i R. W. Connells studie ble sett ned på av omverdenen. Minneoppgaveforfatterne født i 1902 og 1911 skildrer hvordan bygdefolks negative holdning til anleggsfolk kunne komme til uttrykk. Håkon hevdet at anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra ble mistenkeliggjort av frøningene før anleggsvirksomheten startet opp: ”Da trudde døm at det kom nån stygge odyr, berre fyll og spetakkel. Så folk va nesten ræidde for at det sku kamma anlægg åt bygdn” (nr. 7 M 81). Frøningenes skepsis til anleggsfolk kan forstås på flere måter. For det første representerte de et nytt kulturelt innslag i Gudbrandsdalen. Ifølge Håkon hadde anleggsfolk dessuten et negativt omdømme: ”For det va my rart inna anlægg”. Han knyttet dette til de harde tidene da svenskene bygde statsbanen (nr. 7 M 81). Dette kan være et uttrykk for at anleggsarbeiderne ble sammenliknet med rallarne og deres levemåte og adferd. Anleggskarene som kom til Vinstra har derfor trolig virket fremmede og skremmende på mange bygdefolk i Fron. Karl begrunnet denne mistenksomheten med uvitenhet: ”[Det va] en del folk utaom som nesten itte ha sett e anlægg”. Og disse utenforstående trodde på ryktene om anleggsfolk. Dessuten var anleggsarbeidernes inntekt bedre enn fortjenesten til mange frøninger som ikke arbeidet på anlegget (nr. 8 M 91). Karls kone hevdet at bygdefolket ikke tålte at anleggsarbeiderne tjente så godt. En gang fikk hun kommentaren: ”Du kæinn kjøpe det, *du* som ha mæinn på anlæggje” (nr. 9 K 85). Denne bemerkningen kan ses som et uttrykk for bygdefolkets misunnelse. Ifølge Ingvald la bygdas innbyggere dessuten merke til anleggsarbeidernes pengebruk (nr. 1 M 80). Anleggskarenes sløsing kan ha representert et brudd med bygdefolkets nøysomhetsideal, og bidratt til å gjøre frøningene kritiske til dem.

I likhet med forholdene beskrevet i Hallvard Holens artikkel, lå brakkene tilknyttet anlegget Nedre Vinstra et stykke unna bygdefolkets boliger. Avstanden fra innslag fem til Vinstra var omkring seks kilometer (nr. 6 M 82). Arbeiderne som bodde på anlegget var derfor isolert fra dagliglivet i bygda. Særlig de tilreisende som ikke hadde familie i Fron, hadde liten kontakt med bygdefolket i distriktet. Deres avstand til de fastboende kan ha ført til at bygdefolket

oppretholdt en forestilling om dem som annerledes. Karl opplevde at anleggsarbeiderne ble stigmatisert, sjikanert, uthengt og fortalt hvor dårlige de var. Han kommenterte folkesnakket og ryktene om anleggskarenes alkoholmisbruk: ”Det va anlæggsfolk som gjol det, og derfor sku døm svertes” (nr. 8 M 91). Dette viser at de fastboende frøningene hadde fordommer overfor anleggsfolk, og at anleggsarbeiderne følte seg urettferdig behandlet av bygdefolket. Eksempelene viser at det forelå et motsetningsforhold mellom anleggsarbeiderne og de fastboende i Fronsbygdene. Karl var irritert over det han opplevde som en uthenging av anleggsarbeiderne som gruppe, og mente at bare anleggskarene selv hadde en god oppfatning av dem (nr. 8 M 91). R. W. Connell hevder at arbeidere bruker sine positive egenskaper som en motvekt til omgivelsenes nedsettende syn på dem. Anleggskarene på Nedre Vinstra kan ha brukt arbeiderfellesskapets verdier til å veie opp for omgivelsenes fordommer og negative karakteristikk av dem. Slik har de kunnet bygge opp sin selvtillit overfor omgivelsene.

Ingvald opplevde derimot at de fastboende i Fronsbygdene gjorde liten motstand mot anleggsfolk på Nedre Vinstra (nr. 1 M 80). Ifølge Anton og Laurits kom anleggsarbeiderne og bygdefolket for det meste bra overens (nr. 2 M 82; nr. 5 M 85). Torkjells oppfatning var at anleggskarene ble godt mottatt av bygdas innbyggere (nr. 10 M 75). Håkon ga uttrykk for det samme: ”Når anlægge va i gang, va det meget fine forhold millom bygdafolk og anlæggsfolk” (nr. 7 M 81). Laurits mente at dette nok kan ses i sammenheng med at mange av anleggskarene selv var fra Fron (nr. 5 M 85). Jakob påsto dessuten at frøningene ikke betraktet anleggsarbeidere som var fra distriktet som anleggsfolk (nr. 6 M 82). Hvor anleggskarene kom fra i landet har med andre ord hatt betydning for hvordan de ble mottatt av bygdefolket i Fron. Men anleggsarbeiderne må også ha framstått som bedre enn sitt rykte, for: ”Oss fekk da kvinnfolket au” (nr. 7 M 81). Selv de tilreisende anleggsarbeiderne ble etter hvert aksepterte som ektemenn for bygdejentene i Fron (nr. 1 M 80). En grunn til det kan være at anleggskarene skikket seg bedre enn bygdefolket hadde forutsett. Dessuten bidro den gode lønna i anleggsbransjen til at de ble oppfattet som attraktive ektefeller.

5.4 Solidaritet

Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra praktiserte to typer solidaritet. Den ene varianten var institusjonell, og handlet om anleggsarbeidernes tilslutning til fagforeningen på

arbeidsplassen og til den nasjonale fagorganisasjonen. Denne solidariteten bygde på den enkeltes støtte til fellesskapets krav overfor arbeidsgiveren i forbindelse med arbeidsforhold. Den andre solidaritetsvarianten var uoffisiell og basert på anleggskarenes samhörighet, samhold og forbrödring. Det innebar at anleggsarbeidernes hjalp sine kolleger. Solidaritet var en viktig del av anleggsarbeidernes kultur. Den kom til uttrykk i deres tilværelse på anlegget, både i arbeidssituasjonen og i fritida. Jeg spurte informantene om anleggskarenes relasjon til overordnede samt forholdet og samholdet dem i mellom. I dette kapittelet skal jeg presentere og dröfte svarene jeg fikk på mine spørsmål om anleggsarbeidernes solidaritet.

5.4.1 Uoffisiell solidaritet

Sven-Eric Liedman kaller solidaritet en forestilling om et fellesskap. Han hevder at den utvikles spontant, og at den bidrar til å opprettholde samholdet blant medlemmene i ei yrkesgruppe. Sverre Lysgaard hevder at arbeiderens alder, sivilstand og tilknytning til lokalmiljøet påvirker hans støtte til kollektivet. I likhet med arbeiderne i Lysgaards undersökelse fölte anleggskarene på Nedre Vinstra tilknytning til sine kolleger på arbeidsplassen. Karl understrekte at anleggsarbeiderne ble ”sammensveiset” (nr. 8 M 91). Flere forhold kan ha hatt betydning for at anleggskarene etablerte et sterkt kameratskap. Veteranene som fra før hadde arbeidet og levd sammen på ulike anlegg over flere år, kan ha utviklet et solidarisk kollektiv som de videreförte på arbeidsplassen i Nord-Fron. I likhet med arbeiderne i Lysgaards undersökelse hadde anleggskarene på Nedre Vinstra dessuten flere fellestrekk som kan ha fått dem til å identifisere seg med hverandre. Mange av anleggsarbeiderne var ugifte. De fleste av anleggskarene var underordnede, de utförte samme type arbeid og hadde noenlunde lik arbeidstid. Dessuten kledde seg likt med kjeledresser og vide hatter. Dessuten var anleggskarene underlagt samme bestemmelser ved ulykker, sykdom og pensjon. Karl uttrykte st anleggsarbeidere hadde det meste felles (nr. 8 M 91). Disse eksemplene viser at anleggskarene hadde flere likhetstrekk. Disse kan ha fått dem til å identifisere seg med hverandre og påvirket dem til å utvikle samhörighet og samhold. Dessuten kan de mange fröningene som arbeidet på anlegget ha fölt sterk tilknytning til kollegene på denne arbeidsplassen fordi de kom fra samme distrikt. Anleggsarbeiderne tilbrakte også mye tid sammen - både i arbeidet og i fritida. Gjennom sin sosiale kontakt med hverandre dannet de grupper. Det enkelte arbeidslag var en slik sosial enhet. Kollegene i denne gruppa var avhengige av hverandre for å kunne utföre arbeidet. Fritida tilbrakte de sammen på brakka hvor de tok del i felles aktiviteter. Anleggskarene som

både arbeidet og bodde sammen, kan ha følt en ekstra sterk tilhørighet til hverandre. Laurits hevdet at grupperinger sannsynligvis forekom på anlegget, men at de var få (nr. 5 M 85). Jakob og Håkon påsto at slike ikke fantes i det hele tatt (nr. 6 M 82; nr. 7 M 81). Disse utsagnene kan være uttrykk for at arbeiderfellesskapet lyktes med å inkludere de fleste av anleggskarene. Dessuten delte anleggsarbeiderne oppfatninger og holdninger. De hadde samme interesser, og forsto hverandres situasjon. Dette kan ha bidratt til at anleggskarene, til tross for deres ulike geografiske og sosiale bakgrunn, alder, sivilstatus og arbeidserfaring, identifiserte seg med hverandre. Deres fellestrekk, sosiale kontakt med hverandre samt deres felles normer og verdier kan ha lagt grunnlaget for deres samhörighet og samhold.

Sven-Eric Liedman hevder at etikk kan være et utgangspunkt for solidaritet. I likhet med anleggsarbeiderne i Thorleif Hoffs og Osvald Medhus' artikler viste anleggskarene på Nedre Vinstra også empati og samhold med kollegene sine. Deres etikk kan knyttes til deres normer for riktige handlinger. Dette kommer blant annet til uttrykk i Karls betegnelse av at kollegene på anlegget var "førsteklasses folk" (nr. 8 M 91). Gunnar oppfattet anleggskarenes samarbeid og samhold som godt, og hevdet at de var hensynsfulle overfor hverandre (nr. 3 M 83). Karl hevdet at de fleste av anleggsarbeiderne var "solide" folk (nr. 8 M 91). Håkon påsto at anleggskarenes solidaritet var "gjennomsyret" av ærlighet (nr. 7 M 81). Karl uttrykte: "Ælegar folk e vanskele å treffe" (nr. 8 M 91). Håkon og Karl knyttet anleggsarbeidernes pålitelighet til deres respekt for andres penger. De som lånte, var nøye med å betale tilbake: "For eksempel en mæinn som va i knipa for en hondrelapp eller en femtilapp: 'Kæinn du låne me det te da og da?' En taft e itte eitt øre. Og itte tjuveri tå *no* slag" (nr. 8 M 91). Håkon understrekte at: "Om du la frå de pængboka i brakkun, va det ingen som tok ho. Pæng va freda for oss" (nr. 7 M 81). Karl hadde samme erfaring: "E ha pængpongen på me når e kom på arbei om søndagskvæilln. Og da sløngte e'n oftast onde hugguputa innpå rummet. Døra va ælder lest. Og der [bodde] tretti, førti mæinn. E mista itte fem øro!" (nr. 8 M 91). Anleggsarbeidernes solidaritet bygde også på deres vilje til å hjelpe kollegene. Ifølge Håkon var det en selvfølge at de stilte opp for hverandre (nr. 7 M 81). Anleggskarenes solidaritet kom dessuten til uttrykk i at de opponerte mot stigmatiseringen som omgivelsene utsatte dem for. Karl tok anleggsarbeiderne i forsvar mot ryktene om deres alkoholmisbruk: "Det va itte my fyll på Nere Vingstra. Det va naugre få. Anlæggfolk e itte verre eill andre folk!" (nr. 8 M 91). Dette utsagnet kan ses som et uttrykk for hans empati og samhold med dem.

Firmaet tilbød anleggsarbeiderne sykemelding, men ikke forsikring (nr. 7 M 81). Ifølge Jakob, Håkon og Karl mottok anleggskarene dessuten lite sykepenger fra Trygdekassa (nr. 6 M 82; nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). Derfor utviklet de en praksis med å hjelpe hverandre økonomisk dersom de ble syke eller skadet seg i arbeidet. Denne sikkerhetsordningen var svært viktig for anleggsarbeiderne, siden de utførte et helsefarlig og risikofylt arbeid. Om en anleggskar ble sykemeldt over lengre tid, iverksatte kollegene pengeinnsamling for å hjelpe han (nr. 1 M 80; nr. 6 M 82; nr. 8 M 91). I brakkene ble det lagt ut lister der den enkelte kunne skrive navnet sitt og beløpet han ønsket å gi den syke (nr. 6 M 82; nr. 8 M 91). Om en anleggskar omkom, samlet kollegene inn penger til enka hans (nr. 4 M 77). Ifølge Karl og Jakob var disse innsamlingene et utbredt solidarisk tiltak på anlegget (nr. 6 M 82; nr. 8 M 91). Ingvald og Laurits brukte anleggsarbeidernes samhold som begrunnelse for at de hjalp hverandre økonomisk (nr. 1 M 80; nr. 5 M 85). Anleggskarenes pengebistand til kollegene sine kan forstås som et eksempel på deres sjenerøsitetssideal satt ut i praksis. Håkon hevdet at anleggsarbeiderne var snille og ”dumme” (nr. 7 M 81). Dette utsagnet kan tolkes som et uttrykk for at han oppfattet dem som selvoppofrende og gode.

Sven-Eric Liedman påpeker at solidaritet bygger på gjensidig avhengighet. Det økonomiske sikkerhetsnettet som arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra tilbød hverandre var også begrunnet med at de var avhengige av hverandres hjelp. Léon Bourgeois understreker at solidaritet forutsetter felles fordeler og forpliktelser. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra visste at kollegene ville tre hjelpende til dersom man skulle trenge det. Men for å ha rett til denne tryggheten, ble det forventet at man ga arbeidskameratene samme garanti. Michael Hechter mener at solidaritet innebærer både avhengighet, krav og kontroll. Ifølge Sverre Lysgaard er kollektivsystemet forpliktende. Han hevder at dets evne til å kontrollere arbeiderne er betinget av at de opplever seg som et ”vi”, og at de føler seg avhengige av fellesskapet. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra opplevde seg som et fellesskap, og sluttet seg til det og dets prinsipper. Som medlemmer av dette kollektivet hadde de rett til å stille krav til hverandre. På den måten førte anleggsarbeiderne kontroll med hverandres handlinger. Hechter hevder at solidariteten blir sterkere jo mer den enkelte yter til kollektivet. Dette sa gjaldt også arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra. Kollektivets eksistens var betinget av deres oppslutning om den, siden de utgjorde selve fellesskapet. Jeg ser en sammenheng mellom anleggsarbeidernes vekt på fellesskapet og deres sterke vilje til å hjelpe og støtte hverandre.

Ifølge Sverre Lysgaard er kollektivsystemet belønnende og straffende. For å belyse hvordan arbeiderfellesskapet på anlegget Nedre Vinstra belønnet og straffet anleggskarene, bruker jeg likhetsprinsippet som eksempel. Lysgaard har forsket på arbeiderkollektivets krav til likhet. Michael Hechter snakker om lik fordeling av goder som et solidaritetsprinsipp. Likhet var viktig for arbeiderfellesskapet på anlegget Nedre Vinstra. Hensikten med likhetsprinsippet var å sikre anleggskarene de samme fordelene, og kan tolkes som et tiltak for å forsvare arbeiderfellesskapet. Arbeiderne som handlet etter fellesskapets interesser, ble belønnet sosialt og økonomisk med kollegenes anerkjennelse, støtte og hjelp. Håkon uttalte at: ”Det va itte så gjevt å utmerke se” (nr. 7 M 81). Dette utsagnet kan tolkes som et uttrykk for at det å stikke seg fram blant de andre arbeiderne var betraktet som negativt, og formidler en forventning om likhet. Håkon antyder at denne holdningen var akseptert og fulgt av et flertall av anleggskarene. Men utsagnet signaliserer også at det handler om et forbud mot å framheve seg. Den som derimot brøt med de kollektive retningslinjene, risikerte kollektivets straff. Det vil si at han kunne bli fryst ut av fellesskapet med kollegene og miste retten til deres hjelp. Dette kommer blant annet til uttrykk i anleggskarenes negative holdning til dem som prøvde å heve seg over andre (nr. 1 M 80; nr. 3 M 83; nr. 7 M 81; nr. 10 M 75). De som ville stikke seg fram og være bedre enn sine arbeidskamerater, ble med andre ord ikke akseptert av arbeiderfellesskapet. Vedkommende ble stående alene uten mulighet til kollegenes støtte.

Sverre Lysgaard påstår at det er en sammenheng mellom arbeideres tidligere erfaringer med arbeidsforhold, deres kontakt med arbeidere på andre arbeidsplasser og deres oppslutning om kollektivet. Torkjell fortalte at hans solidaritet var begrenset til dem han arbeidet sammen med på anlegget Nedre Vinstra. Dette begrunnet han med sin unge alder (nr. 10 M 75). Torkjells beskrivelse kan tolkes som et uttrykk for at de unge og uerfarne frøningene blant arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra kan utviklet en stedbundet solidaritet, knyttet til kollegene på denne arbeidsplassen. Solidariteten har imidlertid sannsynligvis betydd mest for veteranene som hadde lengst erfaring fra anleggsbransjen. Disse hadde gjerne arbeidet sammen tidligere, og hadde hatt tid til å utvikle et fellesskap med hverandre. Dessuten kan de ha hatt erfaringer med dårlige forhold andre steder, noe som påvirket dem til å holde sammen. Torkjell mente at anleggskarene på arbeidsplassen Nedre Vinstra også hadde kontakt med arbeidere på andre anlegg i landet (nr. 10 M 75). Dette kan tolkes som at de, i likhet med arbeiderne i Lysgaards undersøkelse, opplevde seg som en del av et større nasjonalt bransjefellesskap og var solidariske med sine yrkesbrødre. Fordi anleggsperioden på Nedre

Vinstra var begrenset, var arbeidernes kameratskap der midlertidig. Etter at utbyggingen var fullført, kunne de imidlertid videreføre sitt vennskap på andre anlegg. Anleggskarenes relasjon til hverandre kan ha vært en årsak til at mange av dem fortsatte i yrket.

5.4.2 Institusjonell solidaritet

Solidariteten mellom arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra kan studeres i lys av krisetida i mellomkrigsårene som Berge Furre har forsket på. Dette kan knyttes til Michael Hechters perspektiv at personer utvikler solidaritet som en konsekvens av sine reaksjoner på omgivelsene. Både Sverre Lysgaards undersøkelse og Billy Ehns og Orvar Löfgrens forskning viser at arbeideres opplevelser i yrkeslivet styrker deres samhørighet og får dem til å distansere seg fra ledere. Disse perspektivene kan brukes som innfallsvinkler til de solidariske holdningene som sto så sterkt blant arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra. Flere av dem kan ha startet sin anleggskarriere på 1920- og 1930-tallet, og opplevd harde arbeids- og leveforhold, arbeidsledighet og økonomiske problemer¹⁰. Håkon viste til arbeidernes tøffe livsbetingelser under byggingen av jernbanen i Norge (nr. 7 M 81). Disse anleggskarene kan ha hatt erfaring med betydningen av å stå sammen, og lagt stor vekt på å være solidariske med hverandre. Denne solidariteten brakte veteranene med seg til anlegget Nedre Vinstra, hvor påvirket de andre arbeiderne til å forsvare arbeiderfellesskapet mot anleggsledelsen. Det kan dermed ha oppstått et motsetningsforhold og en distanse mellom anleggsfolket på den ene siden og firmaet og ledelsens representanter på den andre. Ingen av dem jeg intervjuet hadde imidlertid erfaring fra anleggsbransjen i mellomkrigstida, og kunne derfor ikke fortelle om arbeidsforholdene og arbeidersolidaritet på den tida. Karl framhevet i stedet minnet om hendelsene under andre verdenskrig som en viktig begrunnelse for å være solidarisk med kollegene (nr. 8 M 91). Også denne erfaringen virket altså samlende på anleggsarbeiderne.

Berge Furre påpeker at også etterkrigsårene var vanskelige for arbeidere i Norge. I lokalsamfunnet Vinstra var etterspørselen etter arbeid stor i årene etter andre verdenskrig (nr. 2 M 82). Her fantes få jobbmuligheter utenom oppdrag på gårdene (nr. 4 M 77). Denne situasjonen skapte et overskudd av arbeidskraft. David L. Colinson hevder at støtte til arbeiderfellesskapet i dets motstand mot arbeidsgiveren kan være personlig begrunnet. Også arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra kan ha hatt individuelle grunner for å forsvare seg mot

---

¹⁰ I 1916 var forholdene på arbeidsmarkedet dårlige. Fra 1920 til 1927 ble arbeidstakerne rammet av økonomisk krise. I 1931 var 40 prosent av de fagorganiserte arbeidsledige (Furre 2000 s.33-39).

firmaet. Mange frøninger ønsket ikke landbruksarbeid fordi det var dårlig lønnet og fordi de følte seg dårlig behandlet på gårdene. Håkon hadde følgende erfaringer: ”Fyste galn e va på, hadde e 75 øro dagen og fekk my stygg kjeft” (nr. 7 M 81). For forsørgere og dem som drev eget bruk, kan det ha vært vanskelig å forlate bygda for å arbeide. Andre kan ha vært knyttet til hjemdistriktet og ikke ønsket å reise ut for å jobbe andre steder. Disse frøningene kan ha følt seg avhengige av arbeidet på Vinstra-anlegget, og lagt vekt på å forsvare arbeiderfellesskapet mot ledelsen for å sikre arbeiderne der gode betingelser.

Sverre Lysgaard hevder at arbeideres klassebevissthet er en årsak til at de slutter opp om kollektivet. Mange av anleggskarene på Nedre Vinstra kom fra mindre bruk og eller fra arbeiderfamilier (nr. 4 M 77). Disse personene kan ha vokst opp, eller arbeidet, i miljøer der samhörighet og samhold var sentrale verdier. Dem jeg intervjuet ga imidlertid uttrykk for at også anleggskarer som hadde vokst opp på større gårder sluttet seg til arbeiderkollektivet og fulgte dets solidaritetsprinsipper (nr. 5 M 85; nr. 7 M 81). En mulig årsak til at de støttet fellesskapet med kollegene og var solidariske med dem, var at det ble forventet av dem. Disse arbeiderne kan dessuten ha sett betydningen av å ha et godt forhold til arbeidskameratene, og kan ha vært bevisste på fordelene som den institusjonelle solidariteten innebar.

Sverre Lysgaard hevder at konflikten mellom ansatte og ledelse kan ses i sammenheng med deres ulike roller på arbeidsplassen. Han viser hvordan underordnede arbeidere danner et kollektivsystem for å beskytte seg mot arbeidsgiveren, og presenterer en modell av forholdet mellom arbeiderkollektivet og det teknisk-økonomiske systemet. På anlegget Nedre Vinstra bygde forholdet mellom anleggskarene og ledelsens representanter på deres ulike funksjoner som underordnede arbeidstakere og overordnede arbeidsgivere. Dessuten forelå det en interessenmotsetning mellom arbeidsgiver og arbeidstakere. Mens firmaet ønsket å fullføre anleggsarbeidet på kortest mulig tid med lavest mulig kostnader, var anleggskarene opptatt av å tjene mest mulig på arbeidet de utførte. Anleggskarene kan ha ønsket større innflytelse og mer makt over sin egen arbeidssituasjon. Fordi anleggsarbeiderne enkeltvis manglet myndighet til å påvirke forholdene på arbeidsplassen, var de avhengige av kollektivets beskyttelse. Fellesskapet definerte hva som var problematisk i anleggskarenes forhold til firmaet, og bestemte hvilke krav som skulle stilles til ledelsen. Det bestemte hvordan anleggsarbeiderne skulle reagere overfor firmaet når deres interesser ble truet. Anleggskarene opplevde arbeiderfellesskapet som et bedre alternativ enn fordelene firmaet tilbød. Ved å

slutte seg til kollektivet og dets prinsipper, distanserte de seg fra ledelsen. I de neste avsnittene skal jeg gi eksempler på forhold som anleggskarene opplevde som problematiske, og belyse noen av tiltakene de iverksatte for å beskytte seg mot firmaet.

Arbeiderne var kritiske til arbeidsforholdene på anlegget og til noen av kravene som firmaet stilte til dem. Det oppsto konflikter mellom anleggskarene og ledelsen, blant annet om lønn, overtid, opplæring, variasjon i arbeidet og sikkerhetsforholdene på arbeidsplassen (nr. 7 M 81). Flere av anleggsarbeiderne kan ha opplevd akkorden som et press fordi deres effektivitet i utføringen av arbeidet var avgjørende for hva de oppnådde i lønn. I beregningen av akkorden ble det ikke tatt hensyn til at fjell kunne være vanskelig å håndtere og derfor krevde mer tid å bearbeide. Dersom berget var utfordrende, kunne det skje at anleggskarene ikke greide å holde akkorden fastsatt av firmaet, fikk de utbetalt mindre lønn for utført arbeid (nr. 7 M 81). Noen av anleggsarbeiderne reagerte dessuten på at arbeidsgiveren forventet at de arbeidet overtid (nr. 6 M 82; nr. 8 M 91). Gunnar hadde følgende erfaring med arbeidsforholdene på anlegget: ”Det med båråing [...]. E må sea det at oss hadde det veldi vanskele [...]. E væt e sto æitt og e hert år me lastemaskin. Vi ha itte anledning te å lere opp æin ny æin. Vi kunn itte bruke tid på det. Da måtte du berre fortsetja med det” (nr. 3 M 83). Gunnars utsagn kan tolkes som at ledelsen ikke prioriterte å få satt inn arbeidere i ulike arbeidsfunksjoner for å gjøre rotering mulig. Han kan også ha ment at akkordordningen påvirket anleggskarene til å unngå å bruke tid på å lære opp kolleger til å besørge flere arbeidsoppgaver. Dette førte til at de kan ha opplevd arbeidet de var satt til å utføre som ensformig og for monotont. For ensidig arbeidsbelastning kan dessuten ha gått ut over helsa til anleggsarbeiderne.

Johannes uttrykte misnøye med sikkerheten i utføringen av anleggsarbeidet (nr. 4 M 77). Håkon beskrev mangelen på vernetiltak: ”Det fæinst itte någgå sikkerhætsutstyr dæin gongen”. Hjelm va det. Oss fekk ”sov i ro” da. Oss trilla opp e kule med papir og stappa inni” (nr. 7 M 81). Flere anleggsarbeidere pådro seg hørselsskader (nr. 6 M 82; nr. 7 M 81). Jakob fortalte at mange av anleggskarene var plaget av smerter i hender og armer etter boremaskinenes risting (nr. 6 M 82). Noen av anleggsarbeiderne utviklet silikose (nr. 3 M 83; nr. 8 M 91). Flere av anleggskarene ble skadet eller drept av steinras (nr. 8 M 91). Gunnar skildret en hendelse som kunne ha kostet han livet, hadde han vært mindre heldig:

Lastemaskina [...] va veldig farle, for du kunn bli knust attåt fjellvegga. [...] Når du sku kaste oppi, så kasta du rett bak. Men når du fekk hælning [...], det va det som va så farle. For da kunn du kaste stæn over de sjøl. Så det va farle, altså. E hugse det at e heldt på og vart knust. (nr. 3 M 83)

Dette sitatet viser også at enkelte av redskapene som anleggsarbeiderne anvendte, kunne skape risikosituasjoner og resultere i alvorlige hendelser. Når ulykker inntraff, måtte man til Vinstra for å få tak i lege (nr. 7 M 81). Laurits fortalte om en gang det gikk galt:

E va neri kraftstasjon da det va skyteulykke der om kvelden ved midnattsleiti. Da vart e oppvekt og måtte ut og prøve å få tak i og få i gang sjuke bilen på Vinstra. Og den sto i kæild garasje. Så måtte oss tauge'n i gang. Og da oss hadde fått'n i gang, så måtte oss upp og vekke kjøpmæinn, så oss fekk tak i bensin. For da va'n tom for bensin au. Og så va det å koma seg bort i kraftstasjon att, der det hende detta der. Og da måtte'n sjølvsagt ha inn æilt, både korga og klædin, og få værnt det før en kunne legge noen pasjient i det. Og da e va fornøgd med di, og sjuke bilen va reist, det va itte e som kjørde'n, så måtte e vara med sjefa bordi der, åt Hondorp og varsle kjerringen og familien åt den som gikk med. (nr. 5 M 85)

Håkon mente at firmaet gjorde lite for å bedre sikkerheten (nr. 7 M 81). Etter at en lokfører ble påkjørt og omkom, ble det satt opp signallys. Men Johannes mente at dette tiltaket burde ha vært iverksatt tidligere. Han påsto dessuten at arbeiderne ikke visste om helserisikoen som anleggsarbeidet innebar (nr. 4 M 77). Dette kan forstås som at firmaet ikke hadde informert anleggskarene om de mulige skadevirkningene av arbeidsoppgavene de var satt til å utføre.

Håkon påpekte at avstanden mellom anlegget og arbeidernes hjemsted begrenset deres mulighet til å forlate anlegget i fritida. Han påsto at: "En hadde itte no fri den gongen. Mest va'n i brakka" (nr. 7 M 81). Dette kan tolkes som at arbeiderne opplevde at de ikke kom seg fra anlegget mellom skiftene, og at de i praksis måtte befinne seg der døgnet rundt. Dette kan ha fått dem til å føle seg ufrie. I kontrast til opplysningene i *Det gror i en rallars spor* mente Gunnar at arbeiderne hadde et dårlig sosialt tilbud på anlegget (nr. 3 M 83). På bakgrunn av dette kan man tolke at aktivitetene som firmaet tilbød anleggskarene ikke var tilgjengelige for alle eller uinteressante for enkelte. For noen av arbeiderne kan få fritidstilbud ha ført til dårlig trivsel og misnøye. Karl begrunnet arbeidernes situasjon med mangelen av lover som regulerte arbeidslivet da anlegget Nedre Vinstra ble bygget (nr. 8 M 91). Forholdene ovenfor kan ha ført til at anleggskarene utviklet et behov for å forsvare seg kollektivt mot firmaet.

I likhet med anleggskarene i Hallvard Holens artikkel virker likevel arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra å ha akseptert sin rolle på arbeidsplassen. De forsonte seg med brakkelivet: Karl syntes at brakkene var brukbare - trivelige, med tomannsrom, bad, spisesal og kjøkken. Han uttrykte at: "Det va svært slik" (nr. 8 M 91). Stort sett var anleggsarbeiderne fornøyd med arbeidsgiveren. Både Laurits, Jakob, Håkon og Karl påsto at anleggskarenes forhold til ledelsen var godt (nr. 5 M 85; nr. 6 M 82; nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). Torkjell hadde ikke noe å utsette på arbeidsopplæringen (nr. 10 M 75). Karl var tilfreds med arbeidstida. Mange av

anleggsarbeiderne aksepterte overtidarbeid (nr. 8 M 91). Laurits og Jakob la spesiell vekt på at de ble lønnet godt (nr. 5 M 85; nr. 6 M 82). Til tross for at verneutstyret var mangelfullt og dårlig, var Laurits og Håkon lite kritiske til firmaets ivaretaking av anleggsarbeidernes sikkerhet (nr. 5 M 85; nr. 7 M 81). Ifølge Anton, Laurits og Håkon gjorde ledelsen det den kunne for å unngå ulykker (nr. 2 M 82; nr. 5 M 85; nr. 7 M 81). Håkon hevdet at firmaet innfridde tiltakene som anleggsarbeiderne ba om (nr. 7 M 81). Jakobs og Laurits' holdning var at sikkerheten i stor grad var anleggskarenes eget ansvar (nr. 5 M 85; nr. 6 M 82).

5.4.3 Solidaritetens uttrykk

Arbeiderkollektivet på Nedre Vinstra var forpliktende. Denne faktoren kan også anvendes i forbindelse med anleggsarbeidernes relasjon til arbeidsgiveren. Arbeiderkollektivt utviklet strategier for å ivareta anleggskarenes felles interesser overfor ledelsen. Som medlem av fellesskapet forpliktet man seg til å rette seg etter dets regler for hvordan arbeiderne skulle opptre overfor firmaets representanter. Kollektivets evne til å forsvare anleggskarene mot arbeidsgiveren var avhengig av at flertallet sluttet opp om det. Anleggsarbeiderne ga uttrykk for en sterk vilje til å stille opp for fellesskapet for å beskytte det. Et uttrykk for dette er anleggskarenes oppslutning om fagforeningen for å styrke den (nr. 5 M 85). De trosset firmaet for å oppnå bedre betingelser for arbeiderkollektivet. Anleggskarenes samhold og evne til samhandling gjorde dem i stand til å gjennomføre aksjoner mot firmaet. Kollektivet var forutsetningen for anleggsarbeidernes mulighet til å oppnå innflytelse over sin arbeidssituasjon. Det forsvarte arbeiderfellesskapets behov. Kollektivet beskyttet dem mot ledelsens umettelige krav til deres arbeidsinnsats til lavest mulig pris og under risikable arbeidsforhold. Anleggsarbeiderne som fulgte de kollektive kravene til hvordan de skulle forholde seg til arbeidsgiveren, ble belønnet med kollektivets støtte dersom de fikk problemer med ledelsen. De som brøt med kollektivets retningslinjer, risikerte å bli straffet med at fellesskapet vendte dem ryggen. Dette skal jeg gi eksempler på nedenfor.

Sverre Lysgaard viser på hvilke måter arbeidere viser misnøye overfor arbeidsgiveren, og hvordan arbeiderkollektivet bruker denne protesten som et maktmiddel mot den. David L. Collinson har forsket på hvordan underordnede kan oppnå makt ved å protestere mot arbeidsgiveren. Anleggskarene på Nedre Vinstra understrekte avstand til, og motstand mot, firmaet på flere måter. Flere av dem avslo tilbud om forfremmelse (nr. 7 M 81). Å takke nei til en formannsjobb kan tolkes som en av deres måter å markere avstand til arbeidsgiveren.

Den enkelte anleggsarbeider kunne også styrke fellesskapet mot ledelsen ved å organisere seg. Ifølge Jakob ble mange av arbeiderne med i anleggets fagforening (nr. 6 M 82). Johannes, Håkon og Karl hevdet at de fleste av anleggskarene var fagorganiserte (nr. 4 M 77; nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). Dette kommer jeg tilbake til mot slutten av dette kapittelet.

Anleggskarene forsvarte seg også mot arbeidsgiveren ved å holde et stabilt arbeidstempo. Hensikten med det var å unngå å sprengte akkorden, som kunne resultere i lavere lønn (nr. 3 M 83). En tredje kollektiv taktikk var å protestere mot firmaets bestemmelser. Et eksempel på denne typen markering er anleggsarbeidernes motstand mot overtidarbeid. Dette uttrykkes i en av Håkons beskrivelser: ”Vi va’kje pålagt no overtid. Du fekk oss ikkje te å ta overtid. Da fekk ledelsen det til svar at: ’er det for lite folk, så får døkk ta inn folk’. Slik va det dæinn gongen. Oss arbeidde ikkje æinn time overtid. Det va solidariteten som kom fram der òg” (nr. 7 M 81). Håkon hevdet at et fåtall av anleggskarene likte å arbeide ekstra. Han påsto at ledelsen ikke fikk anleggsarbeiderne til å jobbe overtid, og at deres aksjon og motvilje mot overtidarbeid var uttrykk for at de var solidariske med hverandre (nr. 7 M 81). Anleggsarbeidernes fagforeningsmedlemskap, kontroll av arbeidstempoet og motstand mot overtid er uttrykk for deres institusjonelle solidaritet med hverandre overfor arbeidsgiveren.

David L. Collinson belyser hvordan arbeidere kan få utbrudd som en følge av hendelser. Karl hevdet at ”vi va solidarisk med hverandre ved konflikt” (nr. 8 M 91). I innslag seks var fjellet spesielt vanskelig å håndtere, slik at tunneldriverne som arbeidet der ikke klarte akkorden. Da bestemte de seg for å streike. Håkon skildrer denne episoden på følgende måte:

Oss hadde dårlig fjæll, og tente dårlig, etter di tiom. Oss greidde det ikkje på meterprisen Og da vart oss forlikte um det, at oss skulle si opp og slutte æille mæinn. Oss sa upp rundt en hundreogti mæinn. Ræste på timen. Olovlig, det va det, men oss gjorde det likavæl. Og så sympatiserde døm innover æille innslaga. Æille sammen sympatiserde - og slutta. Og så vart detta der ei æilvolig konflikt. Masseuppsigelse sållesen, det va itte lovlig det. Tillitsmæinn sa det, at ’hvis at døkk ikkje byne att nå, så blir døkk stilt for Arbeidsretten¹¹. For detti er ældeles olovlig’. Og da fekk oss ta konsekvensan sjølve. Oss gikk ei viku. Da byne oss att. Oss fekk ikkje fæm øre mæi på timen. [Etter oss hadde bynt att] vart det forhandlinga, og oss fekk bære pris. (nr. 7 M 81)

Dette sitatet er illustrerende for anleggskarenes sterke samhold: Arbeiderne på samtlige av innslagene var villige til å gjennomføre ulovlig streik og risikere å miste jobben i sympati med sine kolleger. Hendelsen viser dessuten at arbeiderfellesskapet kunne vise styrke overfor firmaet. Håkon begrunnet aksjonen med anleggskarenes misnøye over akkordlønnen. Målet var

---

¹¹ Arbeidsretten håndterer konflikter ved brudd på tariffavtaler og straffetiltak for slike forseelser. Den behandler også konflikter i forbindelse med vederlagsplikt ved kontraktsbrudd og lovstridig arbeidsavbrudd (Furre 2000 s. 33,54,56).

å få lønnsbetingelsene endret. Aksjonen resulterte i at anleggsarbeiderne på sikt nådde fram med sine krav overfor ledelsen, noe som kan ha bidratt til å forsterke deres fellesskap.

Billy Ehn og Orvar Löfgren har forsket på hvordan arbeidere bruker humor til å understreke avstand til, og forsvare seg mot, arbeidsgiveren. Arbeidsskarene kunne dessuten holde tilbake informasjon fra ledelsen for å vise motstand mot den. Følgende historie skildrer hvordan tunneldriverne i en av innslagene på en humoristisk måte prøvde å lure firmaet:

Formæinn skulle måle inndrifta. Og da hadde'n fastmerkje i tunnelen. Og så var det målbainn. Man dæinn som heldt i målbannet og skulle gå på stuffen med di, hæin gikk rundt lastemaskina æinn tur og så målte'n. Og da vart det så kolossalt med inndrift, at det æiller ha vore så god inndrift på Nere Vingstra som det va da. Men det kom attende på papirom. Ja så gikk døm nå på'n, da. Ka'n endra på målbannet? E va på stuffen sa'n. Ja, men det vart da så mange meter tå di, sa'n. Det er ikkje no rart det sa'n, for e gikk rundt lastemaskina en tur før e skulle ned på stuffen. Så det måtte bli no'n meter det. (nr. 7 M 81)

Dette sitatet skildrer en spøk rettet mot arbeidsgiveren. Det kan tolkes som en av anleggsarbeidernes måter å markere distanse til, og protestere mot, ledelsen.

Ted Hanisch, Helge Halvorsen og Gunvor Strømsheim har studert hvordan arbeideres utvikling av en motkultur kan føre til at de trives på arbeidsplassen. På Nedre Vinstra kan anleggskarenes protester mot arbeidsgiveren tolkes som motkulturelle uttrykk. De kan betraktes som kollektivets tiltak for å nå fram med sine krav. Siden firmaet hadde lite å tjene på anleggsarbeidernes motvilje, kan det ha vært villig til å strekke seg for å gjøre dem samarbeidsvillige. Anleggskarene lyktes med flere av sine tiltak mot arbeidsgiveren. Dette viste at de hadde innflytelse, noe som ga dem verdighet. Deres styrke som en motkultur kan derfor være en årsak til at mange av dem var tilfredse med sin situasjon på anlegget.

David L. Collinson hevder at arbeidere kan protestere mot ledelsen, men for øvrig rette seg etter dens bestemmelser. Johannes og Håkon hevdet at uoverensstemmelsene mellom anleggskarene og firmaet på Nedre Vinstra oftest ble løst gjennom forhandlinger (nr. 4 M 77; nr. 7 M 81). Ifølge Håkon hadde anleggskarene og ingeniørene en god tone (nr. 7 M 81). Dette kan tolkes som at ledelsen anerkjente arbeiderfellesskapet eller så det som en fordel å holde seg inne med arbeiderkollektivet for å forebygge misnøye blant anleggskarene og forhindre aksjoner. Anleggsarbeiderne kan ha lagt vekt på å opprette et godt forhold til arbeidsgiveren for å skape forståelse for sine protester og slik lettere nå fram med sine ønsker. Anleggskarenes stort sett gode forhold til ledelsen la forholdene til rette for forhandlinger og at de fikk sine krav innfridd. Et eksempel er anleggsarbeidernes diskusjoner med firmaet etter

aksjonen i innslag seks som resulterte i at de oppnådde bedre lønn. Et annet eksempel på et positivt resultat av vellykkede forhandlinger var da anleggsarbeiderne fikk oppfylt sine behov for forbedrede sikkerhetstiltak (nr. 7 M 81). Det kan være en årsak til at så mange av dem ble værende på denne arbeidsplassen fram til anleggsarbeidet var fullført.

Sverre Lysgaard belyser hvordan kollektivet kontrollerer arbeiderne og sikrer deres likhet ved å kreve at de holder seg på samme nivå som sine kolleger. Lysgaard viser hvordan arbeiderfellesskapet belønner dem som følger likhetsprinsippet, og hvordan det straffer dem som bryter det. Helge Halvorsen, Ted Hanisch og Gunvor Strømsheim hevder at arbeideres solidaritet med hverandre forhindrer at de utstøtes fra kollektivet. Disse perspektivene kan anvendes på anleggskarene på Nedre Vinstra. Anleggets arbeiderfellesskap krevde at den enkelte arbeider unngikk forfremmelse. En anleggskar som ble forfremmet til formann, ble en overordnet og en representant for firmaet. Derfor kunne formennene være upopulære blant de underordnede arbeiderne. Dette kommer til uttrykk i en av Håkons beskrivelser:

[Det kom] inn æinn formæinn [i tunnelen]. Hæin [anleggsarbeideren] heldt på og krafsa med krafse frå stuffen. Så kom formæinn og stilte se ved sida tå'n. Hæin gjorde en *jævli* dytt, skompa ti'n [formannen] så'n spratt fader i vold burti væggen. Og så rette'n [anleggskaren] se opp med krafsa, og si det at: 'Det er fyste arbeidsplassen e ha vore på, at arbeidsformæinnan står atti vægen for arbeidsfolk!'. (nr. 7 M 81)

Håkon syntes ikke å være særlig begeistret over formennene: "Det va æinn del som prøvde hardt for å få denna stakkars formæinnsjobben. Det va æinn del som tykte det va gjevt detta der. Døm vart kæilla med en tittel" (nr. 7 M 81). Dette utsagnet kan tolkes som at man via opprykket til bas ervervet seg større personlig ære, uten automatisk å oppnå kollegenes anerkjennelse. Man skulle ikke skulle gjøre seg bedre enn, og heve seg over, dem. De brøt med arbeiderkollektivet, og risikerte å bli fryst ut av det. Arbeiderfellesskapet belønning og straff av sine medlemmer kan betraktes som tiltak for å forsvare dets eksistens. Flere av anleggskarene kan ha støttet arbeiderkollektivet på bekostning av egne behov fordi de fryktet konsekvensene av å bli utestengt fra det. Utestenging ville frata den enkelte anleggsarbeider muligheten til å forsvare seg overfor firmaet. Til tross for de underordnedes misnøye over formennene hevdet Gunnar at forholdet mellom dem stort sett var bra (nr. 3 M 83). Ifølge Håkon kunne de bli gode kamerater, hvis de var ærlige med hverandre (nr. 7 M 81). Dette kan tolkes som at den enkelte formann måtte gjøre seg fortjent til de underordnedes tillit og respekt. Jeg ser dette som et uttrykk for deres verdsetting av rettskaffenhet og lojalitet.

5.4.4 Fagforening og politisk engasjement

Avslutningsvis i dette kapittelet om Vinstra-arbeidernes solidaritet skal jeg drøfte deres vilje til å organisere seg og hva politikk betydde for dem. Karl understrekte at: ”Det va ei sterk forening som vart danna” (nr. 8 M 91). Denne var underlagt fagorganisasjonen Arbeidsmandsforbundet. Håkon omtalte den som anleggsarbeidernes forbindelse til arbeiderbevegelsen (nr. 7 M 81). Ifølge Torkjell ble også uerfarne anleggskarere med i fagforeningen (nr. 10 M 75). Håkon hevdet dessuten at anleggsfolk fra gårder meldte seg inn (nr. 7 M 81). Sverre Lysgaard begrunner arbeidsfolks organiseringsvilje blant annet med deres gode forhold til hverandre. Vinstra-arbeidernes opplevelse av å være et kollektiv kan ha spilt en viktig rolle for deres etablering av en fagforening. Jakob og Karl forbandt anleggskarenes fagforeningsdeltakelse med deres samhold (nr. 6 M 82; nr. 8 M 91). Laurits knyttet anleggsarbeidernes solidaritet med kollegene til deres fagforeningssympati. Han forklarte anleggskarenes oppslutning om fagforeningen med deres ønske om å forsterke den (nr. 5 M 85). Lysgaard hevder at en grunn til at arbeidere organiserer seg er at de ønsker trygghet. Også anleggskarene på Nedre Vinstra var opptatt av å sikre sine rettigheter. Karl hadde følgende begrunnelse for å organisere seg: ”For om du sku ha no støtte, så måtte du henvende de dit, for da sto virkelig folk sammen. Va det no sirkus, va det bære å henvende se til forbundet, så vart det forhandlinge’ med en gong”. Han understrekte at medlemskap i fagorganisasjonen var av betydning for å forhindre at ledelsen gjorde slik den selv fant for godt (nr. 8 M 91). Lysgaard framhever også arbeideres ønske om å bli værende på arbeidsplassen som en årsak til at de organiserer seg. Laurits trodde at de fleste av anleggskarene på Nedre Vinstra ble på anlegget fram til arbeidet der var fullført (nr. 5 M 85). Dette kan ses i sammenheng med deres oppslutning om fagforeningen. Den kan ha bidratt til å ivareta og styrke anleggsarbeidernes fellesskap og deres institusjonelle solidaritet. Mange av dem kan ha organisert seg for å være solidarisk med arbeidere på andre anlegg i landet.

Fagforeningen var kontrollert av arbeiderkollektivet som bestemte hvordan arbeiderne skulle opptre samlet overfor firmaet. For eksempel var medlemmene tydelige i hvem de ville ha til de ulike vervene i fagforeningen. Karl forteller: ”Første kasserer som va på foreningen her [...], så va det e som va hovedkasserer. Det er no rart detta der, ser du. Såmmå kor e ha kommi hen. Enten det ha vori tillitsmannn, verneombu og hovedverneombu... [...]. E bli rett og slett lei” (nr. 8 M 91). Dette utsagnet kan tolkes ut fra anleggsarbeidernes norm at ingen ikke skulle stikke seg fram. Karl uttalte seg i tråd med dette prinsippet, og ga uttrykk for at han

nærmest motvillig tok på seg vervene han ble tildelt. Under intervjuet fikk jeg likevel inntrykk av at han var litt stolt over denne tillitserklæringen.

Anleggskarene valgte å oppsøke de tillitsvalgte og la dem snakke sin sak framfor å forholde seg personlig til arbeidsgiveren: Karl uttrykte at fagforeningen var instansen å henvende seg til, om man ønsket støtte (nr. 8 M 91). Torkjell begrunnet sitt medlemskap i fagforeningen på følgende måte: ”Du hadde folk te å hjelpe de, hvis du skulle krangle om lønn og oppsigelser. [Det var] tryggare på alle måter” (nr. 10 M 75). Arbeiderkollektivet kunne anvende fagforeningen som et redskap til å beskytte anleggskarene mot arbeidsgiverens krav. Karl fortalte om en kollega som fikk hjelp av fagorganisasjonen da han motsatte seg et renskeskift:

Da va enn som nekta. Og hæn fekk sparken, for hæn ville itte ut på rensk. Hæn låg i rettssak ett år hos Høyer, og hæn vinn rettssaka. Høyer måtte betale ut ei heil årsinntækt åt den som var sparka. Det va organisasjo’n. Hvis hæn itte hadde vori i organisasjo’n..., det hadde vori hæilt vilt. (nr. 8 M 91)

Uorganiserte anleggsarbeidere kunne imidlertid ikke forvente noe hjelp:

Det va en oppå [innslag tre] som hadde fått sparken. Så rapporterte’n åt forbundet. Formainn i forbundet [kom] opp her og sku forhaindle me’n. Det første [formannen] spør etter: ’Kor du ha medlemsboka di?’ [Anleggskaren] va itt organisert. ’Da ha itt eg no her å gjera’, sa [formannen.] Og så reiste’n med en gong. (nr. 8 M 91)

Sven-Eric Liedman hevder at solidaritet kan oppstå ut fra politiske forhold.

Anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra kan ha hatt ulik politisk oppfatning avhengig av deres forskjellige sosiale bakgrunn. Anleggskarene som hadde vokst opp i et arbeidermiljø eller på et bruk, valgte trolig å stemme Arbeiderpartiet. Representanter for Det norske arbeiderparti holdt møter på småbruket der Torkjell vokste opp (nr. 10 M 75). På den måten ble han ganske tidlig ledet inn på et politisk spor. Laurits trodde at bøndene stemte Bondepartiet (nr. 5 M 85). Men mange har sikkert også hatt en personlig overbevisning om hvilken side i politikken de ville støtte. Det teknisk-økonomiske systemet som anleggskarene var underlagt, førte til at de ble politisk bevisste. Det var en sammenheng mellom anleggsarbeidernes opplevelse av å utgjøre et fellesskap og deres ståsted i politikken. Karl understrekte sitt standpunkt på følgende måte: ”Det er klart at en heldt se på venstresida. Hvis en skulle håpe på no støtte, så va det den sida” (nr. 8 M 91). Laurits hevdet at mange av anleggskarene sympatiserte med Arbeiderpartiet (nr. 5 M 85). Håkons argument var tydelig: ”Mesteparten tå døm som va ute på anlægg og Nere Vingstra her, det va arbeidere. E kæinn itte forstå at døm stæmde på no æinna enn Arbeiderpartiet. Skulle du få det græitt, måtte du være inne på Arbeiderpartiet” (nr. 7 M 81). Johannes påsto at: ”Slik som Nere Vingstra i sjuogførr. Hvis det va einn som hadde

sagt at'n stæmde Høgre, så hadde'n vorti dængt" (nr. 4 M 77). Dette kan tolkes som et eksempel på arbeiderkollektivets straff. Den politiske støtten til DNA kan også forstås som et uttrykk for anleggsarbeidernes institusjonelle solidaritet. Håkon var imidlertid lite begeistret for kommunister (nr. 7 M 81). Anleggskarerer med et antisosialistisk ståsted kan likevel ha sluttet seg til arbeiderfellesskapet for å være solidarisk med kollegene.

Noen av arbeiderne på Nedre Vinstra var verken medlemmer i fagforeningen på anlegget eller involvert i noe politisk parti. En årsak til at enkelte av dem i liten grad engasjerte seg i faglige saker, kan være at deres oppdrag på denne arbeidsplassen var kortvarig. Flere planla kanskje ikke å fortsette i anleggsbransjen etter at arbeidet på Nedre Vinstra var avsluttet. Noen kan ha lagt mest vekt på den uoffisielle solidariteten med kollegene eller kameratskapet med arbeiderne på arbeidslaget eller innslaget de selv var knyttet til. Ifølge Johannes valgte enkelte anleggskarerer å stå utenfor fagforeningen fordi de var fornøyde med lønna (nr. 4 M 77). Sverre Lysgaard hevder at den enkelte arbeiders alder kan ha betydning for om han organiserer seg. Torkjell var 16 år da han fikk jobb på anlegget Nedre Vinstra. Han ønsket å organisere seg. Men kollegene rådet han til ikke å melde seg inn i fagforeningen, da kontingenten var stor i forhold til lønna (nr. 10 M 75). Unge, uerfarne og enslige anleggskarerer kan ha følt seg mindre avhengige av fagforeningen, og kan derfor ha valgt å avstå fra å organisere seg.

Johannes mente at arbeidsmiljøet på anlegget hadde vært bedre om samtlige av arbeiderne hadde organisert seg (nr. 4 M 77). Dette utsagnet kan tolkes som en oppfatning av at innmelding i fagforeningen var ensbetydende med å være solidarisk med kollegene. I det legger jeg at det ville fremme arbeiderfellesskapet og styrke den institusjonelle solidariteten. Johannes fortalte at det oppsto noen "gnisninger" mellom anleggskarene fordi de var uenige om å organisere seg (nr. 4 M 77). Karl påsto at "Det va itt så my politikk som va innblanda i fagbevegelsen" (nr. 8 M 91). Jakob hevdet at anleggsarbeiderne som meldte seg inn i fagforeningen ikke hadde noe politisk ståsted (nr. 6 M 82). Ifølge Håkon organiserte anleggskarerer fra gårdene seg, men de var uinteresserte i politikk (nr. 7 M 81). Disse eksemplene viser at arbeiderne skilte mellom medlemskap i fagforeningen og politisk engasjement. Jeg tolker det som at de prioriterte arbeiderfellesskapet med kollegene.

5.5 Maskulinitet

Anne Eriksen og Torunn Selberg betrakter maskulinitet som kulturelt skapt. Daniel Ekman oppfatter mannlighet som idébasert, sosial og psykologisk, bygget på stereotyper, betingelser og omgangsformer. I det norske etterkrigssamfunnet og i anleggsarbeidermiljøet forekom forestillinger om hva som kjennetegnet en ”ekte” mann. Dette innebar at man måtte oppfylle visse kriterier for å bli godkjent som maskulin. I denne maskuliniteten var det lite rom for forskjeller. Disse forutsetningene for mannlighet måtte anleggskarene forholde seg til og rette seg etter. Det fikk konsekvenser for deres adferd overfor hverandre og overfor andre menn. Kravene til maskulinitet påvirket også anleggsarbeidernes holdning til kropp og følelser.

5.5.1 Klasse- og yrkesbestemt maskulinitet

Ella Johansson har forsket på maskulinitetens plass i den nordiske arbeiderklassens identitet. Vinstra-arbeidernes mannlighet kan forstås som en variant av det Johansson omtaler som en felles tradisjonell folkelig maskulinitet for Nordens bønder, småbrukere og proletarer. Arbeidsstokken på anlegget Nedre Vinstra besto av yngre, middelaldrende og velvoksne menn fra hele landet, fra forskjellige sosiale miljøer og med varierende erfaring med anleggsarbeid. Min tolkning er at disse anleggskarenes mannlighet var beslektet med en maskulinitet oppstått på landsbygda. Den kan ses som en konstellasjon av elementer fra eldre bygdekultur, faktorer fra en arbeiderkultur sprunget ut av bygdekulturen, samt særdrag fra rallarkulturen. Anleggskarene hadde maskuline fellestrekk med anleggsfolk og andre arbeidere i landet. Men de utviklet også egne mannlige kjennetegn. Anleggsarbeidernes ulike bakgrunn gjorde deres maskulinitet variert. Veteranene brakte med seg elementer fra rallarkulturen. Anleggsarbeidere fra distrikts-Norge tok med seg mannsidealer fra bygdene. Det kan også ha forekommet forskjeller i maskulinitet mellom anleggsfolk fra ulike landsdeler og mellom småkårsfolk og bønder. Disse trekkene ble forent i Vinstra-arbeidernes maskulinitet. Anleggskarene utviklet med andre ord en felles, men mangfoldig, maskulinitet.

I likhet med anleggsarbeiderne i Ella Johanssons studie arbeidet og bodde anleggskarene på Nedre Vinstra sammen i et mannsmiljø der de levde et adskilt ungkarsliv uten familiemedlemmer. De få anleggskokkene på arbeidsplassen var det eneste kvinnelige innslaget i anleggskarenes tilværelse. Innenfor disse sosiale rammene utviklet de sin maskulinitet. Ifølge Daniel Ekman etablerer den mannlige arbeideren sin identitet ved å forstå

seg selv ut fra sitt fellesskap med kollegene. Fordi anleggskarene på Nedre Vinstra opplevde seg om et fellesskap, kan de ha utviklet sin maskulinitet gjennom å identifisere seg med sine arbeidskamerater. Innenfor sitt yrkeskollektiv og fellesskap med kollegene på anlegget måtte arbeiderne oppfylle forventningene til dem som maskuline anleggskarere.

Daniel Ekman viser til forskere som kaller disiplin en faktor i ”moderne” maskulinitet, representert av middelklassen. Ella Johansson nevner imidlertid dyktighet, arbeidsomhet, ærlighet og sindighet som elementer i den nordiske folkelige arbeidermaskuliniteten. Hun oppgir i tillegg handlekraft, ansvarlighet og nøysomhet i arbeidet som faktorer i anleggskarenes maskuline klasseidentitet. Johansson omtaler dette som en ”skötsamhetskultur”. Av anleggsarbeiderfellesskapet ble de som hadde disse egenskapene kalt ”renhårige”. Anleggskarene på Nedre Vinstra la vekt på å være pliktoppfyllende, skikkelige og ordentlige: Dette kommer for eksempel til uttrykk i Karls beskrivelse av anleggsarbeiderne som driftige og arbeidsomme (nr. 8 M 91). Håkon skildret deres høye arbeidsmoral (nr. 7 M 81). Laurits, Håkon og Karl omtalte anleggskarene som dyktige (nr. 5 M 85; nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). Tunneldriverne kjente fjellets egenskaper, og visste hvordan det måtte håndteres. Dessuten krevdes det at de kunne anvende arbeidsredskapene på riktig måte, og at de behersket gode teknikker for å få arbeidet gjort raskt, korrekt og uten å slite ut kroppen. De som arbeidet på verkstedet måtte være fingernemme og effektive når de skulle vedlikeholde og reparere anleggsutstyret. Karl beskrev anleggsarbeiderne som reale. Med dette kan forstås at de var ordentlige, greie, hederlige, gode, renhårige og velmenende. Karl omtalte anleggskarene også som sindige. Med denne betegnelsen kan han ha ment at de var rolige, fornuftige, måteholdne, nøkterne, omtenksomme og hensynsfulle. Håkon betegnet dem som ”snille” (nr. 7 M 81). Håkon og Karl beskrev sine kolleger som ærlige (nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). Dessuten omtalte anleggsarbeiderne hverandre som ”renhårige” (nr. 7 M 81). Gunnar framholdt at de fleste anleggsarbeiderne var fornuftige og ansvarlige folk (nr. 3 M 83). Et uttrykk for anleggskarenes nøysomhet er enkelte anleggsarbeideres sparsomhet (nr. 3 M 83).

Ella Johansson finner imidlertid både ”skötsamhet” og selvstendighet som maskuline verdier blant nordiske arbeidere, avhengig av deres yrke og klassetilhørighet. Daniel Ekman hevder at identiteten til arbeiderklassens menn bygger på både konformitet og individualitet. På bakgrunn av informantenes beskrivelser er min tolkning at arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra kombinerte forpliktelser og selvstendighet i sin maskulinitet. Den preges i sterk grad

av disiplin. For det første hadde den enkelte anleggsarbeider en plikt overfor arbeidsgiveren til å utføre sitt arbeid på en ordentlig måte. Også overfor kollegene var de ansvarlige for å prestere innenfor arbeidslaget de tilhørte, både når det gjaldt innsats, ferdigheter og ivaretaking av sikkerheten. Dessuten ble det forventet at de var ”renhårige” overfor arbeidskameratene, det vil si at de var reale og ærlige med dem. Anleggsarbeidernes forpliktelser gjaldt også på flere områder, for eksempel i deres rolle som forsørgere. Bo Nilsson hevder at en tradisjonell maskulinitet kjennetegnes ved en sterk vektlegging av mannens økonomiske ansvar overfor familien. Mange av anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra hadde hjemmевærende koner og en familie å forsørge. Gunnar følte seg forpliktet overfor kona og barna hjemme på småbruket (nr. 3 M 83). Anleggsarbeidernes forsørgeransvar kan ha bidratt til å bekrefte deres maskulinitet. Ut fra disse eksemplene kan man tolke at å være pliktoppfyllende var en maskulin verdi for flere av anleggskarene.

Det gjaldt imidlertid ikke alle anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra. Enkelte av dem var mindre ansvarsbevisste. Noen kunne handle uaktsomt i arbeidet, og slik sette kollegers liv i fare. Et eksempel er Gunnars beskrivelse av enkelte anleggskarers uforsiktige håndtering av sprengstoff (nr. 3 M 83). Karl hevdet at arbeideres skjodesløshet og ubetenksomhet forårsaket to av ulykkene som fant sted på anlegget (nr. 8 M 91). Anleggskarenes uansvarlighet kunne også innebære ubehersket opptreden. Et eksempel er Laurits’ beskrivelse av dem som var mest ”ustyrilige”. Firmaet samlet dem som lagde bråk i innslaget kalt Treeren, der ”syningene” var strengere enn ved de andre av anleggets avdelinger (nr. 5 M 85). Et annet uttrykk for anleggsarbeidernes uansvarlighet var enkeltes misbruk av alkohol. Dessuten spilte enkelte av anleggskarene bort pengene sine på poker (nr. 3 M 83). Gunnar hevdet at anleggsarbeidernes ansvarlighet var varierende, og ikke bestemt av sivilstand (nr. 3 M 83).

5.5.2 Maskulinitet uttrykt gjennom adferd

Élisabeth Badinter hevder at maskulinitet kan stadfestes med handlinger. Maskuline adferdsformer som har med Vinstra-arbeidernes fysiske ytelse å gjøre, skal jeg behandle i sammenheng med deres bruk av, og innstilling til, egen kropp. Her skal jeg begrense meg til å drøfte hvordan anleggskarene uttrykte sin maskulinitet gjennom sine fritidsaktiviteter. Thorleif Hoff skildrer anleggsarbeideres rampestreker. Håkon forteller om da han og en arbeidskamerat markerte 1. mai på anlegget med et humoristisk, men risikabelt, påfunn:

Det va fyste mai, og så kom oss inn [fra skift] nokså tidle. Og så satt oss og tok oss en dram. Og fæinn ut at nå sku oss saluttere fyste mai. [Oss hadde] 25 kilo med ammunisjon, ei kasse. Og så hæng oss detta der upp på et tre burtover på tippen. Og så va det e som tende på. Siste smæillen va på fem kilo. Det ska e fortelja smæill godt. Det fanst nesten ikkje att ei hæil rute neri bygden. (nr. 7 M 81)

Jeg tolker de to anleggskarenes ugagn som et forsøk på å uttrykke maskulinitet. Salutteringen kan forstås som en bekreftelse på at anleggsarbeiderfellesskapet godkjente slike rampestreker som en maskulin uttrykksform. Handlingen innebar at anleggskarene tok en viss risiko med å utføre den. I dette legger jeg både de fysiske skadene de kunne ha pådratt seg selv ved å være uforsiktige, og anleggsledelsens mulige reaksjoner på at de hadde håndtert sprengstoff i beruset tilstand og forårsaket materielle ødeleggelser.

Ifølge Ella Johansson har fyll vært et trekk i nordiske anleggsarbeideres maskulinitet. Edvard Bull og Hallvard Holen nevner at brennevinet har preget anleggsmiljøet. Poker, festing og brennevinsdrikking kan tolkes som eksempler på Vinstra-arbeidernes felles maskuline aktiviteter. Flere av dem drakk brennevin i fritida. Ingvald fortalte at flere av anleggskarene reiste til Lillehammer for å handle på polet (nr. 1 M 80). Karl fortalte at han var med på å sende en kollega på moped ned til byen med brennevinsbestilling. For å holde ærendet skjult for ledelsen, ble sendebudet bedt om å sette igjen mopeden på Harpefoss og gå tilbake til anlegget (nr. 8 M 91). Gunnar skildret anleggsarbeidernes alkoholpraksis: ”Det foregikk mye fyll på brakka. Det kunne forekomme hæle uka, det. Det va jo døm som kjøpte se julebrennevin ti gonger” (nr. 3 M 83) Håkon fortalte at han stundom drakk seg full på brakka (nr. 7 M 81). Ingvald hevdet at anleggskarene drakk mye på forsamlingslokalene (nr. 1 M 80). Philip Lalanders perspektiv gjør det mulig å forstå hvordan arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra kunne konsumere alkohol og likevel ivareta sin disiplin. Anleggsarbeiderne virker å ha å akseptert at kollegene drakk, bare det ikke påvirket arbeidet de skulle utføre: Karl understrekte at den som gikk beruset inn i tunnelen, fikk streng beskjed fra kollegene om at det var uakseptabelt (nr. 8 M 91). Jeg tolker anleggsarbeidernes brennevinsdrikking som en faktor i deres maskulinitet, og at det i moderate former var forenlig med deres vekt på å være skikkelige, ordentlige og pliktoppfyllende. Gunnar virket imidlertid lite begeistret for anleggskarene som drakk: ”Dem kosa seg liksom på andres bekostning” (nr. 3 M 83). Dette kan tolkes som at han mente at de bidro til å gi anleggsarbeiderne som gruppe et dårlig rykte.

5.5.3 Maskuline relasjoner

Jeg skal nå se på hvordan anleggsarbeidernes mannlighet kom til uttrykk i deres sosiale omgangsformer med hverandre. Anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra hadde en egen maskulin måte å omgås. Marianne Berg Karlsen viser til forskning på menns vennskap som har påvist at de holder en distanse til hverandre, at de kommuniserer gjennom handlinger og at de konkurrerer. Anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra fortalte ikke sine arbeidskamerater at de satte pris på dem. I stedet viste de omtanke for hverandre gjennom innsamlinger og aksjoner, og formidlet sitt kameratskap gjennom å delta på felles aktiviteter. Det kunne være å samarbeide og fungere som et fellesskap med medlemmene i arbeidslaget i utføringen av anleggsarbeidet. Anleggsarbeiderne har dessuten uttrykt vennskap ved sammen å delta på for eksempel festing, drikking og pokerspill på brakka, skirenn samt fotballkampen mot anleggskarene fra Hallingdal. Anleggsarbeiderne kan ha unngått å utveksle personlige betroelser med hverandre fordi de betraktet nærhet som en trussel mot sin maskulinitet.

I likhet med anleggskarene som skildres av minneoppgaveforfatteren født i 1892 og i Hallvard Holens artikkel, konkurrerte anleggsfolket på Nedre Vinstra mot hverandre i arbeidet og i sine fritidsaktiviteter. En av minneoppgaveforfatterne beskriver hvordan anleggskarene ”jaget” hverandre (MO.81, OPL 60, 7 m.f. 1892). Dette kan tolkes som et uttrykk for at de konkurrerte om å arbeide raskest. Hallvard Holen skildrer rivaliseringen blant anleggsarbeidere på 1950-tallet. Ifølge Gunnar kappedes anleggskarene på Nedre Vinstra i arbeidet (nr. 3 M 83). Jakob og Laurits fortalte at arbeidslagene konkurrerte om å tjene mest (nr. 5 M 85). Også Karl skildrer denne formen for rivalisering arbeiderne imellom: ”Ja, det va jo den som va b st. Det innslaget som va b st. For nokså mange så va det om å gjøre å tjene b st” (nr. 8 M 91). Anleggsarbeidernes konkurranse kan med andre ord knyttes til at de utfordret hverandre arbeidet, der oppnådd inntekt var et mål på deres mannlighet. Anleggsarbeiderne var også rivaler på andre arenaer. Karene konkurrerte mot sine yrkesbrødre fra Hallingdal da de spilte fotballkamp og sloss mot dem. Arbeiderne var selv rivaler da de deltok på skirenn, spilte om penger i poker og kom i slagsmål med hverandre. Jeg tolker anleggskarenes konkurrering som en av deres m ter å uttrykke de maskuline sidene ved sitt kameratskap. Anleggsarbeidernes konkurrenter kan betraktes som en betingelse for den enkeltes mulighet til å konkurrere og derigjennom få vist sin mannlighet.

Stephen Ackroyd og Paul Thompson kaller arbeideres spøking med hverandre for maskulin adferd. Ella Johansson påpeker at menns provokasjon og ydmykelse av hverandre også kan betraktes som et uttrykk for deres vennskap. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra skjemet med arbeidskameratene sine. Deres bruk av økenavn på hverandre kan oppfattes som en form for erting. En anleggsarbeider som alltid var møkkete og luktet vondt fikk spørsmålet: ”*Kjøm du frå arbei, eller ska du på arbei?*” (nr. 7 M 81). Dette kan tolkes som mobbing. Håkon ga uttrykk for at anleggsarbeiderne aksepterte slik adferd: ”Det va ikkje noe som hætite mobbing. Det va mobba *alt* der. Æille tok imot sitt og ga att”. Gjennom en av sine beskrivelser forbandt Håkon anleggsarbeidernes ”kjefting” på hverandre med deres kameratskap: ”Du kunne vær så ovenner med folk, kæinn si æinn formæinn, at du kæilla’n nesten alt du hadde å få ut tå kjæften din. Men så gikk det ei stond, og du vart ratt bestekompiisen. Bære du va ærleg.” (nr. 7 M 81). Håkon knyttet anleggskarenes ”kjefting” på hverandre med ærlighet. I denne sammenhengen kan det forstås som åpenhet. Utsagnet gir uttrykk for at underordnede anleggskarer og formenn som var oppriktige overfor hverandre kunne bli gode kamerater. Håkon hevdet at han fikk mye ”stygg kjeft” av anleggskollegene (nr. 7 M 81). Laurits kommenterte dette utsagnet med at det først ble ”folk” av Håkon da han kom på anlegg (nr. 5 M 85). Anleggsarbeidernes måte å snakke til hverandre kan forstås som maskulin adferd. Håkons utsagn kan tolkes som uttrykk for at man ved å tåle arbeidskameratenes mobbing og besvare den, bekreftet deres vennskap. Dessuten betrakter jeg anleggskarenes fleiping med hverandre som et ritual som skulle herde dem til å bli ”ekte” mannfolk og fullverdige medlemmer av det maskuline arbeiderfellesskapet på anlegget. Ackroyd og Thompson hevder imidlertid at arbeideres tulling med hverandre kan oppleves som belastende og sårende. Til tross for at anleggskarene som jeg intervjuet ga uttrykk for at de godtok mobbingen på arbeidsplassen, kan flere av dem som ble utsatt for økenavn og ”kjeft” fra kollegene ha oppfattet det som plaging og blitt fornærmet av denne behandlingen.

I *Renhårig slusk* beskriver Edvard Bull anleggsarbeidere som individualister. Dette kan ha vært en faktor i rallarkulturen som det også fantes spor av blant anleggskarene på Nedre Vinstra. Et eksempel er Håkons beskrivelse av anleggsarbeiderne som rastløse. De hadde en tendens til å bryte opp fra anlegget de arbeidet ved etter kort tid (nr. 7 M 81). Dette kan ha representert en trussel mot solidariteten blant arbeiderne på arbeidsplassen. Denne formen for individualisme virker imidlertid ikke å ha svekket samholdet Vinstra-arbeiderne imellom. En årsak til det kan være kameratskapets betydning i deres mannlighet. R. W. Connell framhever

vennskap, og David Morgan viser til solidaritet, som faktorer i arbeidermaskulinitet. Vinstraarbeidernes kameratskap og solidaritet kan tolkes som uttrykk for deres tilknytning og avhengighet til kollegene, og kan ses som en av deres måter å uttrykke maskulinitet. Innenfor arbeiderfellesskapet var det uakseptabelt å være egoistisk, å presentere seg som bedre enn kollegene (nr. 3 M 83; nr. 10 M 75). Jeg betrakter anleggsarbeidernes solidariske uttrykk som en faktor i deres maskulinitet. Anleggskarene viste sin solidaritet med hverandre gjennom maskuline handlinger: I stedet for å trøste hverandre, iverksatte de innsamlinger når kolleger ble skadd eller forulykket (nr. 5 M 85; nr. 6 M 82; nr. 7 M 81; nr. 8 M 91). Et annet eksempel er streiken som samtlige arbeidere på anlegget sluttet opp om (nr. 7 M 81). Disse tiltakene viser at anleggskarenes maskulinitet lot seg forene med deres solidaritet. Solidariteten med kollegene kan ha vært en forutsetning for å bli godkjent som et ekte mannfolk av arbeiderfellesskapet på anlegget.

5.5.4 Maskuline variasjoner – ”vi” og ”de”

David L. Collinsons og Jeff Hearn's perspektiv er at maskulinitet skapes, læres, vurderes og omdannes med utgangspunkt i tanker om hva personer har til felles og hva som skiller dem fra andre. De to forskerne påpeker imidlertid også maskulinitetens interne variasjoner. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra utviklet en maskulinitet bygd på arbeiderkollektivets oppfatning av mannlighet. Den ble deres rettesnor for hvordan de skulle oppføre seg for å være maskuline. Nye arbeidere som ble innlemmet i arbeiderfellesskapet måtte tilegne seg dets maskulinitet. Vi har sett at kollektivet var variert fordi mennene i arbeidsstokken var forskjellige og i kontinuerlig endring på grunn av personellutskiftninger (nr. 4 M 77). Dette førte til at nye maskuline impulser stadig ble introdusert for arbeiderkollektivet. For å skape en felles maskulinitet måtte anleggskarene forhandle med hverandre om hva som skulle utgjøre deres maskuline kjennetegn. Utskiftingen av personell fra eldre til yngre kan ha ført til endringer i anleggsarbeidernes maskulinitet. Anleggskarene og ingeniørene var sosialt og kulturelt forskjellige, og hadde ulike funksjoner på arbeidsplassen. Arbeiderfellesskapet kan ha utviklet sin maskulinitet ved å bygge på ulikheten med de overordnede.

David L. Collinson og Jeff Hearn hevder at arbeidere kan oppføre seg maskulint og utvikle en maskulin identitet for å kompensere for sin underordnede betydning. Ifølge Collinson kan de skape en forestilling om at arbeidsgiverens representanter er ”de andre”, samt etablere en maskulin motkultur og en maskulin identitet som får dem til å føle seg verdifulle. John

Beynon hevder at arbeidsfolk kan skape en machoidentitet preget av blant annet dominans, maktutøvelse og vold for å veie opp for sin manglende formelle innflytelse. Disse perspektivene kan anvendes på Vinstra-arbeidernes maskuline fellesskap. Et eksempel er at anleggskarene opponerte mot ledelsen ved å motsette seg overtidsarbeid (nr. 7 M 81). Dette kan tolkes som en av anleggsarbeidernes måter å uttrykke uavhengighet til firmaet og understreke sin maskulinitet. Dette kan tolkes som et uttrykk for at anleggsarbeiderne forholdt seg til disse som ”dem”, det vil si at anleggskarene ikke identifiserte seg med dem. Man kan si at anleggsarbeiderne skapte en maskulin kultur som representerte en motsetning til det arbeidsgiveren sto for. En årsak til det kan være at de som underordnede kan ha følt seg mindreverdige og ønsket å øke arbeiderfellesskapets verdi. Det kan også være en grunn til at de etablerte en maskulin identitet. Anleggskarenes vektlegging av uavhengighet til arbeidsgiveren bidro til å styrke deres solidaritet med kollegene på arbeidsplassen. Anleggskarenes reaksjoner mot firmaet hadde likhetstrekk med John Beynons machomodell. For eksempel utøvde arbeiderfellesskapet makt overfor arbeidsgiveren når de aksjonerte. Ella Johansson påpeker at menn ved å ydmyke hverandre viser hvem som er overlegen og hvem som er underlegen. Vinstra-arbeidernes machoadferd kom også til uttrykk i deres mobbing av hverandre. Å mobbe kan ha vært en måte å demonstrere maskulinitet. Anleggskarene kan ha brukt mobbingen til å teste kollegenes mannlighet. Den enkeltes evne til å tåle, og forsvare seg mot, arbeidskameratenes ydmykelse, kan ha blitt et mål på hans maskulinitet.

John Beynon har forsket på stigmatisering av menn som ikke oppfyller maskulinitetskravene. Anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra som ikke etterkom arbeiderkollektivets normer for mannlighet, ble ikke godtatt av kollegene som skikkelige anleggskarere. Noen av anleggsarbeiderne kan ved å mobbe kollegene sine ha utøvd dominans og makt på bekostning av dem som ikke var i stand til å forsvare seg. Vinneren av en slåsskamp markerte et maskulint overtak over den som tapte. Arbeiderfellesskapet kan ha vurdert den enkeltes forsvarsferdigheter som et mål på hans maskulinitet. Den som ikke klarte å hevde seg, kan av kollegene ha blitt stemplet som svak og lite maskulin. Til tross for at anleggskarene på Nedre Vinstra hadde fellestrekk med Beynons machomenn, vil jeg ikke gi Vinstra-arbeiderne denne betegnelsen. Machomodellen gir en forenklet framstilling av anleggskarene. Machoidentiteten viser bare til et bestemt utvalg av deres karaktertrekk, og omfatter ikke deres solidaritet. Det rommer ikke samtlige faktorer som kjennetegnet anleggsarbeidernes maskulinitet. Dominans og maktutøving kan knyttes til individualisme, en holdning som var uforenlig med deres vekt

på fellesskap og solidaritet med hverandre. Anleggskarene viste makt overfor arbeidsgiveren gjennom kollektivets motstand. Machokarakteristikken gir med andre ord et unyansert og ufullstendig bilde av arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra.

Daniel Ekman påpeker at menn måler sin maskulinitet ved å betrakte seg selv i forhold til andre menn, og at mannens maskulinitet bedømmes av andre. Arbeiderne på Nedre Vinstra vurderte seg selv i forhold til hverandre og til formennene. På bakgrunn av arbeiderfellesskapets oppfatning av mannlighet rangerte anleggskarene hverandre i et hierarki der noen ble definert som mer eller mindre maskuline. Johannes og Karl ga uttrykk for at anleggsarbeiderne så opp til veteranene for deres kunnskap og kyndighet (nr. 4 M 77; nr. 8 M 91). Dette kan ha gjort dem til maskuline forbilder. Ifølge Ekman godtar ikke hierarkiske mannsfellesskap de som skiller seg ut som bedre eller dårligere. Dette finnes det eksempler på blant arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra. Det kommer fram i Håkons utsagn at anleggskarene ikke godtok kolleger som utmerket seg. Anleggsarbeiderne tålte ikke personer som var overlegne (nr. 7 M 81). I sin undersøkelse påpeker Ella Johansson at forholdet mellom basene og arbeiderne var hierarkisk. Dette virker ikke å ha vært tilfelle for anleggskarene på Nedre Vinstra. I deres øyne ville formennene stikke seg fram. De var ikke automatisk sett opp til og betraktet som et forbilde for de underordnede anleggskarene. Håkon skildret baser som framhevet seg og manglet kvalifikasjoner (nr. 7 M 81). Torkjell beskrev formenn som var dårlig likt (nr. 10 M 75). Disse var ikke maskuline forbilder. Basen måtte gjøre seg fortjent til arbeidernes respekt ved å utvise positive personlige egenskaper. Han måtte blant annet være snill, ydmyk, renhårig og fornuftig (nr. 7 M 81; nr. 10 M 75). Dette viser at anleggsarbeidernes rangering av maskulinitet bygde på bestemte personlige egenskaper framfor posisjoner. "Busen" befant seg på andre siden av skalaen. De hadde trekk som de pliktoppfyllende anleggskarene tok avstand fra (nr. 6 M 82). Anleggskarene som jeg intervjuet kommenterte ingeniørene annerledes enn de uttrykte sin mening om arbeiderne og basene. Det kan tyde på at de ble vurdert ut fra andre kriterier. Karl beskrev ingeniørene som "reale" (nr. 8 M 91). Fordi de oppfylte arbeiderfellesskapets maskuline krav om å være hederlig og likefrem, kan de ha vært respektert av anleggskarene.

5.5.5 Den maskuline kroppen

Jeg vurderer at arbeidet som arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra utførte hadde stor betydning for maskuliniteten de utviklet. Dette kan ses i sammenheng med hva

arbeidsforholdene på denne arbeidsplassen krevde av dem. Arbeidsbelastningen og risikoen som anleggskarene måtte forholde seg til, forutsatte at de var sterke, utholdne og modige.

Daniel Ekman betrakter styrke som en verdi i arbeiderklassens ”tradisjonelle” mannlighet. R. W. Connell hevder at kroppen kan benyttes som utgangspunkt i utviklingen av maskulinitet. Han betrakter forestillingene om mannskroppen som et premiss for mannens oppførsel overfor andre. Ifølge Connell betrakter menn kroppen som et hjelpemiddel som de kan bruke til å utføre fysisk tungt arbeid som betinger styrke, utholdenhet og tøffhet. Ekman påpeker at arbeidere kan rettferdiggjøre sin mannlighet ved å vise kroppslig styrke. I sin undersøkelse av den engelske arbeiderklassen fant Paul Willis at arbeiderne vurderte utføringen av tungt og farlig arbeid som en betingelse for maskulinitet. Disse perspektivene kan anvendes på Vinstra-arbeidernes innstilling til arbeidet og egen kropp som uttrykk for deres mannlighet. Premissene som arbeidsforholdene på anlegget Nedre Vinstra satte, la grunnlaget for maskuliniteten som arbeiderfellesskapet utviklet. Denne mannligheten forutsatte at anleggsarbeiderne viste fysiske prestasjoner for å bli godkjent som maskuline. Anleggskarene fulgte disse premissene for å forsvare sin maskulinitet. Et eksempel er deres vekt på høy ytelse i arbeidet, det vil si å opprettholde høy framdrift i tunnelen (nr. 3 M 83). Dette kan tolkes som en maskulin uttrykksform. Maskuliniteten som anleggsarbeiderne utviklet, påvirket deres holdning til egen kropp. Dette gjenspeiles i Karls kommentar til arbeidet: ”Tungt og tungt... Det er jo bære slik det er, når du skal bruke spade og hakke” (nr. 8 M 91). I dette utsagnet ga Karl inntrykk av å være uberørt av arbeidsbelastningen. Det kan tolkes som et uttrykk for at han forholdt seg til egen kropp som en maskin uten menneskelige begrensninger. Hans underdrivelse av arbeidsbelastningen kan forstås som en maskulin innstilling til arbeid og egen kropp. I utføringen av anleggsarbeidet kunne anleggsarbeiderne demonstrere maskulinitet overfor arbeidskameratene.

I likhet med de ugifte anleggsarbeiderne i Ella Johansons undersøkelse utførte anleggskarene på arbeidsplassen Nedre Vinstra fysiske bragder. Et eksempel på en fysisk prestasjon som ble beundret av anleggskarene var handlingen til oppsynsmannen som dro en vagg alene: (nr. 7 M 81). Jeg betrakter deres heltedåder som en av deres måter å demonstrere sin maskulinitet og individualitet overfor kollegene. Samtidig viser deres vektlegging av prestasjoner at de har hatt et behov for at arbeidskameratene anerkjente deres mannlighet. De fysiske bragdene

anleggskarene utførte gjennom arbeidet, bidro til å bekrefte deres maskulinitet. Slike prestasjoner kan ha gitt dem selvtillit og tro på egen personlige verdi.

Élisabeth Badinter hevder at menn forventes å forholde seg til prøvelser ”som menn”. Cynthia D. Myers, Joseph L. Riley og Michael E. Robinson hevder at de forventes å utstå smerte for å kunne betraktes som maskuline. Ingvald påsto at å være ”barsk” var en av Vinstra-arbeidernes idealer (nr. 1 M 80). Denne egenskapen forbinder jeg både med å tåle fysisk smerte og å kunne håndtere psykiske påkjenninger. Ifølge Håkon stilte anleggskarene på arbeid om de var syke (nr. 7 M 81). Håkon trosset plagene sine da han var forkjølet: ”E sto der og hosta te e spydde. Men det va ikkje noe som va verdt å skofte for” (nr. 7 M 81). Et eksempel på en ”harding” er ”Originalen” som braut av stortåa si, uten å la seg påvirke av det:

Men hæn sku ikkje ha no som hæitte sjukemelding da, det va nå klart. Da skar’n onda solen onde gummistøvlen sin, og så træidde’n på gummistøvlen full tå sole, og teipa det fast [...]. Og da vagga’n da, veit du. Og gikk inn i tunnelen, våt som ei kråke. Det gjorde’n ikkje no tå. Og nei, du verdens jord. (nr. 7 M 81)

Disse beskrivelsene viser at anleggsarbeiderne la vekt på smertehåndtering. Anleggskarenes evne til å utstå smerte, kan tolkes som et mål på deres maskulinitet. Håkons andre skildring av ”Originalens” barske adferd var imidlertid mer kritisk enn den forrige:

Fyste gongen e trefte’n, va’n i stasjonen. Oss [sto] der og vaska oss. Og så si’n det at: ’Ta med de skurekosten åt me!’. Og det gjorde e nå. ’Men det er da stivkost’, sa e. Det va en vanlig gammaldags stivbusta skurekost. ’Det gjer ingen ting, come on’, sa’n. Og så fekk’n denna skurekosten. Da sto’n der og skura. [Hæn va] snau. Og da sa e: ’Nei, nå byne det å ræinn blod åt de, når du skure de så’. ’En må vaske se årtli’, sa’n. (nr. 7 M 81)

Å være barsk, en ”harding”, var et ideal dersom det var innenfor fornuftens og nøkternhetens rammer: Ifølge Håkon brukte ”Originalen” skurekosten for å ”vise seg” (nr. 7 M 81).

Anleggskarene som var barske for å markere seg overfor arbeidskameratene, slik som ”Originalen”, møtte ingen anerkjennelse. Tvert imot risikerte de å bli latterliggjort og kritisert.

Marianne Berg Karlsen hevder at det ”moderne” samfunnet preges av forestillingen om at følelser uttrykker kvinnelighet og utgjør maskulinitetens motsetning. Daniel Ekman viser til forskere som hevder at hissighet er en faktor i en ”tradisjonell” maskulinitet praktisert av arbeiderklassen. Karlsen påstår at aggressivitet aksepteres som en maskulin måte å uttrykke følelser. Enkelte av anleggskarene på Nedre Vinstra kunne bli sinte og vise aggressiv adferd. Dette kom blant annet til uttrykk i måten de ordla seg på. Anleggsarbeiderne hadde for vane å bruke noen ufine gloser. De råbarkede ytringene satt løst når anleggskarene ble irriterte, som

ved et tilfelle da karbidlykta sluknet: ”Så sku du tæinne på detta der [med] fyrstikka. Og så slefte du pinadø ned fyrstikka. Da vart det blautt, veit du. Da sa oss mye stygt. Oss hadde lett for å bli sint da, i tunnelen. Det sku’kje så skrekkjele mye te før oss tæinde” (nr. 7 M 81). Anleggsarbeidernes språkbruk kan tolkes som et uttrykk for deres maskulinitet.

Vinstra-arbeidernes aggressivitet kom også til fysisk uttrykk. Thomas Sabo hevder at voldelighet er en maskulin uttrykksform. Ella Johansson hevder at slåssing var en faktor i maskuliniteten til 1900-tallets nordiske arbeidere. John Beynon belyser hvordan arbeidere kan vise autoritet gjennom slåsskamper. Anleggskarene på Nedre Vinstra kunne begynne og slåss etter å ha blitt provosert. Det gjaldt for eksempel ”Originalen” når han hadde drukket brennevin (nr. 7 M 81). Karl fortalte: ”At det konn vara gnissing i ny og ne hvis dæm hadde tatt drammer, det inntreffe sikkert” (nr. 8 M 91). Jakob hevdet at anleggskarene ofte ”småkranglet” litt når de hadde fått noe brennevin innabords (nr. 6 M 82). Ifølge Laurits hendte det at det ble litt ”knuffing” på festlokalene (nr. 5 M 85). Johannes beskrev festingen på følgende måte: ”Det gikk bra ei stond utover kvelden, te oss møttest utpå natta fulle og gærne. Det va ræne storslagsmålet hæle tida. Da va det slutt på vennskapet. Det va brennvinet som gjør det” (nr. 4 M 77). Etter fotballkampen mellom anleggsarbeidere fra Nedre Vinstra og Hallingdal gikk spillerne løs på hverandre. Håkon skildret denne hendelsen: ”Det va kun æinn gong. Dom kunne ikkje ha det meir, for det va så mye slossing og spetakkel”. Håkon kalte det en ”liten krig” (nr. 7 M 81). Disse skildringene gir inntrykk av at slagsmål ikke nødvendigvis var noe anleggsarbeiderne prøvde å unngå. Dette kan tolkes som at de anså nevekamp som en måte å konkurrere fysisk og vise sin maskulinitet overfor hverandre.

Marianne Berg Karlsen påpeker at menn i det ”moderne” samfunnet forventes å kontrollere følelsene sine og vise mot. Daniel Ekman hevder at arbeidere kan forsvare sin maskulinitet ved å demonstrere psykisk styrke. Anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra levde i et samfunn som forventet at menn ikke uttrykte hva de følte. På anlegget inngikk de i et maskulint yrkesmiljø med egne maskulinitetskriterier. Anleggsarbeidet krevde at de var modige. Karl skildret Vinstra-arbeidernes innstilling til arbeidsrisikoen på anlegget: ”Vi va i arbei, du konn ittj gå og væra redd. Det kom ittj før de at du va redd, for det va jobben din” (nr. 8 M 91). Jakob uttrykte: ”Det va ikkje rå å vera redd, for da fekk en ikkje gjort noe. Det måtte en koble ut” (nr. 6 M 82). Disse utsagnene kan tolkes som uttrykk for anleggsarbeidernes fornuftige innstilling til arbeidet. De tenkte ikke på, eller kunne ikke bry seg med, å være redde når de

hadde en jobb å gjøre! Fokuset var på arbeidet, ikke på frykten. Den distanserte de seg fra, og holdt på avstand. Dette kan tolkes på to måter: Anleggsarbeiderne kan ha unngått å vise at de var redde. Eller de kan ha klart å undertrykke sin egen redsel for ulykker. Den enkelte anleggsskar kan ha fryktet at kollegene ville betvile hans maskulinitet, hvis han ga uttrykk for at han var redd. Slik hadde han mistet sin mannlige verdighet. Til tross for at anleggsarbeiderne var forventet å vise mot, innrømte både Gunnar og Torkjell at de fryktet at ulykker ville inntreffe under arbeidet på anlegget (nr. 3 M 83; nr. 10 M 75).

Psykisk styrke kan også bety å være i stand til å undertrykke, eller skjule, følelse av håpløshet og sorg. Anleggsarbeiderne i Ella Johanssons studier ble forventet å takle sine bekymringer på egenhånd. Marianne Berg Karlsen påpeker at en mann må unngå å ta til tårene for å unngå å bli betraktet som svak. Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra måtte kunne takle den psykiske påkjenningen det innebar å oppleve eller høre om ulykker og kolleger som omkom under anleggsarbeidet. De måtte undertrykke eller skjule smerten ved tapet av arbeidskameratene. Torkjell fortalte om da han var med og hentet en anleggsskar som var forulykket. Torkjell ga ikke uttrykk for at hendelsen berørte han emosjonelt (nr. 10 M 75). Han kan ha unngått å involvere seg følelsesmessig for ikke å bli påvirket av det som hendte. Eller Torkjell kan ha skjult at dødsulykken gikk inn på han. Hadde han gitt uttrykk for følelser, kunne det ha truet hans mannlighet. Håkon reagerte nøkternt på ulykken han var vitne til i innslag seks:

Oss va ikkje kommen mæir einn tretti, førti meter innover, så låg det to mæinn under røysen. Einn va tilbakesli'n, og den som forolykka stupa framover og slo av nakken på se. Det fæintes ingen ting å få'n laus att med. Oss måtte klore med fingra. Og stein datt på oss au. Oss fekk'n nå laus, men da va'n død. Det va spennande. Olykker er vanskelig å unngå. (nr. 7 M 81)

I stedet for å beskrive hva han følte da han så sine kvestede kolleger, fokuserte Håkon på dramatikken i forbindelse med ulykken. Jeg oppfatter utsagnet at ulykker var vanskelig å unngå som en nøytralisering av hendelsen. Den ble noe man måtte regne med. Jakob kommenterte at de omkomne utgjorde en liten prosent av det totale antallet arbeidsfolk som var i virksomhet på arbeidsplassen (nr. 6 M 82). Dette kan tolkes som et uttrykk for at han distanserte seg fra dødsfallene som fant sted på anlegget. Han unngikk å involvere seg personlig i dem. På bakgrunn av informantenes opplysninger er min oppfatning at anleggsarbeiderne unngikk å vise svakhet. I stedet hadde de en tøff framtoning, og ga inntrykk av at ingenting gikk inn på dem. Dette kan tolkes som et uttrykk for at de forsøkte å forsvare sin maskulinitet. Laurits vedkjente likevel at han opplevde det som ille å se en arbeidskompis miste livet i ei skyteulykke: "Det heng ti me den dag i dag. For det va en fæl

opplevels” (nr. 5 M 85). Dette illustrerer forskjellen på hvordan anleggsarbeiderne var forventet å reagere på ulykkene og hvordan enkelte av dem faktisk opplevde disse hendelsene.

5.5.6 Risiko som uttrykk for maskulinitet

I sin forskning på den engelske arbeiderklassekulturen fant Paul Willis at arbeiderne forbandt risikofylt arbeid med maskulinitet. Don Sabo har studert risikotaking som en maskulin faktor. Arbeidsoperasjonene på Nedre Vinstra var av en slik karakter at anleggskarene daglig tok risiko i utføringen av dem. Gunnar beskrev arbeidet som risikofylt (nr. 3 M 83). Verktøyet arbeiderne anvendte og arbeidsoperasjonene de utførte, kunne skape risikosituasjoner. Dette kommer fram i Gunnars skildring fra arbeidet i tunnelen da han skulle operere lastemaskina og holdt på å bli truffet av stein. Han fortalte også om andre risikofylte arbeidsoppgaver:

Det hadde mye å si åssen steinrøysa var òg, da. Du kunne ha blokker da, vèt du, som du måtte skyte att [...] for i det hæle tatt å greie og laste det opp. Så det va jo i hæle tatt veldig fali. Vi vart uforsiktige. [...] Du måtte selvfølgelig ha tankan me de bestandig. Men detta vart du så vant med. (nr. 3 M 83)

Et annet forhold som kunne skape risiko for arbeiderne var at de utførte anleggsarbeidet uten bruk av sikkerhetsutstyr, eventuelt med vernebekledning av dårlig kvalitet (nr. 5 M 85; nr. 6 M 82). Gunnar fortalte om ei av dødsulykkene på anlegget: ”Det va en del triste greier når det kom lenger uti, slik at vi bynte på tunnelen. [Da] hadde vi dødsfall. Det va ras ifra taki. Det va en [...] sørlending. Og han gikk med.” (nr. 3 M 83). Gunnar uttrykte: ”Det er jo en del som dem regner med at *må* gå med på et sånt anlegg” (nr. 3 M 83). Anleggsarbeiderne var altså villige til å sette helsa og livet på spill for å utføre arbeidet sitt. Med andre ord aksepterte de risikoen, og valgte å utsette seg for den.

Enkelte av anleggsarbeiderne overdrev sin dristighet og tok større sjanser enn nødvendig i anleggsarbeidet. Dette kan i særlig grad drøftes i forhold til deres bruk av verneutstyr og deres adferd og handlinger når de skulle utføre arbeidsoperasjonene i tunnelen. Ifølge Karl brukte ikke anleggsarbeiderne hjelm, til tross for at de hadde en tilgjengelig (nr. 8 M 91). Håkon hevdet at de yngre anleggskarene var minst villige til å benytte verneutstyret som fantes (nr. 7 M 81). En årsak til at anleggsarbeiderne unngikk å anvende det tilgjengelige vernemateriellet, kan være at de betraktet det som et uttrykk for egen fysisk svakhet og frykt for å bli skadet. Ved å avstå bruk av verneutstyr, kan anleggskarene overfor sine arbeidskamerater ha formidlet at de ikke var redde for skader om ulykker skulle inntreffe.

Anton beskrev anleggsarbeiderne som mindre nøye med sikkerheten, og som villige til å ta sjanser (nr. 2 M 82). Gunnar opplevde dem som uforsiktige (nr. 3 M 83). Ingvald beskrev hvordan anleggsarbeiderne brukte steinrøysa som stillas ved fjellrensing som en risikohandling (nr. 1 M 80). Dette kan forstås som at det var lettere å bli truffet av stein når man sto på en slik forhøyning, og at man lett kunne gli på steinene og falle ned. Håkon begrunnet uhellene på anlegget med arbeidernes slurv (nr. 7 M 81). Karl forklarte to av dødsulykkene med anleggskarenes ubetenksomhet og skjodesløshet (nr. 8 M 91). Håkon påsto at uvørenhet var årsaken til at en av arbeiderne i innslag fem omkom (nr. 7 M 81). I likhet med rallarne beskrevet av minneoppgaveforfatteren født i 1892, var anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra dessuten uforsiktige med sprengstoff: Ingvald hevdet at anleggskarene boret i gamle sprengningshull for å unngå å måtte lage nye (nr. 1 M 80). Ifølge Gunnar kunne disse hulrommene inneholde udetonert dynamitt som kunne føre til ukontrollerte sprengninger:

Vi hadde bestandig knall og dynamitt, det hadde vi i fjellveggen ståendes. Det forekom da at det va spredt. Salva hadde gått imot detta der og spredd det. Så det bynte å smelle når vi bynte å laste. Så det forekom det. Vi vart vel uforsiktige. Vi gikk i det hæle tatt der hver eneste dag. Det va vel menneskelig, tenke e. Men i ettertid har e tenkt på det at det er fint at en lever. E hadde jo [nerve]problemer... (nr. 3 M 83)

Ifølge Gunnar hadde anleggskarene uforsiktige håndtering av dynamitten sammenheng med akkordordningen. Dette fikk dem til å finne tidsbesparende løsninger (nr. 3 M 83). Disse kunne skape risikosituasjoner. Gunnar uttalte: ”E ha nok i ettertid tenkt på det at det kunne vore bra å vere litt mæir forsiktig. Det gikk bra... [...]. Men det kunne gått gale. [...] Det va liksom bære å slenge det ifrå se, og så va det bære å gå på”. Dette viser at anleggskarene var villige til å ta risiko som kunne ende med ulykker for å oppnå best mulig inntekt.

Ingvald betraktet Vinstra-arbeidernes risikoadferd i arbeidet som et uttrykk for deres barskhets (nr. 1 M 80). Dette kan betraktes som et ideal i deres maskulinitet. Anleggskarenes vilje til å arbeide i anleggsbransjen, deres sjansetaking i arbeidet og deres manglende bruk av verneutstyr kan tolkes som en maskulin innstilling til risiko. For å være i stand til å ta risiko i arbeidet, har de måttet fortrenge sin egen frykt. Anleggskarenes evne til å holde angsten på avstand, kan være en årsak til deres rasjonelle holdning til risikoen. Anleggsarbeidernes dristighet, det vil si deres uforsiktige adferd i arbeidet, kan ses i sammenheng med at de ønsket å vise psykisk styrke i form av mot. Slik har anleggsarbeiderne kunnet demonstrere og forsvare sin mannlighet. Det var viktig for anleggskarene å framstå som maskuline overfor arbeidskameratene og få sin maskulinitet godkjent av dem. Risikoen som anleggsarbeiderne tok i anleggsarbeidet, bidro med andre ord til å bekrefte deres mannlighet.

Anleggsarbeiderne hadde imidlertid ulike tilnærminger til risiko. På bakgrunn av Håkons utsagn kan de unge anleggskarene ses som de ivrigste etter å oppsøke utfordringer og være dristige (nr. 7 M 81). Dette åpner for tolkningen at særlig de yngre anleggsarbeiderne betraktet barskhets og mot som mål på sin maskulinitet. Ifølge Torkjell var veteranene mest opptatt av å ivareta sikkerheten (nr. 10 M 75). Anleggskarene arbeidet under forhold der det konstant ble tatt risiko. Dette førte til at noen av dem utviklet angst: Gunnar fortalte at han fikk nerveproblemer på grunn av sin bekymring for arbeidsulykker (nr. 3 M 83). Uhellene gjorde at Karl begynte å reflektere over sikkerheten og de risikable handlingene som ble foretatt i anleggsarbeidet. Han tenkte at anleggskaren som fikk steinras på seg i innslag fire kanskje kunne ha overlevd, hadde han brukt hjelm (nr. 8 M 91).

Anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra viste uvørenhet og skapte risikosituasjoner også i sine fritidsaktiviteter. Også dette kan betraktes som adferd for å markere maskulinitet. Et tilfelle er da Håkon og en kollega salutteterte 1. mai med dynamitt. Selv kalte han denne handlingen vanvittig og livsfarlig, særlig fordi han håndterte sprengstoffet mens han var beruset (nr. 7 M 81). Anleggsarbeiderne på Nedre Vinstra tok også risiko ved å delta i slagsmål der de risikerte fysiske skader. Anleggsarbeidernes risikotaking gjennom slåssing kan tolkes som et redskap til å markere maskulinitet. Dette kan ses som et resultat av samspillet mellom normene for mannlighet som fantes i samfunnet de levde i, og den maskuliniteten som var særegen for dem som arbeidere og yrkesgruppe og fellesskap.

6 Konklusjon

Firmaet Høyer-Ellefsen som ledet arbeidet på vannkraftanlegget Nedre Vinstra, rekrutterte arbeidere fra hele landet. Flertallet av dem var gudbrandsdøler fra småbrukermiljø og bondemiljø. Noen av anleggsarbeiderne drev eget bruk som attåtnæring. Mange av anleggskarene var omvandrende, og arbeidet på kontrakt. De fleste av dem manglet, eller hadde lite, erfaring med anleggsarbeid. Blant anleggskarene fantes så vel eldre og etablerte, som unge og ugifte. Flere av mennene som ønsket anleggsarbeid på arbeidsplassen Nedre Vinstra, var på utkikk etter nye opplevelser og bedre lønn. Anleggsarbeiderne ble regnet som medlemmer av arbeiderklassen og som representanter for den norske arbeiderkulturen og anleggsarbeiderkulturen. Personene jeg intervjuet ga uttrykk for at de fleste av anleggskarene på arbeidsplassen Nedre Vinstra også opplevde seg som arbeidere. På anlegget dannet de et fellesskap med egne omgangsformer og normer, de utviklet en egen kultur. Noen av anleggskarene følte seg som en del av et nasjonalt yrkesfellesskap, andre var sterkest knyttet til arbeidskameratene på anlegget. Enkelte av anleggsarbeiderne representerte flere sosiale klasser. Mange av dem følte tilhørighet til lokalmiljøet de kom fra. Som fellesskap utgjorde anleggskarene flere mindre grupper ved å være en del av ulike arbeidslag og brakkefellesskap. De fleste av arbeiderne bodde i anleggets brakker, som hver kunne romme 50 mann. Ved å tilbringe mye tid sammen og utvikle felles forestillinger, utformet anleggskarene en egen identitet som arbeidere og som menn. Anleggsarbeidernes kollektiv innebar forestillingen om at de representerte et "vi" som var annerledes enn "de andre". De distanserte seg fra ledelsen, formennene, bygdefolket og andre som de ekskluderte fra sitt fellesskap. Utskiftninger i arbeidsstokken førte imidlertid til at arbeiderfellesskapet endret sammensetning.

Arbeidet på anlegget Nedre Vinstra gikk i hovedsak ut på bygging av veg og jernbane, fjellsprenging samt lasting og tipping av steinmasse. Andre arbeidet på arbeidsplassens verksteder eller med stikning. Ved oppstarten av anlegget foregikk arbeidsoppgavene for hånd, men etter hvert ble det innført maskiner som gjorde arbeidet fysisk lettere. Hvert arbeidslag hadde daglig et åtte timers skift. Flere av anleggskarene tok på seg doble skift. I tillegg utførte de fjellsikring natt til søndag. Anleggsarbeiderne fikk opplæring av veteranene. Mange ferdigheter tilegnet de imidlertid selv gjennom egen erfaring. Tunneldriverne arbeidet på akkord, og fikk betalt etter antallet meter de jobbet seg innover i fjellet. Anleggsarbeiderne hadde høy arbeidsmoral, som gikk ut på å alltid stille opp på arbeidet og utføre det ordentlig.

Anleggskarene som jeg intervjuet, beskrev sine kolleger som dyktige og arbeidsomme anleggsfolk. Anleggsarbeiderne var glade for å ha fast jobb, og var stort sett fornøyde med lønna. Flere av anleggskarene opplevde imidlertid akkorden som en belastning. Den presset dem til å la effektiviteten gå på bekostning av sikkerheten, hvilket førte til ulykker. Også mangelfullt verneutstyr og dårlige rutiner bidro til å skape risiko i anleggsarbeidet.

Betegnelsen ”slusk” var i utgangspunktet negativt ladet, men anleggsarbeiderne anvendte begrepet som en hederstittel og forbandt den med ærlighet. Økenavnene de brukte på hverandre, kan ha vært en bekreftelse på at navnebæreren var tatt opp i kollektivet. Arbeiderfellesskapet kan imidlertid også ha benyttet bestemte betegnelser på personer det distanserte seg fra. Anleggsarbeiderne og ingeniørene tilhørte forskjellige klasser, og representerte ulike yrkeskulturer. Dessuten var deres kontakt utenom arbeidstida begrenset. Disse faktorene skapte en distanse mellom dem. Til tross for denne avstanden hevdet informantene at de fleste av anleggskarene hadde et godt forhold til ingeniørene.

Solidaritet var en viktig del av Vinstra-arbeidernes kultur. Anleggskarenes kontakt, og identifisering, med hverandre resulterte i at de dannet grupper som slo seg impulsivt sammen til et kollektiv. Dette fellesskapet utviklet regler for hvilke holdninger anleggsarbeiderne burde ha og hvordan de skulle forholde seg til hverandre. Kollektivet la vekt på at anleggskarene skulle ha like rettigheter og plikter. Dette beskyttet fellesskapet mot enkelte anleggsarbeideres ønske om å oppnå personlige fordeler på kollegenes bekostning. I stedet la anleggskarene vekt på å være redelige, ærlige og rause overfor arbeidskameratene sine. Disse faktorene holdt dem samlet, og lå til grunn for deres vilje til å hjelpe og forsvare hverandre.

Vinstra-arbeidernes uoffisielle solidaritet med hverandre var uavhengig av deres forhold til arbeidsgiveren. Flere av veteranene kan ha utviklet et fellesskap på andre anlegg før de kom til Nedre Vinstra. Karene som sluttet på anlegget i løpet av oppdragsperioden, ble erstattet av nyansatte arbeidere som ble innlemmet i kollektivet. Dette bidro til å opprettholde arbeiderfellesskapet på arbeidsplassen. Dessuten hadde mange av anleggskarene planer om å fortsette i anleggsbransjen etter at arbeidet på Nedre Vinstra var avsluttet. De ville kunne videreføre fellesskapet med hverandre på andre anlegg. En av informantene begrunnet anleggsarbeidernes solidaritet med deres opplevelser fra andre verdenskrig. Anleggskarenes nære forhold til hverandre forsterket deres samhold samt deres vilje og evne til samhandling.

Sykelønna anleggsarbeiderne hadde krav på, var begrenset. De måtte ta opp privat forsikring, noe de færreste av dem tok seg råd til. Anleggskarene startet derfor pengeinnsamlinger for å hjelpe skadde kolleger og etterlatte til dem som omkom i arbeidsulykker på anlegget. Anleggsarbeiderne tok fellesskapet i forsvar mot stigmatiseringen de ble utsatt for av omgivelsene. Disse faktorene kan ha oppmuntret dem til å ivareta samholdet seg imellom.

Vinstra-arbeidernes institusjonelle solidaritet gjaldt deres forhold til arbeidsgiveren. I Fronskommunene var etterspørselen etter arbeid stor i tidlig etterkrigstid. Frøningene hadde få yrker å velge mellom. Dessuten var mange av dem ikke villige, eller hadde ikke mulighet, til å reise ut av bygda for å arbeide. De var økonomisk avhengige av jobben på Vinstra-anlegget, og kan derfor ha alliert seg med sine kolleger der for å skape trygge arbeidsforhold for seg selv. Anleggsarbeidernes solidaritet med fellesskapet er også relevant å se i sammenheng med deres opphav i lavere samfunnssjikt og at de hadde opplevd klasseforskjeller. Veteranenes erfaringer med vanskelige arbeidsforhold på andre anlegg kan ha hatt betydning for at de utviklet et sterkt samhold med hverandre, og kan ha vært en årsak til at de distanserte seg fra arbeidsgiveren. Det er mulig at de påvirket de øvrige arbeiderne på anlegget til å forholde seg til ledelsen på samme måte. Avstanden til firmaet forsterket anleggskarenes fellesskap, og fikk den enkelte til å søke støtte der framfor å ha et nært forhold til ledelsens representanter.

Kollektivet understrekte at firmaet skapte problemer for anleggsarbeiderne. Denne holdningen til ledelsen fikk anleggskarene til å utvikle et behov for å forsvare seg mot den. Det finnes flere eksempler på slike protester overfor arbeidsgiveren: Fellesskapet beskyttet anleggskarene mot ledelsen, og hadde til hensikt å sikre dem høyest mulig inntekt. I perioder ble tunneldriverne stilt overfor utfordrende fjell. Det gjorde det problematisk for dem å opprettholde framdrifta, slik at de ikke oppnådde meterprisen. Anleggsarbeiderne på samtlige innslag protesterte da mot akkorden ved å legge ned arbeidet i solidaritet med hverandre. Enkelte av anleggskarene nektet å utføre ekstra skift. Noen av dem uttrykte også misnøye med firmaets hensyn til arbeidernes sikkerhet og helse i deres arbeidssituasjon på anlegget.

Fellesskapet stilte krav til, belønnet, og kunne straffe, anleggskarene som sluttet seg til det. Kollektivet tolererte ikke at enkeltarbeidere fremmet egne interesser overfor firmaet. Ingen av anleggskarene fikk framheve seg eller framstå som bedre enn de øvrige. Formennene ble valgt blant de flinkeste arbeiderne, ofte av de andre på arbeidslaget han var en del av. Formennene

måtte ha administrative evner, og være i stand til å håndtere ulike arbeidere. De kunne imidlertid bli anklaget for å være mer opptatt av sin tittel enn av fellesskapets interesser. Kollektivet forventet at anleggsarbeiderne meldte seg inn i fagforeningen på arbeidsplassen, og at de var solidariske med kollegene ved uenighet med firmaet. Som belønning forsvarte fellesskapet anleggskarenes interesser overfor ledelsen, og ga dem en innflytelse som den enkelte av dem ellers ikke ville ha hatt. Dersom et medlem av kollektivet brøt med dets regler, kunne vedkommende imidlertid straffes med å bli fryst ut av de andre arbeiderne.

Fagforeningen på anlegget Nedre Vinstra var tilknyttet Arbeidsmandsforbundet, og var tuftet på arbeidernes institusjonelle solidaritet med hverandre. Den handlet på vegne av anleggskarene overfor firmaet. Fagforeningen forsvarte anleggsarbeiderne som gruppe i deres forhold til arbeidsgiveren, og hindret ledelsen i å utnytte dem. Flertallet av anleggskarene organiserte seg og støttet fagorganisasjonen. De begrunnet dette med å ha et vern mot arbeidsgiveren og å oppnå fordeler for kollektivet. Anleggskarene betraktet fagforeningen som politisk uavhengig. Likevel støttet mange av dem Arbeiderpartiet. Dette kan ses i sammenheng med at de oppfattet seg som arbeidere. Enkelte av dem valgte imidlertid å avstå fra å organisere seg. Årsaker til det kan være arbeidskarenes korte opphold på anlegget, deres tilfredshet med lønna samt kontingenten de måtte betale for medlemskap i fagforeningen.

Arbeiderne på anlegget Nedre Vinstra praktiserte en maskulin kultur, og utviklet en egen mannsidentitet. Anleggskarenes maskulinitet bygde på normer og verdier som de delte med hverandre, påvirket av det tidlige etterkrigssamfunnets forestillinger om hvordan menn skulle være. Arbeidernes mannlighet var et produkt av deres kulturelle og sosiale miljø på anlegget, og kan ses som et produkt av klassen de tilhørte og yrket de utøvde. Anleggskarere i alle aldre levde sammen i en ungarstilværelse i brakkene på anlegget, hvor de utviklet en egen ungkarssmaskulinitet. Dessuten hadde deres mannlighet likhetstrekk med småbrukeres og bønders maskuline kjennetegn, og var preget av mannligheten praktisert av bygdefolket i Gudbrandsdalen. Disse faktorene gjorde anleggsarbeidernes mannlighet mangfoldig.

Anleggskarene uttrykte sin mannlighet gjennom adferd og handlinger. Deres maskulinitet var påvirket av det fysisk tunge arbeidet de utførte, og var betinget av kroppslige egenskaper som styrke og utholdenhet. Anleggsarbeiderne forholdt seg til kroppen som et redskap, og vurderte dens verdi på bakgrunn av hva den kunne yte. Anleggskarenes positive innstilling til tungt

arbeid kan tolkes som et maskulint trekk. De brukte kroppen til å demonstrere mannlighet overfor hverandre. Anleggsarbeiderne formidlet sine normer for fysiske egenskaper og mot gjennom historier om hendelser, handlinger og personligheter på anlegget. Disse fortellingene ble brukt som maskuline eksempler og idealer. Dessuten kan anleggskarenes vekt på høy arbeidsmoral og dyktighet tolkes som uttrykk for maskulinitet. Som skikkelige menn ble det forventet at de skjulte sin fysiske smerte. Det var vanlig å gå på arbeid selv om man var syk.

Anleggsarbeiderne ønsket å framstå som barske. Risikotaking var en av måtene de ga uttrykk for sin maskulinitet. Det vil si at anleggskarene var uforsiktige og tok sjanser i utføringen av arbeidet. Mange unnlot å bruke tilgjengelig verneutstyr. I intervjumaterialet jeg innhentet kom det fram at de unge anleggsarbeiderne, oftere enn veteranene, tok sjanser i utføringen av arbeidet. Slik kan de ha følt seg maskuline. Mannsidealene som anleggskarene var forventet å følge, krevde at de undertrykte følelsene sine. Dette innebar blant annet at de skulle forholde seg behersket til ulykker, også når kolleger omkom. Anleggsarbeidernes risikotaking kan tolkes som at de oppfattet følelsesuttrykk som tegn på svakhet som kunne betvile deres maskulinitet. Ved hjelp av denne innstillingen lærte anleggskarene å håndtere risikoen de utsatte seg for. Likevel utviklet noen av dem angst for ulykker. Anleggsarbeiderne utsatte seg også for risiko ved å utføre enkelte skøyestreker og ved å ta del i slåsskamper.

Anleggsarbeiderne formidlet sitt vennskap gjennom felles maskuline aktiviteter som festing, brennevinsdriking, pokerspill og skøyestreker. De uttrykte og forsvarte sin maskulinitet ved å konkurrere mot hverandre. Anleggskarene aksepterte sinne som en maskulin reaksjon. Dette kom til uttrykk gjennom deres aggresjon, blant annet i deres slåsskamper og råbarkede ordbruk. Anleggsarbeiderne testet hverandres maskulinitet ved å mobbe hverandre. Denne gjensidige mobbingen kan også ha bidratt til å stadfeste kameratskapet dem imellom.

For anleggskarene var ansvarlighet en maskulin verdi. For eksempel bygde deres mannlighet på høy arbeidsmoral, disiplin og iherdighet. For dem som hadde egen familie, handlet maskulinitet også om forsørgeransvaret. Blant anleggsarbeidernes maskuline verdier var dessuten ærlighet, solidaritet og selvstendighet. Anleggskarene var i stor grad selvstendige i organiseringen av anleggsarbeidet. Eksempler på det er akkordordningen, at deres ferdigheter var vesentlig egenlærte og at de selv fikk velge sine arbeidsledere. Dessuten innebar ungkarslivet på anlegget en betydelig frihet for arbeiderne. På bakgrunn av anleggskarenes

forestillinger om maskulin adferd utformet de historier om barske karakterer på anlegget. Anleggsarbeiderne utviklet en machoidentitet som de brukte til å forsvare seg mot firmaet. De som var vrang og ustyrlige, og de som nektet å arbeide overtid og trosset påbud og forbud, kan ha benyttet denne adferden som en måte å demonstrere sin maskulinitet.

Anleggskarene sammenliknet seg med hverandre når de vurderte sin mannlighet. Ikke alle klarte å innfri arbeiderfellesskapets krav til maskulinitet. Det gjaldt særlig dem som slet med å oppfylle anleggsarbeidets fysiske betingelser, og dem som fryktet arbeidsulykker og ga uttrykk for fortvilelse og sorg når kolleger omkom. Dessuten var anleggskarenes vurdering av hva som var maskulint ikke alltid overensstemmende. For eksempel var noen av dem kritiske til enkelte kollegers overdrevne brennevinsdriking og uvettige pengebruk. Formennenes formelle stilling gjorde dem ikke automatisk til mannlige idealer for anleggsarbeiderne. De som ble godt likt hadde bestemte personlige egenskaper som anleggskarene betraktet som maskuline. Arbeiderfellesskapet verdsatte veteranenes dyktighet og ærlighet. De eldre anleggskarene var imidlertid ikke alltid forbilder. Fordi de ble tildelt lettere arbeidsoppgaver, kunne de oppleve å bli sett ned på av sine yngre kolleger på anlegget.

Før anleggets oppstart var bygdefolk i Fron skeptiske til anleggsarbeiderne som gruppe. Årsakene til det var flere: Anleggskarene var et nytt og fremmed innslag i bygdemiljøet i Fron. De ble beskyldt for å ha en umoralsk holdning til alkohol, og for å sløse med pengene sine. En slik adferd brøt med bygdefolkets moralidealene. De innfødte frøningene som livnærte seg av landbruksarbeid, kan ha vært misunnelige på anleggsarbeiderne fordi de tjente bedre. Identiteten anleggskarene ble tilskrevet, brøt med oppfatningen de hadde av seg selv. Til tross for forskjellene mellom bygdefolk og anleggsfolk utviklet forholdet mellom dem seg til å bli godt. Dette kan ses i sammenheng med at en stor andel av anleggsarbeiderne selv var fra Fron. Men også de tilreisende anleggskarene ble etter hvert akseptert i bygdemiljøet. Mange av dem ble akseptert som ektefeller for bygdejenter fra fronskommunene

Litteraturliste

- Ackroyd, Stephen & Thompson, Paul 1999: *Organizational misbehaviour*. London: Sage.
- Andersen, Svend Aage 1987: Working class culture. Internasjonalt symposium i Norrköping, 13-16 sept. 1986. *Nord nytt. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning*. 31, s. 70-78. København: NEFA-Norden.
- Andersen, Svend Aage 1992: Kultur, delkultur og helhedskultur. *Nord nytt. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning*. 45, s. 21-30. København: NEFA-Norden.
- Badinter, Élisabeth 1995: *XY: hva er en mann?*. Oslo: Tiden.
- Barbossa da Silva, António & Wahlberg, Vivian 1994: "Vetenskapsteoretisk grund för kvalitativ metod". I Bengt Starrin & Per-Gunnar Svensson (red.): *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. S. 41-70. Lund: Studentlitteratur.
- Barr, Susan 1979: Oral history – en presentasjon og vurdering. *Nord nytt. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning*. 3, s. 13-17. København: NEFA-Norden.
- Beynon, John 2002: *Masculinities and culture*. Issues in cultural and media studies. Buckingham: Open University Press.
- Bjørnson, Øyvind 1990: "På klassekampens grunn (1900-1920)". I Arne Kokkvoll & Jakob Sverdrup (red.): *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Bind 2. Oslo: Tiden.
- Borchgrevink, Anne-Berit Ø. 1981: "Fra tale til skrift. Om bearbeiding av materialet". I Bjarne Hodne, Göran Rosander & Knut Kjeldstadli: *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. S. 85-97. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bourgeois, Léon 1910: *Solidaritet*. [København]: Gyldendal.
- Bull, Edvard 1958: *Arbeidsmiljø under det industrielle gjennombrudd. Tre norske industristrøk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bull, Edvard 1961: *Renhårig slusk* (Arbeidsfolk forteller 1955-1962). Oslo: Tiden.
- Collinson, David L. 1992: *Managing the shopfloor. Subjectivity, masculinity and workplace culture*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Collinson, David L. 2000: "Strategies of resistance: power, knowledge and subjectivity in the workplace". I Keith Grint (red.): *Work and society. A reader*. S. 163-198. Cambridge: Polity.
- Collinson, David L. & Hearn, Jeff 2005: "Men and masculinities in work, organizations, and management". I Michael S. Kimmel, Jeff Hearn & R. W. Connell (red.): *Handbook of studies on men & masculinities*. S. 289-310. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Connell, Robert William 1999: *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Drept 1950, 22. april.: *Aftenposten*. [Oslo], s. 2.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2001: *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups.
- Ekman, Daniel 1995: *En mans bok. Om manlig identitet – teorier, ideal, verklighet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Eriksen, Anne 1988: Muntlige kilder – kilder til hva?. *Norveg. Tidsskrift for folkelivsgransking*. 31, s. 69-82. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Anne & Selberg, Torunn 2006: *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*. Oslo: Pax.
- Furre, Berge 2000: *Norsk historie 1914-2000*. Oslo: Det norske samlaget.
- Færøyvik, Frode 1989: *Fra feisel til fullprofil. Fjellsprengere i samfunnets tjeneste*. Oslo: Norsk forening for fjellsprengningsteknikk.
- Geertz, Clifford 1973: *The interpretation of cultures. Selected essays*. New York: Basic Books.

- Gustavsson, Anders 2005: "Inledning". I Anders Gustavsson (red.): *Kulturveenskap i felt. Metodiske og pedagogiske erfaringer*. S. 11-17. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Hall, Stuart 1996: "Introduction. Who needs identity?". I Stuart Hall & Paul du Gay (red.): *Questions of cultural identity*. S. 1-17. London: Sage Publications.
- Hanisch, Ted, Halvorsen, Helge & Strømsheim, Gunvor 1980: Innledning til del IV: "Solidaritet i bedriften og på arbeidsmarkedet". I Ted Hanisch, Helge Halvorsen og Gunvor Strømsheim (red.): *Marked for arbeid. Lønnsarbeider i velferdssamfunnet*. S. 169-171. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hechter, Michael 1987: *Principles of group solidarity*. Berkeley: University of California Press.
- Heggstad, Ragnar 1951, 29. mars: Norske kraftverk i fjell. *Teknisk ukeblad* 98(13), s. 237.
- Heltzen, Anders M. & Johnsen, Morten G. 1966: "Masseforflytning fjell/tunnel". I Gunnar Aas (red.): *Anleggsteknikk. Teknisk håndbok for anleggsbransjen*. S. 457-627. Oslo: Teknologisk forlag.
- Hodne, Bjarne 1981: "Overføring av muntlig stoff". I Bjarne Hodne, Göran Rosander & Knut Kjeldstadli: *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. S. 34-44. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hodne, Bjarne 1988: Personlige fortellinger. En tredje innfallsvinkel i studiet av autobiografier. *Norveg. Tidsskrift for folkelivsgransking*. 31, s. 41-68. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hodne, Ørnulf 1988: Noen synspunkter på autobiografien som kildemateriale. *Norveg. Tidsskrift for folkelivsgransking*. 31, s. 83-102. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hoff, Thorleif 2005: Tunnelarbeid ved Svartisen på 1950-tallet. *Årbok for norsk vegmuseum*, s. 145-158.
- Hoff, Thorleif 2007: Et lærerikt år ved Holsanlegget. *Årbok for norsk vegmuseum*, s. 113-122.
- Holen, Hallvard 2005: Dagligliv på kraftanleggene. *Årbok for norsk vegmuseum*, s. 137-144.
- Højrup, Thomas 1983: *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. Hørsholm: Institut for Europæisk Folkelivsgransking.
- Innfødt 1949, 25. februar: Brakkefest i Skåbu. *Gudbrandsdølen/Lillehammer Tilskuer [Lillehammer]*, s. 5.
- Johannessen, Odd 1974: "Sprengninger under jord". I Anders M. Heltzen (red.): *Fjellsprengningsteknikk*. S. 302-406. Oslo: Teknologisk forlag.
- Johansson, Ella 1996: Fräcka ynglingar og rejäla karlar. *Nord nytt: nordisk tidsskrift for etnologi og folkloristikk*. 63, s. 89-102. København: NEFA.
- Johansson, Ella 2006: "Arbetare". I Jørgen Lorentzen & Claes Ekenstam (red.): *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*. S. 112-132. [Hedemora]: Gidlund.
- Johnsen, Birgit Herzberg 1988: Autobiografier – individorienterte kilder. *Norveg. Tidsskrift for folkelivsgransking*. 31, s. 103-113. Oslo: Universitetsforlaget.
- Karlsen, Kjell 1974: "Maskiner og utstyr". I Anders M. Heltzen (red.): *Fjellsprengningsteknikk*. S. 49-157. Oslo: Teknologisk forlag.
- Karlsen, Marianne Berg 2001: *"I Venskabs Paradiis". En studie av maskulinitet og vennskap mellom menn*. (HIFOs skriftserie, 6). [Oslo]: Den norske historiske forening.
- Kimmel, Michael 2003: "Foreword". I Søren Ervø & Thomas Johansson (red.): *Among men. (Moulding masculinities, 1)*. S. xi-xiii. Aldershot: Ashgate.
- Kjeldstadli, Knut 1981: "Kildekritikk". I Bjarne Hodne, Knut Kjeldstadli & Göran Rosander: *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. S. 66-84. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjeldstadli, Knut 2000: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*.

- Oslo: Universitetsforlaget.
- Klepp, Asbjørn 1988a: Fra muntlig kommunikasjon til tekst. *Norveg. Tidsskrift for folkelivsgransking*. 31, s. 31-40. Oslo: Universitetsforlaget.
- Klepp, Asbjørn 1988b: Initierte kilder og 'muntlige kilder'. En diskusjon omkring kildekategorier og begrepsbruk. *Norveg. Tidsskrift for folkelivsgransking*. 31, s. 7-30. Oslo: Universitetsforlaget.
- Knudsen, Sverre 1966: "Landmåling og stikning". I Gunnar Aas (red.): *Anleggsteknikk. Teknisk håndbok for anleggsbransjen*. S. 133-187. Oslo: Teknologisk forlag.
- Kulturminner i norsk kraftproduksjon – en evaluering av bevaringsverdige kraftverk (KINK) 2006*. (NVE-rapport, 2). Norges vassdrags- og energidirektorat.
- Kvingan, Finn & Thomessen, Rolf 2005: Jøkulhlaup Hardangerjøkulen vest. *Årbok for norsk vegmuseum*, s. 163-172.
- Lalander, Philip 1998: "Från folkrörelsernas skötsamhet till njutningarnas Uffe". I Anders Gustavsson (red.): *Alkoholen och kulturen. Föredrag om dryckesvanor och nykternhet i Norden vid ett symposium i Fredrikstad, Norge*. S. 103-132. Uppsala: Uppsala universitet.
- Langholm, Sivert 1973: *Historisk rekonstruksjon og begrunnelse. En innføring i historiestudiet*. Oslo: Dreyer.
- Larssen, Steinar, Marsøe, Tore B., Sandberg, Per-Øyvind & Trønnes, Arne F. 1996: *Det gror i en rallars spor. Vinstra Kraftselskap jubilerer 50 år 1946-1996. En takk til dem som la grunnlaget for en lysere hverdag*. [Vinstra]: Selskapet.
- Liedman, Sven Eric 1999: *Att se sig själv i andra. Om solidaritet*. Bonnier essä. [Stockholm]: Bonnier.
- Lillevold, Eyvind 1971: *Vinstra-kraft gjennom 25 år: (Vinstra kraftselskap, 1946-1971)*. [Vinstra].
- Luhmann, Niklas 1993: *Risk. A sociological theory*. Berlin: Wallter de Gruyter.
- Lysgaard, Sverre 1961: *Arbeiderkollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lysgaard, Sverre 1965: *Arbeidernes syn på faglige og politiske spørsmål. En intervju-undersøkelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lähdevirta, Riitta 1991: En studie av identitet. *Nord nytt. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning*. 44, s. 74-81. København: NEFA-Norden.
- Medhus, Osvald 2006: Holsanlegget – eit tidsskifte. *Årbok for Norsk vegmuseum*, s. 79-88.
- Morgan, David H. J. 2005: "Class and masculinity". I Michael S. Kimmel, Jeff Hearn & R. W. Connell (red.): *Handbook of studies on men & masculinities*. S. 165-177. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Myers, Cynthia D., Riley, Joseph L. & Robinson, Michael E. 2000: "Psychosocial contributions to sex-related differences in pain responses". I Roger B. Fillingim (red.): *Sex, gender, and pain*. S. 41-70. Seattle: WAIASP Press.
- Myran, Tom 1974: "Ventilasjon og yrkeshygiene og personlig vern". I Anders M. Heltzen (red.): *Fjellsprengningsteknikk*. S. 483-524. Oslo: Teknologisk forlag.
- Møst, Annemor & Møst, Aage (red.) 1971: *A/S Høyer-Ellefsen 75 år 1896-1971*. [Oslo]: A/S Høyer-Ellefsen.
- Nilsson, Bo 1999: *Maskulinitet. Representation, ideologi och retorik*. (Etnologiska Skrifter, 19). Umeå universitet. Umeå: Boréa.
- Nordstedts skandinaviska ordbok 2002*: Nordstedts akademiska förlag.
- Rosander, Göran 1981: "'Muntlige kilder' – hva og hvorfor". I Bjarne Hodne, Göran Rosander & Knut Kjeldstadli: *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. S. 11-21. Oslo: Universitetsforlaget.

- Sabo, Don 2005: "The study of masculinities and men's health: an overview". I Michael S. Kimmel, Jeff Hearn & R. W. Connel (red.): *Handbook of studies on men & masculinities*. S. 326-352. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Slettan, Dagfinn 1981: "Opplegg av innsamlinger". I Bjarne Hodne, Göran Rosander & Knut Kjeldstadli: *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. S. 45-52. Oslo: Universitetsforlaget.
- Steen, Øyvind 1985: *Byggende krefter. Entreprenørenes landssammenslutning 1910-1985*. [S.l.]: [Entreprenørenes landssammenslutning].
- Stoltz, Gerhard 1960: *Arbeidsmarked og lønnsutvikling i Norge i etterkrigstiden*. (Memorandum, 22:8). Universitetet i Oslo, Sosialøkonomisk institutt.
- Strøm, Olav 1951, april/mai: Opphavet til sluskenavnet. *Arbeidsmanden* 49 (4/5), s. 17.
- Thompson, Paul 1978: Mundtlig historie og arbejderklassehistorie. *Nord nytt. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning*. 1, s. 3-21. København: NEFA-Norden.
- Tøsse, Tryggve 1991: *Fra Byggin til Lågen. Historien om Vinstra Kraftselskap*. [Vinstra]: [Selskapet].
- Uppdal, Kristofer (u.å.): *Fra Norge. En dag i tunnelen ved Rjukan. Tunnelarbeidere i virksomhet*. (NB Ms. 4 4111:6 s. 3-4). [Upublisert manuskript.]
- Vasström, Annette 1989: "'Fusk' – om arbejde og identitet". I Birgitta Skarin Frykman, Kjell Bergman, Berith Jacobsson & Elisabeth Tegner (red.): *Lönearbete och livsmönster. Föredrag presenterade vid andra nordiska seminariet om arbetarkultur i Norrköping 16-19 sept. 1986*. (Skrifter, 5). S. 211-220. Norrköping [Göteborg]: Arbetets museum Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet. Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Vasström, Annette 1992: Drømmen om det totale kulturbegrep. *Nord nytt. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning*. 45, s. 11-20. København: NEFA-Norden.
- Widerberg, Karin 2001: *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt – en alternativ lærebok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Willis, Paul 1979: "Shop floor culture, masculinity and the wage form". I John Clarke, Chas Critcher & Richard Johnson (red.): *Working class culture. Studies in history and theory*. S. 185-198. London: Hutchinson & Co.
- Øvrelid, Ragnar 1991: *MGE 75 år*. Vinstra: [MGE].
- Aas, Gunnar og Selmer, F. 1966: "Om anleggsvirksomhet". I Gunnar Aas (red.): *Anleggsteknikk. Teknisk håndbok for anleggsbransjen*. Oslo: Teknologisk forlag.
- Aas, Steinar 2002: *Rallarens velmaktsdagar – myte og realitet*. Foredrag holdt på Vinterfestuka i Narvik 2002. Lokalisert 11. mai 2011 på Verdensveven: Tilgjengelig fra: <http://www.litteraturnettnordnorge.no/index.htm?/frameset/foredrag/steinaraasforedrag.htm>

Informanter

- Informant nr. 1: mann alder 80: Innflyttet innbygger, bosatt på Vinstra. Intervju foretatt 14.10.2006.
- Informant nr. 2: mann alder 82: Elektroningeniør på kraftverket Nedre Vinstra, bosatt i Sør-Fron. Intervju foretatt 14.10.2006.
- Informant nr. 3: mann alder 83: Arbeider på anlegget Nedre Vinstra, bosatt på Ringebu. Intervju foretatt 14.10.2006.
- Informant nr. 4: mann alder 77: Arbeider på Nedre Vinstra kraftverk, bosatt i Sør-Fron. Intervju foretatt 21.1.2007.
- Informant nr. 5: mann alder 85: Arbeider på anlegget Nedre Vinstra, bosatt på Vinstra.

Intervju foretatt 24.9.2007.
Informant nr. 6: mann alder 82: Arbeider på anlegget Nedre Vinstra, bosatt på Vinstra.
Intervju foretatt 24.9.2007.
Informant nr. 7: mann alder 81: Arbeider på anlegget Nedre Vinstra, bosatt på Vinstra.
Intervju foretatt 24.9.2007.
Informant nr. 8: mann alder 91: Arbeider på anlegget Nedre Vinstra, bosatt på Vinstra.
Intervju foretatt 29.10.2007.
Informant nr. 9: kvinne alder ukjent: Kone av arbeider på anlegget Nedre Vinstra, bosatt på Vinstra. Intervju foretatt 29.10.2007.
Informant nr. 10: mann alder 75. Arbeider på anlegget Nedre Vinstra, bosatt på Sørlandet.
Intervju foretatt 10.3.2008.

Norsk folkeminnesamling, Universitetet i Oslo

NFS. Landslaget for bygde- og byhistorie og Nasjonalforeningen for folkehelsen MO.81, OPL 60, 3,7,30.
NFS. Landslaget for bygde- og byhistorie og Nasjonalforeningen for folkehelsen MO.81, OPL 69, 17.
NFS. Landslaget for bygde- og byhistorie og Nasjonalforeningen for folkehelsen MO.81, OPL 78, 9.
NFS. Landslaget for bygde- og byhistorie og Nasjonalforeningen for folkehelsen MO.81, OPL 81, 7.

Vedlegg

Intervjuguide

Bakgrunnsinformasjon om arbeiderne

1. Hvilket år er du født, og hvor?
2. Hvilke kanter av landet kom anleggsarbeiderne fra?
3. Hvilket sosialt miljø var du fra?
4. Hvilket sosialt miljø var de andre arbeiderne fra?
5. Hvilket år begynte du på anlegget, og hvor gammel var du da?
6. Hvor gamle var de andre arbeiderne på anlegget?
7. Var det flest familiefedre på anlegget, eller ugifte?
8. Hvordan fikk du deg arbeid på anlegget?
9. Hvorfor tok du deg arbeid på anlegget?
10. Hadde du annet supplerende arbeid som ga en ekstra inntekt (landbruk eller annet)?
11. Hvor lenge var du ansatt på anlegget?
12. Hvor lenge var de andre arbeiderne ansatt på anlegget?

Arbeidsforholdene

13. Hvem var dine overordnede?
14. Hvem var dine underordnede?
15. Var arbeidet sesongbestemt?
16. Hvordan var arbeidslokalene?
17. Hvilke maskiner fantes?
18. Hvilke oppgaver innebar anleggsarbeidet?
19. Hvilke arbeidsoppgaver hadde du?
20. Hvem ga opplæring og viste hvordan arbeidet skulle gjøres?
21. Hvordan var arbeidsbelastningen?
22. Hvor ofte hadde du pauser, og hvor lang varighet hadde de?
23. Hvor ble måltidene spist?
24. Hadde du egen niste og drikke med?
25. Hvor mange arbeidstimer hadde du om dagen og i løpet av ei uke?
26. Forekom overtid?
27. Når hadde du fri?
28. Hva var lønnsavtalen: timelønn, akkord, fellesakkord?
29. Var du fornøyd med lønna?
30. Visste arbeiderne hva de andre tjente, og var lønn et diskusjonstema?
31. Fikk man påskjønnelser i tillegg til lønna (oppmerksomhet til jul, kost eller bolig)?
32. Fantest forsikringer eller sykkelønnsavtaler?

33. Fikk arbeiderne lånt eller tildelt arbeidstøy?
34. Hadde arbeiderne mulighet til å vaske seg og skifte til rene og tørre klær?
35. Hvordan var luften, støyen og belysningen i tunnelen?
36. Hvordan var sikkerheten på anlegget?
37. Fantes verneutstyr?
38. Var noen maskiner helsefarlige?
39. Inntraff ulykker?
40. Hvilke tiltak ble gjennomført for å bedre sikkerheten?
41. Hvordan ble syke arbeidere tatt hånd om?

Fritid

42. Hvordan bodde arbeiderne?
43. Hvordan var det sosiale miljøet på anlegget?
44. Hvordan ble du mottatt på anlegget?
45. Forekom opptakssritualer?
46. Hvordan var forholdet arbeiderne imellom?
47. Hvordan var tonen mellom arbeiderne og lederne på anlegget?
48. Ble du kjent med de andre på anlegget?
49. Møtte du arbeidskolleger i fritida?
50. Ble det sunget viser og fortalt historier?
51. Forekom sosiale grupperinger på anlegget?
52. Hvem utmerket seg, og hvordan?
53. Hvilke tilnavn fantes?
54. Hvordan var det sosiale samværet arbeiderne imellom, og hvilke fritidsaktiviteter forekom på anlegget?
55. Forekom arrangementer ved fødselsdager, pensjonering, jubileer og andre merkedager?
56. Besøkte anleggsarbeiderne forsamlingslokaler?

Anleggsarbeidernes forhold til ledelsen

57. Var det mulig å klatre på arbeidsstigen?
58. Hvilke forbedringer ville dette innebære: annet arbeid, høyere lønn, andre goder?
59. Fantes fagforeninger på anlegget?
60. Var arbeiderne flest fagorganisert?
61. Var arbeiderne politisk engasjerte?
62. Var det noen gang streik på anlegget?
63. Hva var årsaken til konflikten, og hvordan ble den løst?
64. Ble penger eller underskrifter samlet inn som støtte for andre arbeidere?
65. Hvorfor sluttet du på verket?

Mannlighet

- 66. Hvilke kvaliteter skulle en anleggskar ha?
- 67. Var du noen gang redd under utføringen av anleggsarbeidet?
- 68. Ble du noen gang skadd i anleggsarbeidet?
- 69. Var du noen gang vitne til ei ulykke der en kollega ble skadd eller omkom? Hva tenkte du om det?

Arbeidernes forhold til bygdefolket

- 70. Hva betydde anleggsperioden for lokalsamfunnet?
- 71. Hvilket forhold hadde anleggsarbeiderne til bygdefolket?
- 72. Opplevde anleggsarbeiderne å være en del av etterkrigstidas industri-Norge?
- 73. Følte arbeiderne at arbeidet var betydningsfullt i en samfunnsmessig sammenheng?

Boring med knemater

Den trykkluftdrevne knemateren erstattet den tradisjonelle boremaskina som måtte holdes med begge hender. Norsk fjellsprengningsmuseum, NFSM, arkiv nr A-00002.

Lasting av steinmasse i vagg med kastelastemaskin

Den trykkluftdrevne kastelastemaskina forenklet anleggsarbeidet betraktelig. Norsk fjellsprengningsmuseum, NFSM, arkiv nr A-00002.

Tipping av vaggene på “tippen”

Vaggene med steinmasse ble kjørt ut av tunnelen med lokomotiv og tømt på utsida av fjellet. Norsk fjellsprengningsmuseum, NFSM, arkiv nr A-00002.

Fra verkstedet

Fra arbeidet i et av anleggets verksteder. Her foregår kvessing av bor. Norsk fjellsprengningsmuseum, NFS, arkiv nr A-00002.

